

SPF

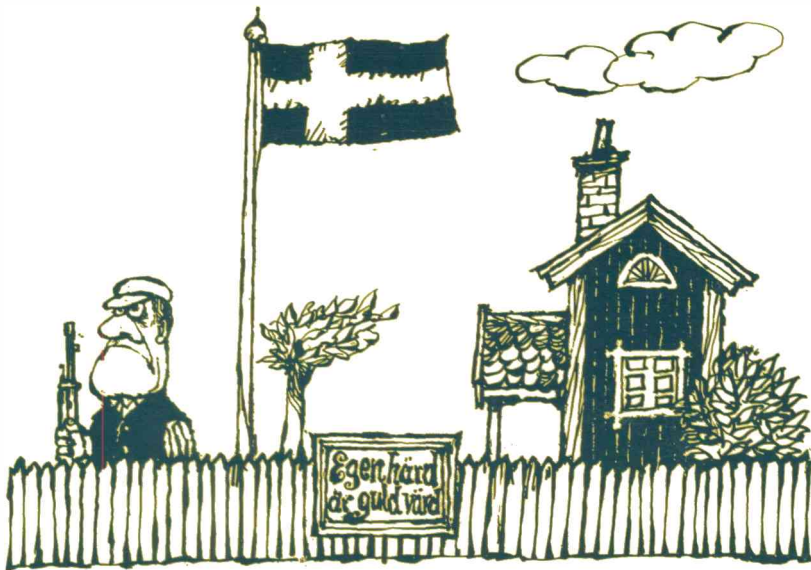
Försvarsvilja och framtidstro

RIB

nr: 3681

Gertie Elsässer

Lund 1987

Försvarsvilja och framtidstro

Gertie Elsässer

Lund 1987

Omslagsbild: Ewert Karlsson (EWK)

© Gertie Elsässer 1987

ISBN 91-7900-214-5

ISSN 0348-9353

Printed in Sweden

Studentlitteratur

Lund 1987

Innehållsförteckning

SPFs FÖRORD	1
FÖRFATTARENS FÖRORD	3
INLEDNING	5
Bakgrund och syfte	5
Avhandlingens disposition	8
1. FÖRSVARSVILJEMÄTNINGAR	9
1.1 Svensk och utländsk försvarsviljeforskning	9
1.2 Begreppsmässiga och operationella definitioner av försvarsviljan	12
1.3 Beredskapsnämndens mätningar: uppläggning, genomförande, variabler och redovisning	15
1.4 Försvarsviljan 1952--1985	18
1.4.1 Försvarsviljans variationer på makronivå	18
1.4.2 Försvarsviljeindex: reliabilitet och validitet	24
1.5 Några med försvarsviljan relaterade variabler	28
1.5.1 Tilltro till försvaret	28
1.5.2 Upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen i världen	29
1.5.3 Inställning till samhället	34
1.6 Försvarsvilja och bakgrundsvariabler	40
1.7 Sammanfattning	49
2. VAD BESTÄMMER FÖRSVARSVILJAN?	51
2.1 Inledning	51
2.2 Teoretiska förklaringar till försvarsviljan	52
2.2.1 Begreppet attityd	52
2.2.2 Kausalitetsproblematiken	60
2.2.3 Olika modeller för försvarsviljans bestämningfaktorer på individnivå samt en modell på samhällsnivå	63
2.3 Förklaringar till försvarsviljans variationer i Beredskapsnämndens undersökningar	72
2.3.1 Den internationella politiska situationens betydelse för försvarsviljans fluktuationer	73
2.3.2 Försvarsvilja och inställning till samhället	83
2.3.3 Försvarsvilja och tilltro till försvaret	85

2.3.4	Försvarsvilja och bakgrundsvariablerna	87
2.4	Slutsatser	95
3.	MÄNNISKORS FÖRHOPPNINGAR OCH FÖRVÄNTNINGAR OM FRAMTIDEN	98
3.1	Inledning	98
3.2	Allmän diskussion om framtidsstudier	99
3.3	Begreppsparet optimism-pessimism	103
3.3.1	Vad är optimism respektive pessimism?	103
3.3.2	Kan optimism-pessimism operationaliseras?	105
3.3.3	Empiriska belägg för optimism-pessimism. Vilka är optimister respektive pessimister?	106
3.4	Resonemang kring en möjlig hypotesbildning	106
3.4.1	Hypotesbildning	107
4.	TVÅ PILOTUNDERSÖKNINGAR OCH UPPLÄGGNING MM AV "ENKÄT ÅR 2000"	110
4.1	Inledning	110
4.2	Den första pilotundersökningen	110
4.2.1	Syfte, urval, genomförande, representativitet	110
4.2.2	Frågeställningar	112
4.3	Pilotundersökningen våren 1978	113
4.4	Genomförandet av "Enkät år 2000"	115
4.4.1	Urval, svarsprocent och bortfallsanalys	116
4.4.2	Enkätformuläret	118
5.	"ENKÄT ÅR 2000" - RESULTATREDOVISNING	121
5.1	Inledning	121
5.2	Resultatredovisning av inställningen till olika aspekter på försvaret samt upplevt krigshot	121
5.2.1	Presentation av undersökningsresultaten	123
5.2.2	Frågorna om försvar och krig jämförda med bakgrundsvariablerna	123
5.2.5	Korrelationsberäkningar mellan de olika frågorna om försvar och krig	126
5.2.4	Faktoranalyser med reliabilitetstestning för frågor om försvar och krig	127
5.3	Presentation av resultaten från olika framtidsområden	129
5.3.1	Allmän inställning till framtiden	130
5.3.2	Inställningen till framtida samhällsförhållanden	133

5.3.3	Inställningen till framtida produktionsförhållanden	136
5.3.4	Inställning till den politiska utvecklingen	138
5.3.5	Diskussion av resultatredovisningen för de olika framtidsområdena och indexbildning	141
5.4	Samband mellan försvarsfrågorna och framtidsfrågorna samt bakgrundsvariablerna	144
5.5	Sammanfattning	147
6.	ANALYS AV FÖRSVARSVILJANS BESTÄMNINGSFAKTORER	149
6.1	Inledning	149
6.2	Multipel regression och variansanalys med MCA	150
6.3	LISREL-analys	155
6.3.1	Metodbeskrivning	156
6.3.2	Applicering av LISREL-tekniken på "Enkät år 2000"	160
6.3.3	Prövning av olika endogena variabler i LISREL-modeller	164
6.3.4	Slutgiltig LISREL-modell	173
6.3.5	Den slutgiltiga modellen fördelad på kön respektive partisympatier	176
6.4	Sammanfattning	180
7.	SLUTORD	183
7.1	Inledning	183
7.2	Allmän bakgrund	183
7.3	Sammanfattning av resultaten	186
7.4	Några framtida forskningsansatser	187
	SUMMARY	189
	Introduction	189
	Theoretical background	189
	The Results	192
	APPENDICES	194
	Appendix 1	194
	Appendix 2	196
	Appendix 3	198
	REFERENSER	206
	LUND STUDIES IN SOCIOLOGY	216
	SPFs SENASTE RAPPORTER	220

Tabeller

Tabell 1.1	Försvarsviljan i olika länder vid ett mät- tillfälle på 1980-talet	11
Tabell 1.2	Beredskapsnämndens försvarsfrågor 1965--1985	19
Tabell 1.3	Inställning till väpnat motstånd vid angrepp	21
Tabell 1.4	Olika utrikespolitiska händelser som enligt Beredskapsnämndens rapporter kan ha påverkat försvarsviljan vid enstaka mättillfällen	23
Tabell 1.5	Index för den allmänna försvarsviljan åren 1975--1985	25
Tabell 1.6	Förtroende för försvarets fredsbevarande förmåga åren 1974--1985	29
Tabell 1.7	Förtroende för våra försvarsmöjligheter i krig åren 1968--1985	30
Tabell 1.8	Upplevda risker för en storkonflikt i Europa åren 1965--1985	31
Tabell 1.9	Bedömning av Sveriges möjligheter att förbli neutralt vid en europeisk storkonflikt åren 1952--1985	32
Tabell 1.10	Oro för den politiska spänningen i världen åren 1976--1985	34
Tabell 1.11	Samhällstillfredsställelsens utbredning åren 1974--1985	35
Tabell 1.12	Befolkningens åsikter om behovet av samhälls- förändringar åren 1973--1985	35
Tabell 1.13	Befolkningens förtroende för Sveriges fram- tid åren 1974--1985	36
Tabell 1.14	Procentuell svarsfördelning för försvars- viljan hos män och kvinnor	41
Tabell 1.15	Inställningen till väpnat motstånd fördelad på olika åldersgrupper	42
Tabell 1.16	Inställningen till väpnat motstånd fördelad på utbildning	45
Tabell 1.17	Inställningen till väpnat motstånd fördelad på socialgrupper	46
Tabell 1.18	Försvarsviljans utbredning bland olika par- tiers anhängare 1972--1985	47

Tabell 2.1	Jämförelse mellan indexen för försvarsvilja och tilltron till försvaret 1975-85	86
Tabell 4.1	Bortfalls- och representativitetstest	117
Tabell 4.2	Sammanställning av de variabler som ingår i enkätundersökningen	120
Tabell 5.1	Inställning till olika aspekter på försvaret och krigshot. Procentuell svarsfördelning och medelvärden	122
Tabell 5.2	Sammanställning av gammakoefficienter (>.15) för försvars- och krigshotsfrågor/bakgrundsvariabler.	125
Tabell 5.3	Korrelationsmatris för frågor om krig och försvar. Gammakoefficienter >.15	127
Tabell 5.4	Indexbildningar för försvars- och krigshotfrågor, alphavärden och ingående variabler	130
Tabell 5.5	Allmän inställning till framtiden	131
Tabell 5.6	Hopp och oro inför framtiden. Procentuell fördelning av antalet 1:a handsval	132
Tabell 5.7	Inställning till framtida samhällsförhållanden	134
Tabell 5.8	Inställning till framtida produktionsförhållanden	137
Tabell 5.9	Inställning till den politiska utvecklingen	139
Tabell 5.10	Indexbildningar, alphavärden och ingående variabler	143
Tabell 5.11	Korrelationsmatris för index/index (Pearsons'r)	145
Tabell 5.12	Korrelationsmatris för index/bakgrundsvariabler. (Pearsons'r)	146
Tabell 6.1	Regressionsanalys av försvarsviljan med index och bakgrundsvariabler som oberoende variabler	152
Tabell 6.2	MCA-analys av inverkan av sociala hot, optimism-pessimism, vänsterorienterad inställning, partisympatier, kön och som kovariater ålder och utbildning, på försvarsviljan	153
Tabell 6.3	Manifesta variabler i LISREL-modellerna	163

Figurer

Figur 1.1	Förändringar i inställningen till väpnat motstånd vid angrepp 1952-1985	22
Figur 1.2	Signifikanta samband mellan inställning till förändring av samhället och några försvarsattityder	36
Figur 2.1	Fishbein's modell	56
Figur 2.2	Olika synsätt på attitydkomponenter	57
Figur 2.3	Politisk grundhållning jämförd med inställningen till samhället, försvaret och invandrare	66
Figur 2.4	Analysmodell för försvarsviljan	67
Figur 2.5	Positiv och negativ försvarsvilja med avseende på grad av betingelse	68
Figur 2.6	Troligt samband mellan "hot" och "försvarsvilja" och dess mätning	70
Figur 2.7	Jämförelse mellan Asps och Hermeréns modeller	70
Figur 2.8	Försvarsviljans variationer/olika utrikespolitiska händelser och processer	75
Figur 2.9	Spänningen i Europa 1946-1975	79
Figur 2.10	Oro för den politiska spänningen i världen jämförd med försvarsviljan	81
Figur 2.11	Försvarsviljan i förhållande till upplevd krigsrisk 1965--1985	82
Figur 2.12	Inställning till samhället jämförd med försvarsviljan	84
Figur 2.13	Försvarsviljan jämförd med tilltron till försvaret	86
Figur 2.14	Försvarsviljans utbredning hos män och kvinnor	88
Figur 2.15	Ålderskohorter och olika politiska händelser	92
Figur 2.16	Försvarsviljans utbredning/olika partisympatisörer 1972--1985	95
Figur 3.1	Modell för hypotesbildning	109

Figur 6.1	Försvarsviljans bestämningsfaktorer. Teoretisk modell	162
Figur 6.2	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av tilltron till försvaret och bakgrundsvariabler	165
Figur 6.3	Försvarsviljans beroende av partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler	166
Figur 6.4	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av inställningen till krigshot, partisympatier, tilltron till försvaret samt bakgrundsvariabler	167
Figur 6.5	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av inställningen till sociala hot, partisympatier, tilltron till försvaret samt bakgrundsvariabler	168
Figur 6.6	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, sociala hot, partisympatier, tilltron till försvaret samt bakgrundsvariabler	171
Figur 6.7	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av sociala hot, optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler	172
Figur 6.8	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler (pairwise)	174
Figur 6.9	Strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler (listwise)	175
Figur 6.10	Strukturmodell för mäns försvarsvilja påverkad av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt ålder, utbildning och bostadsort	178
Figur 6.11	Strukturmodell för kvinnors försvarsvilja påverkad av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt ålder, utbildning och bostadsort	178
Figur 6.12	Strukturmodell för icke-borgerliga partisympatisörers försvarsvilja och dess relationer till optimism, tilltro till försvaret och bakgrundsdata	179
Figur 6.13	Strukturmodell för borgerliga partisympatisörers försvarsvilja och dess relationer till optimism, tilltro till försvaret och bakgrundsdata	179

SPFs Förord

Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) skall liksom sin föregångare Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (BN) följa svensk opinionsutveckling av betydelse för det psykologiska försvaret. Detta sker på olika sätt, t ex genom att följa debatten i försvarsfrågor i massmedierna, genom att notera allmänhetens intresse för medverkan i frivilliga försvarsorganisationer, genom att mäta de värnpliktigas attityder under sin tjänstgöring, mängden ansökningar om uppskov etc.

Styrelsen har emellertid också på ett mera systematiskt sätt studerat opinionen i försvarsfrågan. Sedan en följd av år genomförs årligen opinionsundersökningar på representativa urval av den svenska befolkningen. Sådana undersökningar gjordes första gången 1952 i samband med den utredning, som föregick inrättandet av BN. Sedan 1965 har dessa undersökningar utförts årligen med i huvudsak likalydande frågor och med i princip samma metodik.

Mot denna bakgrund är det naturligt att SPF (tidigare BN) stött forskare, som intresserat sig för begreppet försvarsvilja. Detta begrepp har varit föremål för en omfattande teoretisk diskussion och har därvid kommit att definieras på olika sätt. I opinionsmätningarna har begreppet närmast bestämts som individens attityd till det egna samhällets handlande vid ett tänkt fientligt angrepp. Begreppet blir därmed att betrakta som socialpsykologiskt och avser individens åsikt om huruvida vi som kollektiv, samhälle, nation, bör bjuda väpnat motstånd eller inte. Försvarsviljan i fred kan naturligtvis endast komma till uttryck i form av en uttalad åsikt.

Författaren till denna doktorsavhandling ansluter sig i huvudsak till denna bestämning av begreppet. Hon för emellertid diskussionen vidare genom att pröva nya infallsvinklar. Hennes hypotes är, att människors försvarsvilja hänger samman med deras syn på framtiden. Finns det ett samband mellan

människors benägenhet att bekämpa ett militärt hot, som kommer utifrån, och ett upplevt framtida hot av t ex social, kulturell, ekonomisk eller teknisk natur? Hur skall i så fall ett sådant samband förklaras?

Då styrelsen framdeles fullföljer sin uppgift att studera svensk opinion av intresse för det psykologiska försvaret kommer den tvivelsutan att ha nytta av det material som samlats och av de slutsatser som dras i denna avhandling. Tack vare denna vet vi mer än tidigare och en fruktbar diskussion kan fortsätta.

Per-Axel Landahl

Författarens förord

Till alla som uppmuntrat och hjälpt mig under arbetets gång vill jag rikta ett stort och varmt TACK.

Det gäller inte minst min handledare professor Karl Erik Rosengren som hela tiden visat stor framtidstro. Hans engagemang och konstruktiva kritik har varit ovärderliga.

Jag har i många år haft förmånen att få arbeta med professor Jan Agrell som chef. Han har utgjort en aldrig sinande inspirationskälla och han har alltid givit mig sitt fulla stöd under arbetets gång. Det är nog få förunnat att ha haft en chef som han. Agrells medarbetare fil kand Sten Kjellson, fil kand Michael Nihlén och assistent Elsa Åström har också varit stor hjälp för mig under många år.

Fil doktor Ulla Johnsson-Smaragdi har varit konsulthandledare för de statistiska bearbetningarna. Hennes tålmod föreföll vara utan gräns vid alla de tillfällen datorn och jag utkämpade en ojäm kamp. Ulla har också lagt ner ett stort arbete på att deltaljgranska avhandlingen - främst kapitel 5 och 6 - och hennes synpunkter har varit av mycket stort värde för mig.

Fil doktor Kurt Törnqvist har detaljgranskat kapitel 1 och 2 och givit konstruktiv kritik, vilket jag är honom mycket tacksam för. Han deltog också i uppläggningsen av den undersökning som redovisas i avhandlingen och gav värdefulla idéer till dess utformning mm. Till de av Beredskapsnämndens medarbetare som jag haft kontakt med under årens lopp vill jag rikta ett särskilt tack för att jag alltid blivit väl mottagen och verkligen känt mig välkommen.

Jag vill också tacka professor Håkan Wiberg som tagit sig tid att detaljgranska hela avhandlingsmanuskriptet. Hans konstruktiva kritik har varit ett gott stöd. Professor Sven Tägil har detaljgranskat delar av avhandlingen och också gett värdefull kritik.

SIFOs forskningschef, fil lic Karin Busch har lagt ner mycket möda på att gå igenom arkiverat material, som jag behövde för redovisningen av Beredskapsnämndens bakgrundsvariabler. M Sc Lesley Palmer har på ett elegant sätt översatt sammanfattningen till engelska.

Bibliotekspersonalen vid Skånska Hovrätten - och då särskilt Lars-Eric Eriksson - har gjort mig otaliga tjänster genom åren, vilket har underlättat mitt arbete i hög grad.

Kanslipersonalen vid Departementens utredningsavdelning i Malmö, där jag i många år haft min arbetsplats, har hjälpt mig med utskrifter under ett tidigare skede av mitt forsknings- och utredningsarbete.

Socionom Kerstin Nyström har under stor tidspress utfört ett imponerande arbete vid utskriften av manuskriptet. Tecknaren Ewert Karlsson (EWK) har välvilligt låtit mig få använda en av sina bilder till avhandlingens omslag.

Denna studie har genomförts med finansiellt stöd från bl a FOA. Beredskapsnämnden har stött enkätundersökningen såväl ekonomiskt som med personal.

Mitt varmaste tack går emellertid till min familj. Till min pappa som alltid uppmuntrat mina studier och som på ett skickligt sätt ritat mina modeller och diagram och föreslagit värdefulla förbättringar. Till min man som varit mitt främsta stöd under hela avhandlingsarbetet. Hans uppriktiga kritik hade jag inte kunnat klara mig utan och trots sin egen stora arbetsbörda har han alltid funnit tid för att delge mig sina synpunkter. Till min dotter som fått försaka mycket av de traditionella moderliga omsorgerna och i stället fått acceptera en mamma som suttit vid skrivbordet och egoistiskt prioriterat sitt eget arbete.

Lund i mars 1987 .

Gertie Elsässer

Inledning

Bakgrund och syfte

Syftet med föreliggande avhandling är att studera vilka faktorer som kan tänkas ligga bakom försvarsviljans variationer. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (fr o m 1/7 1985 Styrelsen för psykologiskt försvar) har sedan 1965 utfört årliga opinionsmätningar av försvarsviljan. Nämndens forskningsrapporter visar att försvarsviljan varierar över tid. Den kan vid olika mättillfällen samvariera med människors bedömning av krigsrisker och inställning till samhället. Nämnden konstaterar också att vissa bakgrundsvariabler, t ex kön, ålder och partisympatier, påverkar försvarsviljan i olika riktningar vid de årliga opinionsmätningarna.

Det är naturligtvis vanskligt att ge sig i kast med att studera en variabel - försvarsvilja - som inte har en klar och entydig teoretisk definition. Den definition som Beredskapsnämnden utgår från bygger på den allmänna försvarsviljan i fred, dvs viljan att bemöta ett fientligt angrepp med väpnat motstånd. Denna definition utgör dock inte någon given utgångspunkt vid en diskussion av försvarsviljans bestämningsfaktorer. Ett annat alternativ är att försöka utröna medborgarnas offervilja för att upprätthålla ett nationellt försvar som avskräcker från fientliga krigshandlingar. Denna offervilja består i princip av den civila konsumtion som man i fredstid är beredd att offra för att en del av våra resurser skall kunna användas till att producera de önskade försvarstjäns-

terna. (Att mäta försvarsviljan med utgångspunkt från denna definition skulle dock vara förenat med stora svårigheter.)

Försvarsviljan kan också ses i ett vidare sammanhang. Vid sidan av krig och invasion finns det andra hotbilder, t ex ekonomiska. Fientliga krigshandlingar kan också förebyggas genom insatser utanför det nationella försvarets ram. Man kommer här in på begreppet "säkerhetspolitik". I detta begrepp ingår inte endast totalförsvaret, utan även utrikes-, bistånds- och nedrustningspolitiken. Det har också beröringspunkter med den ekonomiska politik som förs på det internationella planet. Med utgångspunkt från detta resonemang skulle medborgarnas försvarsvilja sålunda kunna ses som ett uttryck för deras önskemål när det gäller säkerhetspolitiken. Även deras önskemål om avvägningen mellan satsningar på totalförsvaret och andra åtgärder skulle här vara av stort intresse att utvärdera.

Beredskapsnämnden har endast gjort begränsade ansatser att sätta in försvarsviljan i detta perspektiv. Det är vidare påfallande vilken begränsad roll som försvarsviljemätningarna spelar i den försvars- och säkerhetspolitiska debatten i Sverige. En genomgång av de senaste årens debattinlägg ger vid handen att de så gott som aldrig berörs i detta sammanhang. Ett undantag utgör Andrén (1984) som bl a hävdar att man av försvarsviljemätningarna skulle kunna dra slutsatsen att inställningen till den säkerhetspolitiskt grundläggande försvarsdoktrinen liksom motståndsviljan är stabil. Andrén betraktar mätningarna som ett viktigt säkerhetspolitiskt instrument.

Även om Beredskapsnämndens definition av försvarsviljan kan ses som ganska snäv, ansluter jag mig till den i föreliggande avhandling. Det finns flera skäl härtill. Ett sådant är att nämnden med utgångspunkt från denna definition utfört mätningar av försvarsviljan under en ganska lång tid och att det därvid insamlade materialet ger möjligheter till vidare analyser, samtidigt som de av nämnden erhållna resultaten kan jämföras med mina egna resultat. Ett annat skäl är att de alternativa definitioner som behandlats ovan är svåra att operationalisera.

Beredskapsnämnden har inte ägnat sig åt analys av kausalsamband för att försöka förklara bakomliggande faktorer till försvarsviljans variationer utan i huvudsak nöjt sig med data-sammanställningar av de årliga mätningarna. En möjlig orsak till detta kan vara att det inte ingår i nämndens direktiv att bedriva forskning kring kausala faktorer.

Som ovan påpekats har Beredskapsnämnden dock pekat på samvariation mellan människors bedömning av krigsrisker, inställning till samhället, vissa bakgrundsvariabler och försvarsvilja. Min avsikt är att försöka vidareutveckla och belägga dessa samband med hjälp av olika statistiska tekniker. En variabel som Beredskapsnämnden inte ägnat särskilt stor uppmärksamhet i detta sammanhang är tilltron till försvaret. Enligt min uppfattning är denna variabels eventuella samvariation med försvarsviljan av stort intresse att beakta.

Utöver att pröva de samband som Beredskapsnämnden funnit vara för handen väljer jag att även närma mig problemet med försvarsviljans bestämningsfaktorer genom att pröva en ny infallsvinkel - dock inte i avsikt att försöka påvisa att den skulle vara den enda förklaringsfaktorn bakom försvarsviljan. Min hypotes är att människors försvarsvilja sammanhänger med deras syn på framtiden. Grunden för denna hypotes lades efter studiet av olika utländska och svenska opinionsundersökningar, där bl a attitydfrågor om krig och förebyggande av krig ingick samt föreställningar om framtiden inom områden som t ex ekonomi, politik, kultur, teknik osv. Om man utgår ifrån att försvarsviljan är ett mått på hur villiga människor är att militärt, inom försvarets ram, bekämpa ett utifrån kommande militärt hot, bör det rimligen finnas hot av t ex ekonomisk, social, teknisk etc natur som samvarierar med försvarsviljan. Det kan naturligtvis också föreligga en gemensam, bakomliggande allmän känsla av hot.

Avhandlingen utgör en del av ett större forskningsprojekt som bedrivits vid FOA under ledning av professor Jan Agrell. Denne erhöll 1975 ett regeringsuppdrag att utarbeta underlag för bedömning av bl a människans förmåga att uthärda psykiska och fysiska påfrestningar vid hotsituationer av olika slag.

Det empiriska material som avhandlingen bygger på är en riksomfattande enkät, som genomfördes i början av år 1979. Riktlinjerna för undersökningen drogs upp i samråd med Beredskapsnämnden, och den benämns "Enkät år 2000".

Avhandlingens disposition

Kapitel 1 inleds med en kort översikt av svensk och utländsk försvarsviljeforskning. Därefter följer begreppsmässiga och operationella definitioner av försvarsviljan och Beredskapsnämndens årliga mätningar diskuteras. Eftersom nämnden betraktar försvarsvilja som en attityd ges i kapitel 2 först en kortfattad översikt över olika forskares syn på begreppet attityd. Därefter redovisas några exempel på nämndens begreppsanalyser och i anslutning härtill berörs kausalitetsproblematiken. Efter detta presenteras några teoretiska modeller för försvarsviljan och de faktorer som kan tänkas ligga bakom denna. Till sist diskuteras de förklaringar till försvarsviljans variationer, som Beredskapsnämnden gett på såväl mikro- som makronivå.

Kapitel 3 upptar en allmän diskussion om framtidsstudier med tonvikt på hot i framtiden. Begreppen "optimism" respektive "pessimism" och möjligheterna att operationalisera dessa begrepp berörs, och kapitlet avslutas med en presentation av ett antal hypoteser. I kapitel 4 beskrivs först två pilotundersökningar och därefter uppläggning mm av "Enkät år 2000". Kapitel 5 omfattar en i huvudsak deskriptiv resultatredovisning för enkätundersökningen. I kapitel 6 presenteras en sambandsanalys för försvarsviljan och de faktorer som ligger bakom denna. Tonvikten ligger här på de LISREL-analyser som utförts på materialet.

Kapitel 7 slutligen erbjuder en sammanfattande diskussion om avhandlingens teoretiska utgångspunkter och dess resultat samt lämnar förslag till framtida forskning på området.

1. Försvarsviljemätningar

1.1 Svensk och utländsk försvarsviljeforskning

Den svenska försvarsviljeforskningen syftar till att kartlägga den allmänna försvarsviljan i fredstid. Under många år har denna undersökts med hjälp av opinionsmätningar en eller två gånger per år. Genomförandet av kontinuerliga opinionsundersökningar anses kunna bidra till att vi blir bättre rustade att vidta lämpliga åtgärder vid beredskap och krig.

Självfallet är försvarsviljan i krig av störst intresse, men den har naturligt nog inte varit möjlig att mäta i Sverige. Undersökningar av den allmänna försvarsviljan i fred har därför ibland ansetts vara det hittills bästa möjliga predicerande måttet på hur försvarsviljan i krig kan komma att bli.

Många försvarsviljeforskare menar däremot att det inte går att dra några slutsatser om försvarsviljan i krig med utgångspunkt från en allmän försvarsvilja i fred. Gösta Carlsson, som 1952 fick i uppdrag av Kommittén för utredning av det psykologiska försvaret att utföra en opinionsmätning, påpekar att sådana undersökningar "i fredstid tillåta endast en bestämning av attityder i betydelsen åsikter" (SOU 1953:27). Carlsson framhåller också, att det är just attityder som mäts och inte beteenden, vilket innebär att det är ett grovt mätinstrument som används, men något annat är inte möjligt och "å andra sidan är orden trots allt ett av de bästa symtom vi har på den tillfrågades inställning och handlingsberedskap" (SOU 1953:27).

Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar tillsatte 1964 en arbetsgrupp, vars huvudsakliga uppgift skulle vara att åstadkomma ett mätinstrument för att i fredstid undersöka försvarsviljan i krig. I denna grupp ingick Carl-Gunnar Jan-son, Sten Henrysson, Erland Jonsson och Kurt Törnqvist. Grup-
pen utarbetade ett frågeformulär, som bestod av beskrivning-
ar av konkreta krigssituationer, till vilka det fanns olika
handlingsalternativ, som ansågs innebära hög eller låg för-
svarsvilja. En pilotstudie företogs innan formulären skulle
utsändas. Resultatet av denna studie blev inte det förvänta-
de. De intervjuade ansåg, att de beskrivna situationerna
var alltför hypotetiska, och därför var det svårt att ge
konkreta svar. Arbetsgruppen kom därför till den slutsatsen,
att det inte var genomförbart att mäta försvarsviljan i krig
med en opinionsundersökning under fredstid (Törnqvist 1975).
Således koncentrerade Beredskapsnämnden sig på att mäta den
allmänna försvarsviljan i fred.

De årliga opinionsmätningarna av den allmänna försvarsviljan
i fred har utsatts för en del kritik. Kritikerna har dock i
stort varit ense om att det trots allt kan vara värdefullt
att arbeta vidare med att förfina mätinstrument och bearbet-
ningsmetoder. Även om inga slutsatser om försvarsviljan i
krig kan dras, så har mätningarna i fredstid ett egenvärde
som en indikator bland flera andra på växlingar i det allmänna
opinionsklimatet i landet.

Det förefaller som om den empiriska försvarsviljeforskningen
inte ägnas så stort intresse i andra länder som i Sverige.
Det har faktiskt inte varit möjligt att erhålla något jäm-
förande material till de svenska kontinuerliga mätningarna.
I Norge och Danmark finns dock ansatser till mätningar över
tiden, vilka utförs av Folk og Forsvar respektive Militaer-
psykologiske tjeneste.

I början av 1980-talet genomfördes en omfattande opinions-
undersökning i en rad länder, där en fråga om försvarsvilja
ingår (Listhaug 1983) och den presenteras i tabell 1.1. Där
kan noteras, att det föreligger tämligen stora skillnader mel-
lan olika länder. Norge, Sverige och USA har största andelen
försvarsvilliga medan Italien, Belgien och Japan har minsta

Tabell 1.1 Försvarsviljan i olika länder vid ett mät-
tillfälle på 1980-talet

"Vi hoppas naturligtvis alla att det inte skall bli något nytt krig,
men om det blir, är du villig att slåss för vårt land?"

	Stor- brit	Nord- Irland	Irland	Frank- rike	Belgien	Väst- tyskl	Neder- länd	Spanien	Italien	Dan- märk	Sverige	Norge	Usa	Japan
Ja	62	46	49	42	25	35	44	53	28	59	78	82	71	22
Nej	27	33	31	46	49	41	35	27	57	22	11	10	20	40
Vet ej	11	22	20	12	27	24	21	20	15	19	11	8	9	38
	100	101	100	100	101	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: Liethaug 1983

Sådana forskningsrapporter är naturligtvis intressanta. Här måste man dock ta hänsyn till att frågorna inte alltid varit exakt likadant formulerade. Vidare kan urvalsstorlek, tidpunkt för mätningarna etc variera. Skillnader i resultat mellan olika länder kan sedan också ha sin grund i respektive lands sociala, politiska, kulturella förhållanden.

Målsättningen med de utländska undersökningar som kunnat studeras är tämligen olik den svenska, vilket bl a kan bero på hur försvarsviljan betraktas i förhållande till andra samhällsfenomen i respektive länder. Termen försvarsviljeforskning är inte så vanlig i andra länder. Även om frågan om väpnat motstånd vid angrepp kan ingå i ett frågebatteri, är den ofta omgiven av helt andra frågor än i Sverige. I Schweiz är t ex värnplikten en mycket central fråga (Tubin 1978). I Österrike talas det inte om försvarsvilja utan om den moraliska inställningen bakom försvarsviljan (Törnqvist 1979b). I Danmark, Norge, England, Västtyskland, Frankrike och Finland är det frågor om säkerhetspolitik, medlemskap i NATO etc, som studeras (se t ex Folk og forsvar 1983, Militaerpsykologiske tjeneste 1980, Capitanchik och Eichenberg 1983, Schönborn 1981 samt Kärkkäinen och Kansilä 1971). I USA förekommer inte begreppet försvarsvilja i fred, utan intresset har varit koncentrerat bl a kring stridsmoralen i krig (se t ex Moskos 1976).

Även om det inte är meningsfullt att utan vidare göra jämförelser mellan svenska och utländska opinionsmätningar, är det naturligtvis av stort intresse att följa den teoretiska debatten i olika länder, framför allt i de länder som är kulturellt och socialt lika Sverige. Vi har under de senaste tio åren i stort sett inte haft någon teoretisk debatt i Sverige kring begreppet försvarsvilja. Dessförinnan var debatten mycket sporadisk, fränsett mitten av 1970-talet, vilket jag återkommer till i avsnitten 1.2 och 2.3.3. Det torde dock inte vara Beredskapsnämndens uppgift att föra en teoretisk debatt om begreppet försvarsvilja.

1.2 Begreppsmässiga och operationella definitioner av försvarsviljan

I avsnitt 1.1 har begreppet "försvarsvilja" använts utan att någon förklaring getts. Efter många års forskning kring teoretiska och operationella definitioner av begreppet försvarsvilja, förefaller det som om man nu nöjt sig med en grov operationell definition. I detta avsnitt presenteras en genomgång av olika termer och definitioner som genom åren använts i svensk forsknings- och utredningsverksamhet. Framställningen bygger delvis på Törnqvist (1975).

I det betänkande som "Kommittéen för utredning om det psykologiska försvaret" presenterade fördes ingen direkt diskussion om vad uttryck som försvarsvilja, motståndsvilja eller motståndssanda stod för (SOU 1953:27). Det förutsattes tydligen att det fanns någon allmän uppfattning om begreppen. Det ges dock en definition av termen motståndssanda i betänkandet: "Motståndssandan är en kombination av vilja till motstånd och andlig kraft till motstånd." (SOU 1953:27) I utredningens förslag till instruktion för dåvarande Statens upplysningscentral (= Beredskapsnämnden i krigstid) anges att syftet med den nya organisationen skall vara "att bevara och stärka befolkningens försvarsvilja och motståndssanda" (SOU 1953:27). Termen motståndsvilja definieras av Gösta Carlsson som "en attityd i betydelsen tendens till ett bestämt slags handlande i en kritisk situation" (SOU 1953:27).

Under åren 1964-67 gjorde Beredskapsnämnden den första ansatsen att gripa sig an definitions- och mätproblemen. Den vetenskapliga arbetsgrupp som ovan nämnts i avsnitt 1.1 fick - liksom tidigare Gösta Carlsson - i uppgift att försöka definiera begreppet försvarsvilja. Följande definitioner utarbetades:

"Försvarsvilja är befolkningens attityder till väpnat motstånd vid anfall, dvs till det militära försvaret."

"Motståndandsanda och motståndsvilja avser befolkningens attityder och beteenden i fråga om det icke-militära försvaret, dvs hemmafrontens försvar i form av civilförsvaret, det ekonomiska och det psykologiska försvaret."

(Törnqvist 1965a:5)

Med dessa två definitioner anser gruppen att om uttrycket "försvarsvilja och motståndandsanda" används, så framgår det klart att det "innebär allmänhetens attityder till såväl det militära som det icke-militära försvaret, dvs till totalförsvaret" (Törnqvist 1965a). Arbetsgruppen gjorde vid denna tidpunkt ingen distinktion mellan motståndandsanda och motståndsvilja. Törnqvist menar dock, att viljan är av större intresse att studera än andan, och motståndsviljan definierades av honom därför som "medborgarnas benägenhet och vilja att medverka i hemmafrontens försvar under krig" (Törnqvist 1965a).

Diskussionerna kring motståndandsanda och motståndsvilja fortsatte, och arbetsgruppen kom fram till att motståndandsanda var ett vidare begrepp än motståndsvilja, och därför skulle motståndandsanda betraktas som en attityd. Försvarsvilja och motståndsvilja skulle följaktligen bli handlingselement i attityden motståndandsanda (Törnqvist 1965b). Definitionen av motståndandsanda blev nu "befolkningens attityd till totalförsvaret, dvs både till det militära och det civila försvaret" (Törnqvist 1965b). Arbetsgruppen gav sedan följande definition av försvarsvilja: "Försvarsvilja är befolkningens vilja att göra väpnat motstånd vid fientligt anfall." (Törnqvist 1965b)

Under de följande åren tillkom ännu fler termer för försvarsviljan och nya försök till definitioner. Bland dessa kan nämnas termerna "försvarsmotivation och försvarsdisposition" (Munck af Rosenschöld 1973), "försvarsvilja och försvarsmotivation" (Agrell 1968), "försvarsinställning" (Aldemark och Weibull del I 1971). Beredskapsnämnden och Militärpsykologiska Institutet (MPI) bildade 1971 en gemensam forskningsgrupp för att ånyo intensifiera definitionsproblematiken. Till denna grupp knöts även forskare från andra institutioner. De presenterade sina resultat i några forskningsrapporter som publicerades under 1974-75.

1975 utgav Beredskapsnämnden en sammanställning av de förda definitions- och mätproblemen rörande försvarsviljan (Törnqvist 1975). Av denna forskningsrapport framgår, att den gamla termen försvarsvilja fortfarande hävdade sig väl. Försvarsvilja kan användas, eftersom de andra termerna "i det stora hela används mer eller mindre synonymt". Det finns ingen "anledning att använda sig av olika termer för samma sak, det skapar endast förvirring" (Modéer 1974). Att använda termen försvarsvilja kan vara praktiskt, men samtidigt måste man vara klar över att det inte är någon definitiv lösning "och konstatera att det semantiska problemet alltså fortfarande är olöst..." (Agrell 1974). Frågan uppkom nu också huruvida försvarsvilja är "ett begrepp eller flera? Kanske finns det flera familjer av delvis besläktade begrepp försvarsvilja. Det är en hypotes som prima facie verkar ganska rimlig..." (Hermerén 1974).

Efter denna diskussion kan frågan ställas: Vad vi nu än väljer för term - försvarsvilja, motståndsvilja etc - vad är det vi vill mäta? I avsnitt 1.1 framhölls att det som egentligen är mest intressant att mäta är försvarsviljan i krig, men detta torde inte vara möjligt att göra, och de försök som gjorts hittills har ej varit tillfredsställande. Således får intresset koncentreras kring försvarsviljan i fred. Törnqvist framhåller följande:

"Endast de attityder som de tillfrågade har vid mättilfället kan enligt min mening mätas. Det betyder att i fredssituationen kan vi endast mäta följande tre atti-

tyder: personlig försvarsvilja i fred, allmän försvarsvilja i fred och allmän försvarsvilja vid atomvapenhot i fred. Av dessa har vi hittills försökt mäta de två senare men ej den förstnämnda."

(Törnqvist 1975:44)

Anledningen till att Beredskapsnämnden inte mäter den personliga försvarsviljan i fred är enligt Törnqvist att den endast omfattas av vissa delar av befolkningen, bl a av dem som gör allmän värnplikt eller som tillhör frivilliga försvarsorganisationer etc.

Av de tre attityder som ovan nämnts har Beredskapsnämnden koncentrerat sig på att mäta den allmänna försvarsviljan i fred. Denna mättes till att börja med genom att undersöka människors inställning till väpnat motstånd vid angrepp. Sedan har Beredskapsnämnden utvidgat sin operationella definition av försvarsviljan genom att tillfoga andra frågor, t ex inställning till militärtjänstgöring, inställning till försvarsplikt, inställning till inställelse vid mobilisering etc. Genom faktoranalyser har Beredskapsnämnden så småningom fått fram ett mätinstrument, som kan anses mäta vad som åsyftas med den allmänna försvarsviljan i fred.

Beredskapsnämnden har således bemödat sig om att finna en tillfredsställande definition av begreppet försvarsvilja. Den definition av den allmänna försvarsviljan i fred som nämnden slutligen fastnat för ansluter jag mig till, som framhållits i avhandlingens inledning.

1.3 Beredskapsnämndens mätningar: uppläggning, genomförande, variabler och redovisning

Som tidigare nämnts, utförde Gösta Carlsson år 1952 den första riksomfattande undersökningen åt "Kommittén för utredning av det psykologiska försvaret". Åren 1956, 1957 och 1964 stödde Beredskapsnämnden undersökningar, som utfördes av forskare vid Göteborgs och Stockholms universitet (Jörgen Westerståhl respektive Erland Jonsson). Under perioden 1957 till 1964 utförde SIFO egna mätningar av försvarsviljan, och resultaten av dessa undersökningar har Beredskapsnämnden fått

ta del av. 1965 började Beredskapsnämnden med sina årliga opinionsmätningar av försvarsviljan. Mätningar har genomförts varje höst, och på senare år har också mindre omfattande mätningar förekommit på våren. Tidpunkten för fältarbetet har varierat något. I allmänhet har det påbörjats i september, men vissa år har materialet samlats in först i oktober eller november. Mätningen 1971 ägde rum i januari. De senaste årens vårmätningar har påbörjats i slutet av mars, i april eller början av maj. Variationen i tid kan tyckas mindre relevant, men den är av stor betydelse, eftersom nämnden jämför variationerna i försvarsviljan med tidpunkter, då olika utrikes- och inrikespolitiska händelser ägt rum.

Beredskapsnämnden har främst använt Svenska institutet för opinionsundersökningar (SIFO) som undersökningsorgan, men även Institutet för marknadsundersökningar (IMU), Statistiska Centralbyrån (SCB) och Publik- och programforskning vid Sveriges Radio (PUB) har anlitats. Tolkningen av resultaten har dock genomgående utförts av nämndens forskningssekreterare, fil dr Kurt Törnqvist. För frågornas formulering ansvarar Beredskapsnämnden. I de fall där nya frågor tillkommit eller gamla frågor utgått har förändringen företagits i samråd med nämndens vetenskapliga experter. Förändringarna har självfallet inverkat på kontinuiteten, så att fullständiga tidsserier inte föreligger för några frågor. De ändringar som vidtagits beträffande klassindelningar för t ex ålder torde bero på att nämnden fått acceptera det gängse förfaringssättet hos det undersökningsinstitut som anlitats för mätningen i fråga. Utelämnandet av socialgruppsstillhörighet och partisympatier vid vissa mätningar torde också kunna förklaras på detta sätt.

Urvalsstorleken har i allmänhet varit ca 1 000 individer. Vid vårmätningarna har urval på ca 500 individer använts. Variationen i urvalsstorlek torde inte vara något större problem vid jämförelser mellan olika mätningar, även om naturligtvis konfidensintervallet är beroende av urvalets storlek. Sampledragningen har varit den vid respektive undersökningsinstitut gängse. SIFO använder sig av flerstegsurval baserat på ett "miniatyr-Sverige", som består av ca 380 postnummerområden. Från SCB erhåller SIFO namn och adress till de ut-

valda personerna. Mätningarna för Beredskapsnämnden utförs vid två s k veckobussar. För varje veckobuss dras sample på ca 500 personer i åldern 18-70 år. (Törnqvist 1983b) Intervjuerna är personliga och genomförs i respondenternas hem.

Vid presentationen av en undersökning har Beredskapsnämnden i allmänhet nöjt sig med att redovisa frekvensfördelningar och korstabeller utan sambandsmått. Som tidigare nämnts i avsnitt 1.3 har Beredskapsnämnden vid några tillfällen låtit utföra faktoranalyser på undersökningsmaterialet. Detta skedde bl a för att få underlag till bildandet av ett index för försvarsviljan.

Beredskapsnämnden har under årens lopp utvidgat sitt frågebatteri. 1965 började man med några frågor som berörde försvarsvilja och bedömning av krigsrisker. Sedan tillkom frågor om inställningen till försvarets styrka och försvarskostnaderna. För att få en inblick i befolkningens kunskaper ställdes frågor om totalförsvarets funktion i krig och totalförsvarets olika delar. Nämnden fann det värdefullt att komplettera inställningen till försvaret med andra attityder och kompletterade med frågor av politisk art.

Efterhand tillkom också frågor som berör inställningen till nedrustning, försvarsplikt och militärtjänstgöring. De två sistnämnda har sedermera tillsammans med frågan om inställning till väpnat motstånd vid angrepp fått bilda ett index för försvarsvilja.

I början av 1970-talet började Beredskapsnämnden intressera sig för om det kunde finnas något samband mellan försvarsvilja och inställningen till samhället, och frågebatteriet utökades med ett par samhällsfrågor. Något senare tillkom frågor om intresse för samhällsproblem och internationella problem. Efterhand tillfogades ytterligare försvarsfrågor som berörde vilken typ av försvar vi bör ha samt inställningen till mobilisering i en krissituation.

Redan i slutet av 1970-talet fanns sålunda ett tämligen stort frågebatteri. Alla frågorna användes inte vid varje mätning;

ibland utgick frågor och ersattes av nya. Nu tillkom också frågor om inställningen till politiker, partier och organisationer samt inställningen till olika massmedier och internationella förhållanden.

Sammanfattningsvis kan sägas, att Beredskapsnämnden efter att ha börjat med några enstaka försvarsfrågor nu täcker följdande områden i sitt frågebatteri: (Törnqvist 1983b)

- 1 Inställning till samhället
- 2 Inställning till massmedier
- 3 Inställning till internationella förhållanden
- 4 Inställning till olika aspekter på försvaret
- 5 Inställning till partier och politiker.

I tabell 1.2 återfinns en sammanställning över vilka år som försvarsfrågorna medtogs för första gången.

1.4 Försvarsviljan 1952--1985

1.4.1 Försvarsviljans variationer på makronivå

Som tidigare nämnts (avsnitt 1.3) började Beredskapsnämnden genomföra årliga opinionsmätningar 1965. Eftersom kontinuitet eftersträvades i mätningarna använde nämnden sig av de två frågor, som Gösta Carlsson introducerat 1952:

- Antag att Sverige anfalles. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?

- Antag att angriparen hotar med atomvapen. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd?

Beredskapsnämnden tillfogade en fråga, som tidigare prövats i deras lokala opinionsundersökningar: (Törnqvist 1966)

- Antag att vi själva skulle ha atomvapen. Anser Ni då att vi bör göra väpnat motstånd?

Under några år använde Beredskapsnämnden dessa tre frågor för att mäta försvarsviljan. 1968, när Sverige undertecknade av-

Tabell 1.2

Beredskapsnämndens försvarsfrågor 1965--1985

- 1965
1. Inställning till väpnat motstånd vid angrepp
 2. Inställning till väpnat motstånd vid angrepp med atomvapen
 3. Inställning till väpnat motstånd vid angrepp om Sverige har atomvapen
 4. Risk för atomvapenangrepp på Sverige
 5. Risk för storkonflikt i Europa
 6. Sveriges möjlighet att förbli neutralt vid storkonflikt i Europa
- 1967V
7. Inställning till anskaffandet av atomvapen i Sverige
 8. Inställning till försvarskostnader
 9. Inställning till försvarets styrka
- 1968H
10. Inställning till försvarets fredsbevarande förmåga
 11. Inställning till Sveriges försvarsmöjligheter i krig
 12. Uppfattning om totalförsvarets funktion i krig
 13. Kunskap om totalförsvarets olika delar
 14. Kunskap om civilförsvarets uppgifter
 15. Kunskap om det ekonomiska försvarets uppgifter
 16. Kunskap om det psykologiska försvarets uppgifter
 17. Inställning till nedrustning
- 1969
18. Tilltro till civilförsvaret i krig
- 1971V
19. Kunskap om försvarskostnader
- 1972
20. Inställning till försvarsplikt
- 1973
21. Inställning till militärtjänstgöring
 22. Kännedom om råd till den enskilde i händelse av krig
- 1975
23. Typ av försvar som avskräcker en angripare mest
 24. Inställning till att kvinnor bör engageras mer i försvaret
 25. Inställning till hur kvinnor bör engageras mer i försvaret
 26. Försvarsgrenar som Sverige bör satsa på
- 1976
27. Inställelse vid mobilisering
- 1979
28. Intresse för säkerhetspolitik
 29. Inställning till om Sverige bör ha eller inte ha ett försvar
 30. Svenskarnas förmåga att klara påfrestningar vid krigstillstånd
 - 32-34. Bedömd sannolikhet för krig före sekelskiftet
- 1981Nov
35. Inställning till regeringens och militärens åtgärder i Karlskrona

(Källa: Underlaget för tabellen är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1965-85)

talet om förbud mot spridning av kärnvapen, utgick frågan om väpnat motstånd om vi själva förfogar över kärnvapen. Frågan om väpnat motstånd vid atombombshot användes till och med 1974 års undersökning, men utgick sedan efter beslut av nämndens styrelse.

Som ett av måtten på allmän försvarsvilja i fred har frågan om väpnat motstånd vid angrepp använts under hela perioden 1952 till 1985. Variationerna i svarsfördelningen framgår av tabell 1.3 och figur 1.1. Det är procentandelen försvarsvilliga (dvs den andel som avgett svarsalternativet "ja" på frågan) som redovisas i figur 1.1 för varje mätning. Statistiskt signifikanta skillnader mellan två års mätresultat föreligger vid 7 tillfällen (1957 vår - 1957 höst; 1957 höst - 1958; 1967 - 1968; 1972 - 1973; 1973 - 1974; 1980 - 1981 vår samt 1983 höst - 1984 vår).

Som framgår av tabell 1.3 har försvarsviljan - mätt med frågan om inställning till väpnat motstånd vid angrepp - under många år legat mellan 65 och 85 %. Variationerna mellan olika år kan enligt Törnqvist (1966) bero på utrikes- och inrikespolitiska händelser. Han anser det dock vara svårt att ange några helt säkra orsakssamband.

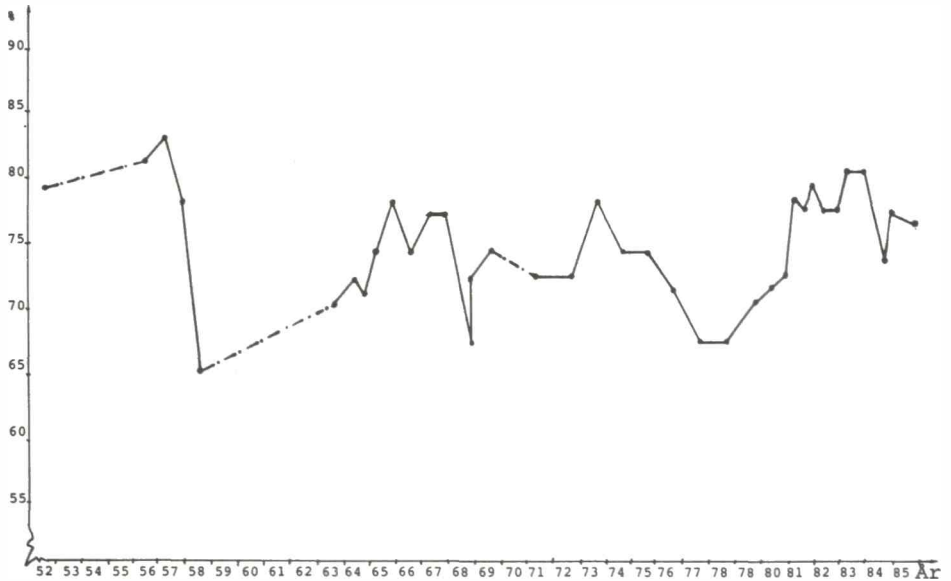
I tabell 1.4 har jag sammanställt de utrikespolitiska händelser som Törnqvist angett i sina forskningsrapporter som tänkbara förklaringar till försvarsviljans uppgång eller nedgång vid enstaka mättpunkter. De inrikespolitiska händelser som nämnden vid några tillfällen pekat på är t ex atomvapendebatten 1957-59, ungdomsrevolten 1967-72 och den misslyckade utbåtsjakten våren 1984.

De utrikespolitiska händelser som - enligt Törnqvist - kan ha påverkat försvarsviljan i positiv riktning under 1950-talet är "det kalla kriget", Koreakriget samt Suez- och Ungernkriserna. I slutet av 1950-talet kan atomvapen- och den därmed sammanhängande fredsdebatten ha påverkat försvarsviljan i negativ riktning. En viss uppgång i början av 1960-talet antas kunna ha berott på Berlinblockaden, Kubakrisen, och avtalet om förbud mot spridning av kärnvapen (Törnqvist 1966).

Tabell 1.3 Inställning till väpnat motstånd vid angrepp

År	Ja %	Nej %	Vet ej %
1952	79	6	15
1956	82	8	19
1957 V	84	9	7
1957 H	79	8	13
1958	66	12	22
1960	68	12	20
1963	71	13	16
1964	72	6	22
1965 V	75	10	15
1965 H	79	8	13
1966	75	10	15
1967	78	15	7
1968 H1	68	19	13
1968 H2	73	17	10
1969	75	14	10
1971	73	15	12
1972	73	15	12
1973	79	13	9
1974	74	16	8
1975	75	14	12
1976	72	15	14
1977	68	16	15
1978	68	16	16
1979	71	14	15
1980	73	14	13
1981 V	79	10	10
1981 sept	78	11	11
1981 nov	80	12	8
1982	78	11	11
1983 V	81	12	7
1983 H	81	11	8
1984 V	74	15	11
1984 H	79	12	8
1985	78	10	13

(Källa: Törnqvist 1985)

Figur 1.1 Förändringar i inställningen till väpnat motstånd vid angrepp 1952-1985. (Källa: Underlaget för figuren är hämtat från Beredskapsnämndens rapporter 1965-85)

Beredskapsnämnden anser att uppgången i försvarsviljan hösten 1965 kan ses mot bakgrund av upptrappningen av Vietnamkriget i maj samma år. Däremot gav inte ockupationen av Tjeckoslovakien samma effekt på försvarsviljan, vilket Beredskapsnämnden anser kan hänga samman med att tjeckerna förde en kamp utan vapen (Törnqvist 1968). Det bör påpekas att det föreligger resultat från två mätningar hösten 1968. Den första, som SIFO gjorde för egen räkning, ägde rum alldeles efter ockupationen. Beredskapsnämnden genomförde en mätning vid ett senare tillfälle, då det kunde konstateras att det vapenlösa motståndet hade avtagit i betydelse. Beredskapsnämnden anser att detta förklarar skillnaderna i mätresultat (se tabell 1.3) hösten 1968 (Törnqvist 1968).

Enligt Törnqvist kan oroligheterna 1973 med bl a arabstaternas oljebojkott och oktoberkriget i Mellersta Östern ha bidragit till en högre försvarsvilja (Törnqvist 1973).

Tabell 1.4 Olika utrikespolitiska händelser som enligt Beredskapsnämndens rapporter kan ha påverkat försvarsviljan vid enstaka mättillfällen

År	Händelser
1950-52	Koreakriget
1956	Suez- och Ungernkriserna
1950-60	"Det kalla kriget"
1961	Berlinblockaden
1962	Kubakrisen
1963	Kärnvapenstopp
1965	Upptrappningen av Vietnamkriget
1965	Kriget mellan Indien och Pakistan
1966	Kulturrevolutionen i Kina
1967	Mellersta Östernkrisen
1968	Studentrevolterna
1968	Fredsförhandlingar i Vietnam
1968	Ockupationen av Tjeckoslovakien
1973	Oktoberkriget i Mellersta Östern
1973	Oljebojkotten av arabstaterna mot USA, västmakterna och Japan
1975	Europeiska säkerhetskonferensen i Helsingfors
1975	Sinai-avtalet
1975	Oroligheter i Portugal
1975	Inbördesstrider i Libanon
1975	Inga framgångar i SALT- och Geneveförhandlingarna
1979	Konflikter i Iran
1979	Ökad spänning USA-Sovjet, USA-Iran
1981	Skärpt ton mellan supermakterna efter president Reagans tillträde
1981	Sovjets fortsatta ockupation av Afganistan
1981	USA:s militära hjälp till El Salvador
1981	Fortsatt krig Irak-Iran
1981	Fortsatt krig i Libanon
1981	Polenkrisen
1982	Ökad spänning i Polen

(Källa: Underlaget för tabellen är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1966-1985)

Det politiska och militära världsläget mellan oktober 1979 och april 1980 tycks inte ha påverkat svenskarnas försvarsvilja (Törnqvist 1980a). Däremot kan den signifikanta ökningen i försvarsviljans utbredning mellan hösten 1980 och våren 1981 sannolikt ha berott på krisen i Polen under vårmånaderna (Törnqvist 1981b). Enligt nämndens uppfattning verkar de upprepade ubåtsincidenterna ha spelat en roll för försvarsviljan, vilken under våren och hösten 1983 nådde upp till 83 % (Törnqvist 1983b). Den misslyckade ubåtsjakten i början av 1984 kan enligt nämnden däremot ha påverkat försvarsviljan negativt vid mätningar som företogs i mars och april 1984 (Törnqvist 1984a). Vid höstmätningen 1984 ökade dock försvarsviljan igen, och hösten 1985 kvarlåg den på ungefär samma nivå.

En del av Törnqvists antaganden är enligt min uppfattning plausibla. I avsnitt 2.3.1 bedriver jag ett resonemang med utgångspunkt från hans tankegångar. Jag försöker där också att analysera olika typer av händelser och på vilket sätt de kan tänkas påverka försvarsviljenivån.

1.4.2 Försvarsviljeindex: reliabilitet och validitet

I mitten av 1970-talet lät Beredskapsnämnden SIFO göra faktoranalyser på sina mätningar för att försöka bilda index och därigenom höja precisionen för de mått som användes för att undersöka försvarsviljan. Genomgående kunde konstateras, att tre frågor fick höga laddningar i en och samma faktor. Det var den sk grundfrågan, som behandlats i detta avsnitt som mått på försvarsviljan, inställningen till väpnat motstånd vid angrepp, samt två frågor som använts sedan början av 1970-talet:

- Anser Du det riktigt att landets manliga invånare skall genomgå värnplikstjänstgöring som ett led i våra försvarsförberedelser?
- Anser Du det riktigt att man i Sverige ålägger medborgarna att med vapen försvara landet?

Från och med 1976 har Beredskapsnämnden beräknat detta index. Även om det vid senare faktoranalyser visat sig, att andra frågor också skulle kunna föras till indexet, har Beredskapsnämnden avstått från detta för att få över tiden fullt jämför-

bara index. Vid konstruktionen av indexet gav ett ja-svar på respektive fråga 3 poäng, ett vet ej-svar 2 poäng och ett nej-svar 1 poäng. Den sammanlagda poängsumman varierade således mellan nio och tre. 1975 togs som basår, och det värde som då erhöles fick indexvärdet 100 (Törnqvist 1976).

I tabell 1.5 kan variationerna i försvarsviljan mellan 1975 och 1985 studeras, uttryckt i indexform. Vid mättillfällena 1976--1980 understeg indexvärdet 100, och därefter har det ökat och nådde en topp våren 1981 (Törnqvist 1985). Sedan dess har indexvärdet varit 102 eller 101.

Törnqvist påpekar, att det är inte procenttalen för försvarsviljefrågorna vid varje enskild mätning som är av störst intresse utan fluktuationerna från ett mättillfälle till nästa mättillfälle. Intresset är således koncentrerat kring variationer på makronivå. Därvid uppkommer då problemet med mätinstrumentets reliabilitet. Hur pass tillförlitligt är detta instrument, då det användes vid olika undersökningstillfällen? Om flera mätningar skulle kunna göras samtidigt med samma mätinstrument, skulle resultaten då bli desamma? (Törnqvist 1975)

Tabell 1.5 Index för den allmänna försvarsviljan åren 1975--1985

År	Index
1975	100
1976	97
1977	96
1978	97
1979	99
1980	98
1981 V	103
1981 H	101
1982 V	101
1982 H	102
1983	102
1984	102
1985	102

(Källa: Törnqvist 1985)

Det finns flera statistiska metoder för att testa tillförlitligheten, t ex split-half metoden, men Beredskapsnämnden har hittills inte använt sig av denna eller andra statistiska metoder för reliabilitetstestning. "Ur strikt vetenskaplig synpunkt har vi därför inte något mått på reliabiliteten hos mätinstrumentet." (Törnqvist 1975) Däremot har nämnden för att testa mätresultatens tillförlitlighet vid ett par tillfällen genomfört undersökningar som legat varandra mycket nära i tiden, t ex våren 1971 (januari-februari och februari-mars) respektive hösten 1972 (oktober-november och november-december). Resultaten pekar på att det föreligger en god överensstämmelse vid båda paren av undersökningstillfällen 1971 och 1972. Mätresultaten kan givetvis också påverkas av systematiska mätfel och urvalsfel och inte endast av mätinstrumentets reliabilitet (Törnqvist 1975).

Härefter ställde Törnqvist sig frågan, om det verkligen är den allmänna försvarsviljan i fred som mäts med de frågor som nämnden valt ut?

"Att pröva mätinstrumentets validitet eller giltighet är ännu svårare, eftersom vi inte kan validera våra mätningar mot några verkliga beteenden. Även här nödgas vi sänka vår vetenskapliga ambition och i stället försöka få en uppfattning om mätinstrumentets relevans."

(Törnqvist 1975:52-53)

Det är oklart vad som avses med termen relevans. Förmodligen står den för "tendens till validitet" eller liknande. För att pröva relevansen har Törnqvist emellertid jämfört sina resultat med de resultat som andra undersökningar (bl a MPI 1971 och 1974, Swedner 1972) har erhållit, då de ställt i stort sett samma frågor som nämnden. Jämförelserna har skett med hjälp av korrelationer och faktoranalyser:

"Det bör dock understrykas att korrelationer och faktoranalyser inte utgör mått på mätinstrumentets validitet, men en viss uppfattning om dess relevans kan de ändå ge."

(Törnqvist 1975:53)

Innan Törnqvist går in på att kommentera resultaten av sina jämförelser påpekar han att analyserna inte direkt kan jämföras. Undersökningspopulationerna varierar för mätningarna, de har genomförts vid olika tidpunkter, frågorna har inte varit exakt likadant formulerade, faktoranalyserna har genomförts på olika sätt etc (Törnqvist 1975:57). Men en del intressanta resultat kunde enligt Törnqvist dock konstateras. Frågan om väpnat motstånd vid angrepp uppvisade i samtliga instituts analyser en hög laddning i faktorn försvarsvilja. Frågorna om försvarspflicht och värnplikt erhöll även de starka laddningar i faktorn försvarsvilja i flera analyser. Övriga försvarsfrågor uppvisade inte några starka laddningar i försvarsviljefaktorn:

"Deras betydelse för faktorn försvarsvilja förefaller vara mindre stark och mindre stabil än de tre tidigare nämnda: väpnat motstånd vid angrepp, försvarspflicht i krig och värnplikt i fred. Dessa tre frågor tycks följaktligen ha den jämförelsevis bästa giltigheten beträffande faktorn försvarsvilja. Svaren på dessa tre bör följaktligen i störst utsträckning spegla den allmänna försvarsviljan i fred."

(Törnqvist 1975:59)

Törnqvist menar sålunda att en validitetstest är svår att genomföra. Han nöjer sig därför med att tala om vad han kallar mätinstrumentets relevans och redovisar resultaten för prövning av denna relevans. Svårigheterna att fastställa validiteten för en variabel som inte har en klar och entydig definition är uppenbara.

I avsnitten 1.4.1 och 1.4.2 har försvarsviljan diskuterats på makronivå, eftersom variationerna på denna nivå enligt Törnqvist är av störst intresse. I avsnitt 1.5 där några med försvarsviljan relaterade variabler presenteras kommer resonemang att föras på såväl mikro- som makronivå. En av anledningarna till detta är att nämndens forskningsrapporter ibland upptar båda nivåerna (utan att skillnaden mellan dem alltid är angiven).

1.5 Några med försvarsviljan relaterade variabler

I avsnitt 1.3 kunde konstateras att Beredskapsnämnden under årens lopp utvecklat ett stort frågebatteri för sina mätningar. De frågor som skall redovisas i detta avsnitt berör tilltro till försvaret, bedömning av krigsrisker, oro för den politiska spänningen i världen samt inställningen till samhället. Nämnden har ansett sig få belägg för att det existerar samband av olika styrka mellan dem och försvarsviljan på individnivå. Sambanden behandlas emellertid inte endast på denna nivå utan slutsatser dras ibland på samhällsnivå.

1.5.1 Tilltro till försvaret

Beredskapsnämnden har ställt följande två frågor som berör tilltron till försvaret:

- Tror Du att vårt försvar ökar våra chanser att hålla oss utanför ett eventuellt krig?
- Om Sverige trots allt skulle bli indraget i ett krig, hur stora möjligheter tror Du då att vi har att försvara oss?

I tabell 1.6 kan den procentuella svarsfördelningen för försvarets fredsbevarande förmåga studeras. År 1974 - då frågan ställdes för första gången - ansåg 55 % av de intervjuade att vårt försvar ökade våra chanser att hålla oss utanför ett krig. Ett par år senare - 1977 och 1978 - minskade den andel tämligen kraftigt som trodde på vårt försvars fredsbevarande förmåga. Försvarsviljans utbredning minskade också vid dessa mättidpunkter. Vid de därpå följande mätningarna låg tilltron för den fredsbevarande förmågan strax över eller under 50 % för att nå en topp på våren 1983 då 60 % ansåg förmågan vara god. Försvarsviljan ökade även i utbredning under 1983. På våren 1984 - då försöken att spåra en ubåt misslyckades - minskade dock tilltron avsevärt igen - liksom försvarsviljan. (Se även tabell 1.3.)

Tabell 1.6

Förtroende för försvarets fredsbevarande
förmåga åren 1974--1985

Ar	Ja, absolut eller nog	Nej, absolut inte eller nog inte	Vet ej	Opinions- balans
	%	%	%	
1974	55	41	5	+14
1975	43	49	7	- 6
1977	31	61	7	-30
1978	31	61	7	-30
1979	50	46	4	+ 4
1980 V	45	49	6	- 4
1980 H	48	47	5	+ 1
1981 V	54	44	2	+10
1981 sept	52	45	3	+ 7
1981 nov	46	51	4	- 6
1982 V	52	43	4	+ 9
1982 H	54	44	2	+10
1983 V	60	37	3	+23
1983 H	53	46	2	+ 7
1984 V	41	54	5	-13
1984 H	50	46	4	+ 4
1985	52	44	5	+ 8

(Källa: Törnqvist 1985:19)

Den procentuella svarsfördelningen för tilltron till våra försvarsmöjligheter i krig kan studeras i tabell 1.7. 1968 bedömdes försvarsmöjligheterna som goda av endast 21 %. Vid ett antal mättillfällen därefter steg tilltron till försvarsmöjligheterna för att återigen sjunka vid 1977 års mätning till 20 %. En kontinuerlig uppgång vidtog och på hösten 1982 utgjorde andelen som bedömde våra försvarsmöjligheter som goda 35 %. Generellt kan sägas att vid de mättillfällen då tilltron till försvarsmöjligheterna varit stora har också försvarsviljan varit hög och vice versa.

1.5.2 Upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen i världen

Beredskapsnämnden förmodar att människors upplevelse av krigsrisk kan ha en viss betydelse för deras inställning till försvaret (Törnqvist 1982). Redan 1952 ingick följande fråga i mätningarna:

Tabell 1.7

Förtroende för våra försvarsmöjligheter i krig åren 1968--1985

År	Försvarsmöjligheterna bedöms vara			
	mycket eller ganska stora	ganska eller mycket små	vet ej	opinionsbalans
	%	%	%	
1968	21	73	5	-52
1969	29	60	10	-31
1972	27	64	9	-37
1974	37	54	7	-17
1975	35	58	6	-23
1976	31	67	3	-36
1977	20	68	11	-48
1978	24	66	10	-42
1979	26	66	9	-40
1980 V	29	64	7	-35
1980 H	27	66	7	-39
1981 V	32	64	4	-32
1981 H	28	67	4	-39
1982 V	29	65	6	-36
1982 H	35	61	4	-26
1983	27	70	4	-43
1984	28	66	6	-38
1985	28	66	6	-38

(Källa: Törnqvist 1985:21)

- Om Europa skulle dras in i en storkonflikt hur stora möjligheter tror Du då att Sverige skulle ha att hålla sig utanför?

1965 kompletterades denna fråga med:

- Hur stora tror Du att riskerna är för att oroligheterna i världen skall vidgas till en storkonflikt i vilken Europa dras in?

Vid några mättilfällen - 1968, 1983, 1980, 1981, 1982 och 1983 - noterades en pessimistisk syn på Europas möjligheter att hålla sig utanför en storkonflikt (se tabell 1.8). Beredskapsnämnden antar att ockupationen av Tjeckoslovakien möjligen kan ha förorsakat den påtagliga pessimismen 1968, och att 1973 års resultat kan hänga samman med att mätningen genomfördes strax efter oktoberkriget i Mellersta Östern, medan

Tabell 1.8 Upplevda risker för en storkonflikt i Europa
åren 1965--1985

Ar	Riskerna upplevda som			
	mycket eller ganska stora %	mycket eller ganska små eller inga %	vet ej %	opinions- balans
1965	47	49	5	+ 2
1966	40	37	22	- 3
1967	49	39	12	-10
1968	64	32	5	-32
1972	37	54	9	+17
1973	51	45	6	- 6
1974	37	56	7	+19
1975	43	50	6	+ 7
1976	38	52	10	+14
1977	38	47	14	+ 9
1978	44	49	7	+ 5
1979	39	52	9	+13
1980 V	53	41	7	-12
1980 H	54	42	5	-12
1981 V	64	30	6	-34
1981 H	68	29	3	-39
1982 V	55	35	9	-20
1983	60	38	3	-22
1984	51	44	5	- 7
1985	39	52	9	+13

(Källa: Törnqvist 1985:15)

arabstaternas oljebojkott var i full gång (Törnqvist 1973). 1981 och följande års mätresultat kan ha påverkats av t ex Polenkrisen och ubåtsincidenterna (Törnqvist 1982). Efter höstmätningen 1983 har Europas möjligheter att hålla sig utanför en storkonflikt bedömts som något större såväl 1984 som 1985.

Beredskapsnämnden söker efter en förklaring till denna optimism och säger att en möjlig sådan kan vara "frånvaron av öppna konflikter i Europa och Mellersta Östern samt mellan USA och Sovjet under de senaste åren..." (Törnqvist 1984) och att t ex förberedelserna hösten 1985 för Gorbatsjovs och Reagans samtal i Geneve tolkats som en fortsatt avspänning i relationen mellan USA och Sovjet (Törnqvist 1985). Försvarsviljan har vid samtliga ovan nämnda mätningar förutom 1968 befunnit sig

Tabell 1.9

Bedömning av Sveriges möjligheter att förbli neutralt vid en europeisk storkonflikt åren 1952--1985

År	Möjligheterna bedömda som		vet ej	opinions- balans
	mycket eller ganska stora	mycket eller ganska små eller inga		
	%	%	%	
1952	27	61	12	-34
1956	30	58	12	-28
1957	29	63	8	-34
1965	38	58	4	-20
1966	30	52	17	-22
1968	27	68	5	-41
1972	28	64	9	-36
1974	32	60	9	-28
1975	36	59	5	-23
1976	26	64	8	-38
1977	23	68	8	-45
1978	24	68	8	-44
1979	24	69	7	-45
1980 V	25	67	8	-41
1980 H	20	75	5	-55
1981 V	22	75	4	-53
1981 H	22	74	3	-52
1982 V	18	77	5	-59
1982 H	19	76	5	-57
1983	22	76	3	-54
1984	17	80	3	-63
1985	25	70	6	-45

(Källa: Törnqvist 1985:18)

på en hög nivå. Parentetiskt må nämnas att frågan om upplevd krigsrisk inte medtogs i vårundersökningen 1984, då försvarsviljan, som tidigare nämnts, påtagligt minskade. Resultaten i tabell 1.8 är också intressanta såtillvida att svängningarna är större än för försvarsviljan, vilket kan tyda på att riskupplevelserna inte är av så stor betydelse.

Sveriges möjligheter att hålla sig utanför krig i Europa har inte vid någon mätning ansetts vara mycket eller ganska stora av mer än ca 1/3 av befolkningen (se tabell 1.9). 1965 och 1975 noterades den största optimismen, men därefter har synen

på bibehållandet av vår neutralitet vid krig i Europa varit ganska pessimistisk. 1985 konstaterades dock en uppgång. Försvarsviljan har befunnit sig på en hög nivå vid ovan nämnda mättillfällen.

1976 införde Beredskapsnämnden en fråga i sina mätningar som berörde oro för den politiska spänningen i världen:

- I vilken utsträckning känner Du oro för den nuvarande politiska situationen i världen?

Oron för den politiska spänningen i världen var minst utbredd vid mättillfället hösten 1979 (se tabell 1.10). Törnqvist anser att förklaringen till detta kan vara att man i Sverige under detta år upplevde en påtaglig internationell avspänning (Törnqvist 1979). Oron ökade därefter för att vid mätningarna våren 1981 och hösten 1982 vara som störst. Nämnden anser orsaken till detta vara oroligheterna i Polen och ubåtsincidenterna i Östersjön och Hårsfjärden under 1982 (Törnqvist 1981a och 1982). Den påtagliga nedgången i oron vid vårmätningen 1982 skulle kunna bero på den förändrade situationen i Polen under denna tid (Törnqvist 1982 a). Oron har därefter minskat för att åter öka något vid 1985 års mätning. Beredskapsnämnden menar att förklaringen till denna uppgång kan vara att de oroshärdar som finns i olika delar av världen fortfarande skapar oro. Nämndens antaganden om sambandet mellan oron för den politiska spänningen i världen och försvarsviljenivån förefaller dock inte bygga på någon egentlig analys.

Försvarsviljan - mätt med frågan om inställningen till väpnat motstånd vid angrepp - har legat på en relativt stabil nivå, medan oron varierat ganska kraftigt vid olika mättillfällen. Törnqvist påpekar också att upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen har samvarierat under en lång rad av år, men 1985 minskade den upplevda krigsrisken (se tabell 1.8) medan oron för den politiska spänningen ökade (Törnqvist 1985).

De nu redovisade datasammanställningarna av upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen i världen kommenteras i avsnitt 2.3.1.

Tabell 1.10 Oro för den politiska spänningen i världen
åren 1976--1985

År	Mycket eller ganska stor %	ganska eller mycket liten %	vet ej %	opinions- balans
1976	56	39	4	-17
1977	59	35	6	-24
1978	65	30	4	-35
1979	51	46	3	- 5
1980 V	71	25	3	-46
1980 H	68	30	3	-38
1981 V	76	22	2	-54
1981 H	79	20	1	-59
1982 V	67	29	3	-38
1982 H	78	21	1	-57
1983	70	27	2	-43
1984	65	32	3	-33
1985	70	25	4	-45

(Källa: Törnqvist 1985:14)

1.5.3 Inställning till samhället

Beredskapsnämnden hade i en lokal undersökning 1972 (i Malmö) kunnat konstatera, att försvarsviljan uppvisade ett samband med inställningen till samhället (Törnqvist 1973), och från och med höstmätningen 1973 medtogs två frågor för att pejla denna inställning:

- Anser Ni att Sverige för Er är ett bra eller dåligt land att leva i?

- Anser Ni att det svenska samhället av idag bör ändras på väsentliga punkter, eller tycker Ni att det är bra som det är?

Svarsfördelningarna i tabellerna 1.11 och 1.12 visar på en stor tillfredsställelse med landet, men att det behöver ändras på en del punkter. (En diskussion kommer att föras kring dessa två frågor i avsnitt 2.3.2.) För att se om det samband som förelåg i lokalundersökningen också gällde för hela befolkningen i samma utsträckning, utförde Beredskapsnämnden χ^2 -beräkningar mellan de två frågor som mätte inställningen till samhället, och sex frågor om försvaret.

Tabell 1.11 Samhällstillfredsställelsens utbredning åren
1974--1985

År	Att leva i Sverige är			
	mycket bra %	ganska bra %	ganska eller mycket dåligt %	vet ej %
1974	60	39	1	0
1975	68	31	1	0
1976	67	32	1	1
1977	57	40	2	1
1978	60	37	1	1
1979	56	41	2	1
1980	50	46	3	1
1981 V	51	45	3	1
1981 H	55	42	2	1
1982 V	59	40	1	1
1982 H	52	46	2	0
1983	62	37	1	1
1984	54	43	2	1
1985	58	39	2	0

(Källa: Törnqvist 1985:7)

Tabell 1.12 Befolkningens åsikter om behovet av samhälls-
förändringar åren 1973--1985

År	Det svenska samhället				
	är i stort sett bra %	bör ändras på en del punkter %	bör ändras på många punkter %	bör ändras totalt %	vet ej %
1973	23	59	16	2	0
1974	22	57	17	2	1
1975	32	54	14	0	1
1976	30	57	12	1	1
1977	23	54	19	1	3
1978	25	56	16	1	2
1979	17	61	20	1	1
1980	15	58	24	1	1
1981 V	15	59	22	4	0
1981 H	19	58	20	1	1
1982 V	18	60	19	1	2
1982 H	21	64	13	1	1
1983	19	61	18	2	1
1984	22	61	15	1	1
1985	24	60	14	1	0

(Källa: Törnqvist 1985:9)

Den första frågan om hur det är att leva i Sverige visade inga signifikanta samband med försvarsfrågorna. Däremot fick frågan om förändringar i samhället signifikanta samband ($P < .05$) med fyra av försvarsfrågorna, vilket således innebär att ju mindre förändring man önskar, desto mer försvarsvillig är man (Törnqvist 1973). Det bör påpekas att frågan om väpnat motstånd vid angrepp således inte uppvisade något signifikant samband med frågan om förändringar i samhället.

Ingen önskan om påtaglig förändring av det svenska samhället

- Positiv inställning till försvarsplikt ($\chi^2=24.69$)
- Positiv inställning till värnpliktstjänstgöring ($\chi^2=10.71$)
- Positiv inställning till försvarets styrka ($\chi^2=35.71$)
- Positiv inställning till försvarskostnaderna ($\chi^2=23.55$)

Figur 1.2 Signifikanta samband mellan inställning till förändring av samhället och några försvarsattityder. (Källa: Törnqvist 1973)

1974 tillkom ytterligare en fråga för att mäta inställningen till samhället:

- Hur stort förtroende hyser Ni för Sveriges framtid?

Tabell 1.13 Befolkningens förtroende för Sveriges framtid åren 1974--1985

År	Mycket eller ganska stort	Ganska eller mycket litet	Vet ej
	%	%	%
1974	89	8	3
1975	87	9	4
1976	87	8	5
1977	79	15	6
1978	82	11	7
1980	68	24	8
1981 V	65	30	6
1981 H	69	28	4
1982 V	83	13	3
1982 H	79	18	3
1983	81	14	5
1984	82	12	6
1985	82	11	6

(Källa: Törnqvist 1985:11)

Svarsfördelningen i tabell 1.13 visar på en övervägande positiv hållning. Över 80 % hyste vid flertalet mättillfällen stort förtroende för Sveriges framtid. Vid mätningarna under 1980 och 1981 var dock förtroendet något mindre.

För de frågor som berör inställningen till samhället kan sägas att de uppvisade ungefär samma variationer vid de olika mättillfällena. Om förtroendet för Sveriges framtid ökade vid någon mätning ökade också utbredningen av uppfattningen att Sverige är ett bra land att leva i respektive det svenska samhället är i stort sett bra.

Törnqvist har i två forskningsrapporter - 1974 och 1976 - diskuterat sambandet mellan försvarsviljan och inställningen till samhället på individnivå. Han konstaterar att de signifikanta samband som erhöles vid opinionsmätningen 1973 inte var desamma för försvarsviljan och inställningen till samhället som i Malmöundersökningen ett år tidigare. En tänkbar förklaring till detta antas vara att försvarsviljan var mera utbredd 1973 än 1972 hos det svenska folket, vilket i sin tur förklaras med att den upplevda krigsriskerna ökat. Detta kan ha gett mindre och färre signifikanta samband mellan försvarsviljan och inställningen till samhället (Törnqvist 1974). Nämnden anser dock att de resultat som erhöles 1973 är tillräckligt underlag för hypotesen "ju mer positiv man är till det svenska samhället, desto mer positiv är man till försvaret" (Törnqvist 1974).

Med utgångspunkt i denna hypotes för Törnqvist därefter ett resonemang om makroprocesser utifrån samband som konstaterats vid enstaka mättidpunkter. I kap 2 diskuteras vådan av att dra slutsatser från mikro- till makrosamband. Man kan som bekant inte utan vidare utgå ifrån att de alltid skall vara överensstämmande. De kan tvärtom vara helt olika.

Törnqvist anser att sambandet mellan försvarsviljan och inställningen till samhället kan förklara två egenskaper hos försvarsviljan: utbredningen och den relativa stabiliteten. En mycket stor andel av svenskarna är positivt inställda till sam-

hället och samma stora andel är positivt inställda till försvaret. Om man utgår ifrån att inställningen till samhället är ganska stabil, så kan denna i sin tur förklara stabiliteten hos försvarsviljan (Törnqvist 1974). Stabiliteten i inställningen till samhället innebär dock inte att den är oföränderlig. Således kan enligt Beredskapsnämnden "vissa långsamma och långsiktiga förändringar av försvarsviljan sannolikt förklaras med att den positiva samhällsinställningen förändrats" (Törnqvist 1974). När det förekommer snabba upp- eller nedgångar i försvarsviljan kan de knappast bero på en ändrad samhällsinställning utan här får förklaringen sökas i t ex faktorn upplevd krigsrisk (Törnqvist 1974).

Nästa analysförsök av sambandet mellan försvarsviljan och inställningen till samhället gjordes 1976, och underlag för detta var höstmätningen samma år. Då hade, som tidigare nämnts, ytterligare en samhällsfråga tillkommit. Analysen är inte så omfattande som den tidigare. Beredskapsnämnden säger nu:

"Inställningen till den allmänna försvarsviljan i fred varierar klart med önskan om att förändra det svenska samhället. Ju starkare denna önskan är, desto mindre utbredd är den positiva inställningen till värnpliktstjänstgöring, försvarsplikt och väpnat mostånd vid angrepp."

(Törnqvist 1976:36)

Efter 1976 har sambandet mellan försvarsviljan och inställningen till samhället sporadiskt diskuterats i Beredskapsnämndens rapporter. I redovisningen av höstmätningen 1979 ställer Beredskapsnämnden frågan varför försvarsviljan ökat något vid denna mätning när varken tillfredsställelsen med samhället och trivseln i samhället eller den upplevda krigsriskerna ökat. Den tidigare uppställda hypotesen höll sålunda inte för 1979 års mätning och Beredskapsnämnden menar:

"Det återstår inte mycket annat än att anta att opinionsförändringen även i detta fall kan bero på en något mera positiv inställning till försvaret som samhällsinstitution."

(Törnqvist 1979:66)

Det kan noteras att i de forskningsrapporter som redovisar resultaten från vårmätningarna 1981 och 1982 tas inte samhällsinställningen upp som en förklaringsfaktor bakom försvarsviljan. Törnqvist hänvisar i stället till upplevd krigsrisk som förklaringsfaktor.

"Enligt vår hypotes är det främst försvarsviljans utbredning som påverkas av större förändringar i den andel som upplever att oroligheterna i världen innebär risker för krig. Har då den påtagligt större omfattningen av medborgare som upplever dessa som krigsrisker påverkat försvarsviljans utbredning? På denna fråga blir svaret ett klart och entydigt ja."

(Törnqvist 1981a:37)

"Därför förefaller det sannolikt att den relativt starkt spridda oron för krig bidragit till att hålla befolkningens försvarsvilja uppe på en hög nivå även i vår."

(Törnqvist 1982a:41)

En genomgång av de forskningsrapporter som utkommit sedan samhällsfrågorna införts i mätningarna pekar således inte på någon enhetlig bild för inställningen till samhället som en förklaringsfaktor på individnivå bakom försvarsviljan. Upplevd krigsrisk låter Beredskapsnämnden således bli en trolig faktor bakom variationerna i försvarsviljan, då inställningen till samhället inte samvarierar med försvarsviljan.

En rimlig slutsats som kan dras av detta avsnitt om försvarsviljans samband med inställningen till samhället är att detta samband behöver klarläggas ytterligare. Även om Beredskapsnämnden oftare nämner upplevd krigsrisk som en tänkbar förklaring till försvarsviljans variationer på individnivå kan förklaringsgraden kanske öka om även inställningen till samhället beaktas. Men mätinstrumentet måste enligt min uppfattning förfinas. De tre frågor som nu ställs är oprecist konstruerade, vilket kan leda till feltolkningar av resultaten. Frågan som berör behovet av samhällsförändring måste preciseras. Vad är det för förändringar som åsyftas? Resultaten kan med frågans nuvarande formulering tolkas på olika sätt. Vi hade t ex en borgerlig regering under några år och det måste rimligen ha påverkat resultatens utseende.

Frågan om förtroendet för Sveriges framtid är för allmänt hållen enligt min uppfattning. Hur lång tid avses? Är det bara de närmaste åren? De föreliggande resultaten pekar på en ljus framtidsbild, vilket inte är i överensstämmelse med andra undersökningar under t ex 1980-talet (se t ex Galtung, Sicinski och Wiberg 1982 och Bjurwill 1986).

1.6 Försvarsvilja och bakgrundsvariabler

Beredskapsnämnden har undersökt sambanden mellan försvarsvilja och ett antal bakgrundsvariabler i de flesta av sina mätningar. En del av undersökningsresultaten redovisas i detta avsnitt. I avsnitt 2.3.4 kommer några av bakgrundsvariablerna som förklaringsfaktorer bakom försvarsviljan att diskuteras mera ingående.

I tabell 1.14 kan konstateras att det genomgående föreligger könsskillnader för försvarsviljan då inställningen till väpnat mostånd vid angrepp används som mått på försvarsviljan. Männerna uppvisade vid varje undersökningstillfälle den högsta försvarsviljan och kvinnorna den lägsta - frånsett våren 1982 då försvarsviljan var lika utbredd bland män och kvinnor. Skillnaden kunde ibland uppgå till 15 procentenheter eller mera (åren 1968H, 1972, 1980V och 1984V). För vidare resonemang kring könsrelaterade attitydskillnader se t ex Brock-Utne (1985).

Beträffande åldersvariabeln har det förekommit kraftiga förskjutningar inom olika åldersgrupper (se tabell 1.15). Vid mättillfället 1978 hade t ex 55 % av 18 - 24-åringarna en hög försvarsvilja och vid höstmätningen 1979 hade denna andel hastigt ökat till 71 % för att vid senare mättillfällen ligga kvar i närheten av detta värde. Samma snabba förändring kunde noteras för gruppen 25-29 år vid mätningarna hösten 1969 och våren 1971, men i detta fall var det inte en höjning utan en sänkning av försvarsviljan. I nästan alla åldersgrupper har det förekommit förskjutningar kring 10 % mellan två mättillfällen. Vid mätningen på våren 1982 noterades den högsta andelen försvarsvilliga, 92 %, och det var för åldersgruppen 65-70 år. En del av dessa förskjutningar torde bero på slumpen.

Tabell 1.14 Procentuell svarsfördelning för försvarsviljan hos män och kvinnor

År	Män	Kvinnor
	%	%
1965	82	76
1966	80	70
1967 V	81	75
1967 H	82	75
1968 H	76	61
1968 H	75	71
1969	82	69
1971	77	69
1972	82	64
1973	82	76
1974	79	71
1975	77	73
1976	78	66
1977	72	64
1978	73	63
1979	74	68
1980 V	79	64
1980 H	78	67
1981 V	84	75
1981 H	82	74
1981 H	85	75
1982 V	78	78
1982 H	81	74
1983 V	86	76
1983 H	84	77
1984 V	82	65
1984 H	84	74
1985	83	72

(Underlaget för tabellen är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1965-1985)

Bland 18 - 24-åringarna var andelen försvarsvilliga 1982 84 %, vilket är den högsta procentenheten sedan 1966. Beredskapsnämnden säger med anledning av den höga försvarsviljan hos ungdomar sedan 1981, att andelen försvarsvilliga i denna grupp "åter nått upp i nivå med värdena åren 1965-67, alltså före ungdomsrevolten 1968. Det kan också tolkas så att den period av låga värden på ungdomars försvarsvilja som kännetecknat decenniet därefter, alltså åren 1969-80, nu förefaller vara ett avslutat kapitel." (Törnqvist 1985)

Tabell 1.15 Inställningen till väpnat mostånd fördelad på olika åldersgrupper

Alder/Ar	18(20)24	25-29	30-39	40-49	50-64(66)	65-
1965	81	85		82	77	70
1966	81	81		79	66	75
1967 V	83	80		77	75	76
1967 H	78	83		79	76	76
1968	73	77	75	71	71	78
1969	69	80	85	82	74	69
1971 V	69	68	73	78	73	73
1972	63	70	74	71	78	75
1973	66	74	83	82	82	79
1974	69	69	78	80	74	78
1975	82	74	72	75	73	75
1976	64	73	72	78	74	69
1977	61	60	69	72	75	63
1978	55	68	72	69	70	70
1979	71	76	65	77	73	66
1980 V						
1980 H	68	63	74	80	73	79
1981 V	68	81	83	75	87	75
1981 H1	74					
1981 H2						
1982 V			75			92
1982 H	84					
1983 V	77	86	81	80	80	86
1983 H	74	81	79	88	83	75
1984 V	73	65	72	72	78	72
1984 H	76	68	74	83	84	89

(Källor: SIFO's arkiv och Beredskapsnämndens forskningsrapporter)

Beredskapsnämnden har vid ett par tillfällen genomfört särskilda ungdomsundersökningar, eftersom man i riksundersökningarna konstaterat att påtagliga skillnader vid vissa mättillfällen förelegat mellan ungdomar och den övriga befolkningen. Ungdomsundersökningarna ägde rum våren 1971, våren 1975 samt våren 1979. Samma frågor ställdes som i den årliga opinionsundersökningen för hela befolkningen.

Försvarsviljan var genomgående något lägre hos ungdomarna våren 1971 respektive våren 1975 än hos de vuxna. Våren 1979 genomfördes ingen mätning för hela befolkningen, varför en jämförelse mellan ungdomar och äldre ej kan göras vid denna tid-

punkt. Beredskapsnämnden ger ingen direkt förklaring men framhåller genom att citera Zetterberg, Busch och Frankel en faktor som kan ha påverkat nedgången i försvarsviljan hos såväl vuxna som i synnerhet ungdomar:

"We know from other studies that the youngest age group is most affected by the 'intracceptive' values that have spread throughout the Western World in recent decades. These values give priority to a person's inner life in contrast to external events and put individual interests ahead of collective ones. Patriotism and symbols of military strength fare poorly in such a value climate, which prevails in Sweden as in other advanced countries, particularly among the more educated."

(Zetterberg, Busch, Frankel 1979, cit i Törnqvist 1979)

Törnqvist påpekar att Vietnamkriget, ungdomsrevolten världen över samt arbetslösheten bland ungdomar också kan vara förklaringsfaktorer till ungdomarnas lägre försvarsvilja (Törnqvist 1979).

I några av sina forskningsrapporter har Beredskapsnämnden - framför allt i de som redovisat ungdomsundersökningarna - differentierat försvarsviljan samtidigt på kön och ålder. I ungdomsundersökningarna konstateras att yngre män är påtagligt mer positivt inställda till väpnat motstånd än yngre kvinnor. De förstnämnda har varit ungefär lika försvarsvilliga vid de tre mättidpunkterna medan de sistnämnda blivit allt mindre positiva. Beredskapsnämnden ger dock ingen förklaring till detta förhållande (Törnqvist 1979a).

Försvarsviljan varierar med graden av utbildning (se tabell 1.16). I allmänhet är de högutbildade mindre försvarsvilliga än övriga utbildningsgrupper. Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet kunde dock vid några mättillfällen konstateras att de högutbildade var mer försvarsvilliga än andra. Vid mätningen våren 1981 hade t ex 86 % av dem en hög försvarsvilja. Den sjönk snabbt igen vid höstmätningen samma år och ännu något mer vid vårmätningen 1982, då den endast var 61 %. Denna stora förändring mellan två mättillfällen är anmärkningsvärd och borde studeras vidare. I övriga utbildningsgrupper var inte resultaten från olika mättidpunkter så dif-

ferentierade och de uppvisade en högre försvarsvilja än de högutbildade vid några mättillfällen.

Beredskapsnämnden uppdrog år 1972 åt Jürgen Hartman och Britt Jenner att undersöka utbildningens effekter på försvarsviljan genom att specialstudera studenternas försvarsvilja. I resultatredovisningen av specialstudien framkom att studenterna uppvisade en något högre försvarsvilja än studentgruppen i Beredskapsnämndens ungdomsundersökning 1971 men dock lägre än den för totalbefolkningen vid nämndens höstmätning samma år (1972). De manliga studenterna var mera försvarsvänliga än de kvinnliga, och äldre studenter var mer positivt inställda än de yngre (Hartman och Jenner 1973).

Socialgrupps- eller yrkestillhörighet (se tabell 1.17) är en annan av nämndens bakgrundsvariabler. Genomgående kan konstateras att socialgrupp I (högre tjänsteman, akademiskt yrke, egna företagare med flera anställda) vid flera mättillfällen var något mer försvarsvillig än socialgrupp II (lägre tjänsteman, egen företagare utan anställda) och socialgrupp III (arbetare), men skillnaderna var inte stora. Vid några tillfällen var socialgrupp II något mer försvarsvänlig än socialgrupp I. Vid mättillfället på våren 1981 hade 85 % av socialgrupp I en hög försvarsvilja, vilket var den högsta procent-siffran som uppmätts för denna grupp sedan 1973. En jämförelse kan här göras med fördelningen på utbildningsgrupper, som tidigare diskuterats. Vid samma mättillfälle på våren 1981 var det de högutbildade som var mest försvarsvilliga. Från mätningen på våren 1982, då det kunde konstateras att de högutbildades försvarsvilja sjunkit kraftigt jämfört med resultatet från 1981, föreligger inte några uppgifter om samband mellan socialgruppstillhörighet och försvarsvilja.

I ungdomsundersökningen 1971 konstaterar Beredskapsnämnden att de unga arbetarna och de hemarbetande unga kvinnorna hade den högsta försvarsviljan. De förvärvsarbetande ungdomarna i medelklassyrken avvek inte påtagligt från studentgruppen (Törnqvist 1971). Nämnden säger vidare, att ungdomarnas inställning till väpnat motstånd vid angrepp är närmast oberoende av målsmannens socialgrupp. I socialgrupp III uppmättes ingen

Tabell 1.16 Inställningen till väpnat motstånd fördelad
på utbildning

Utbildning År	Folkskola	Yrkes, real- folkhögskola	Realex gymn	Studentex univ studier
1965	77	75	77	80
1966	73	86	81	76
1967 V	78	78	75	89
1967 H	76	76	82	83
1968	74	76	71	71
1969	74	78	78	77
1971 V	72	77	77	63
1972	73	73	77	67
1973	81	77	78	76
1974	75	78	68	81
1975	71	78	77	79
1976			70	69
1977	68	67	68	70
1978	67	72	65	69
1979	71	68	74	73
1980 V				
1980 H	76	72	71	71
1981 V	77	79	80	86
1981 H1	82			69
1981 H2				
1982 V	79		82	61
1982 H				
1983 V	80		84	76
1983 H	82		80	79
1984 V	73		76	69
1984 H	81		79	76

(Källor: Beredskapsnämndens forskningsrapporter och SIFO's arkiv)

skillnad mellan ungdomar och vuxna. I de båda andra grupperna är ungdomen något mindre försvarsvänlig än föräldrarna (Törnqvist 1971).

Partisimpatier kan förväntas inverka på försvarsviljan. I tabell 1.18 kan försvarsviljan - mätt med frågan om väpnat motstånd vid angrepp - studeras för de borgerliga, socialdemokrater och vpk-anhängare. Det kan noteras att de borgerliga sympatisörerna vid samtliga mättillfällen uppvisade den högsta andelen försvarsvilliga. De som sympatiserar med moderaterna

Tabell 1.17 Inställningen till väpnat motstånd fördelad
på socialgrupper

År/socialgrupp	I	II	III
1965	82	82	75
1966	82	76	72
1967 V	75	80	75
1968	77	71	72
1969			
1971 V	73	75	70
1972	70	74	74
1973	82	75	80
1974	77	73	76
1975	80	72	74
1976	77	67	73
1977	75	62	70
1978	71	67	66
1979	78	66	71
1980 V			
1980 H	75	72	73
1981 V	85	77	77
1981 H1			
1981 H2			
1982 V			
1982 H			
1983 V	82	81	80
1983 H	83	79	81
1984 V	81	75	69
1984 H	79	79	80

(Källor: Beredskapsnämndens forskningsrapporter och SIFO's arkiv)

uppvisade dock vid nästan varje undersökningstillfälle en högre försvarsvilja än folkparti- och centerpartisympatisörer.

Socialdemokraternas anhängare låg tämligen nära andelen försvarsvilliga i hela befolkningen vid de flesta mättillfällena. Kommunistsympatisörerna uppvisade ungefär samma försvarsvilja som socialdemokraterna vid mättillfällena 1975 och 1976. Därefter skedde en drastisk nedgång i deras försvarsvilja vid mätningen 1977, och den blev ännu något större vid 1978 års mätning. Sedan dess har andelen försvarsvilliga kommunistisympatisörer ökat vid de flesta mättidpunkterna utom 1984, men då skedde en nedgång för hela befolkningens försvarsvilja.

Tabell 1.18 Försvarsviljans utbredning bland olika
partiers anhängare 1972--1985

År	M %	Fp %	C %	S %	Vpk %	Hela befolkn %
1972	82	74	75	72	54	73
1973	82	85	78	83	61	79
1974	92	73	74	77	59	75
1975	91	82	76	68	66	75
1976	85	76	72	71	69	72
1977	81	69	71	69	38	68
1978	82	74	73	64	31	68
1979	82	66	73	70	37	71
1980	85	73	72	73	50	73
1981	86	71	87	77	50	78
1982	83	84	84	78	61	78
1983	87	83	84	79	59	81
1984	86	81	86	78	48	79
1985	88	80	75	75	70	78

(Källa: Underlaget för tabellen är hämtat från Beredskapsnämndens rapporter 1972-1985)

Vid 1985 års mätning ökade försvarsviljan påtagligt för kommunistanhängarna, och de låg åter på ungefär samma nivå som vid mätningarna 1975-76, dvs ganska nära andelen försvarsvilliga socialdemokrater igen.

Den stora skillnaden mellan andelen försvarsvilliga kommunist-sympatisörer och de borgerliga respektive socialdemokrater borde vara av intresse att studera vidare, och även vad som orsakat kommunistanhängarnas fjärmande från och närmande till socialdemokraterna igen under perioden 1972--1985. (I avsnitt 2.3.4 kommenteras dessa resultat ytterligare.)

Bostadsorten ingår även i Beredskapsnämndens batteri av bakgrundsvariabler. Vid några tillfällen, bl a 1965 och 1981, har nämnden granskat denna variabels betydelse för variationerna i försvarsviljan. 1965 noterar Beredskapsnämnden att skillnaderna mellan olika landsdelar inte är särskilt stora. Södra Sverige visade sig ha en något större försvarsvilja än

Stockholm och västra Sverige (Törnqvist 1965, s 23). De geografiska områden som vid höstmätningen 1981 uppvisade den högsta försvarsviljan var södra Götaland, västra Götaland, västra Svealand samt norra Norrland. Medelhög försvarsvilja återfanns i östra Götaland, östra Svealand - Stockholmsregionen undantagen - samt södra Norrland. Stockholmsregionen hade den lägsta utbredningen av försvarsviljan. Nämnden påpekar, att skillnaderna mellan regionerna är tämligen små, och det förekommer variationer inom respektive område (Törnqvist 1981b).

En förklaring till försvarsviljans variationer med bostadsort kan enligt Törnqvist bero på att befolkningen i södra och västra Götaland samt västra Svealand påverkades mera av ockupationen av Danmark och Norge än de östra delarna av Götaland och Svealand. I norra Norrland kan satsningen på den stora beredskapen där under 1940-talet och incidenterna vid gränsen till Finland påverkat befolkningen mera än i södra Norrland (Törnqvist 1981b).

Törnqvist menar, att även andra förhållanden än historiska upplevelser kan påverka försvarsviljans utbredning. Opinionsbildande organ som massmedier, partier och organisationer förekommer i olika utsträckning i de olika regionerna. I Stockholm antas att fredsaktivisterna är mer aktiva än i övriga delar av vårt land. Till sist nämner Törnqvist också befolkningens struktur som en förklaringsfaktor bakom försvarsviljan. I Stockholmsregionen är fler högutbildade bosatta än i övriga landet och Törnqvist har tidigare konstaterat att denna grupp är mindre försvarsvillig än andra (Törnqvist 1981b).

Törnqvists resonemang om historiska upplevelser kan förefalla rimligt. Men om man beaktar att vi i Sverige har haft en betydande rörlighet mellan olika regioner, kan man anta att försvarsviljan också hänger samman med befolkningens rotfasthet. I avfolkningsbygder som t ex norra Norrland torde då försvarsviljan hos den kvarvarande delen av befolkningen vara högre än den är i t ex Stockholmsregionen. (Jfr Gustafsson 1974.)

I detta avsnitt har sålunda kunnat konstateras att bakgrundsvariablerna uppvisar samvariation med försvarsviljan vid olika

mättillfällen. Det har dock varit en deskriptiv jämförelse utan redovisning av statistiska sambandsmått. Som tidigare påpekats skall jag återkomma till detta i avsnitt 2.3.4.

1.7 Sammanfattning

I avsnitt 1.1 berördes i all korthet svensk och utländsk försvarsforskning. I Sverige har Beredskapsnämnden under en rad av år genom årliga opinionsmätningar undersökt befolkningens försvarsvilja. I utlandet förefaller intresset för empirisk försvarsviljeforskning mera begränsat och något jämförande material till de svenska undersökningarna föreligger inte förutom möjligen i våra grannländer Norge och Danmark, där vissa ansatser gjorts till kontinuerliga mätningar av försvarsviljan.

I avsnitt 1.2 diskuterades begreppsmässiga och operationella definitioner av försvarsviljan. Olika termer som använts för begreppet försvarsvilja presenterades - motståndssanda, motståndsvilja etc - och olika forskares motiv för vilken term som bäst täcker begreppet och lämpligen bör användas. Beredskapsnämnden har valt att koncentrera sig på att mäta den allmänna försvarsviljan i fred och att helt enkelt använda sig av benämningen försvarsvilja, eftersom det uppenbarligen är ett common-sense uttryck som är gångbart.

I avsnitt 1.3 redogjordes för genomförande och uppläggning av Beredskapsnämndens mätningar. Det omfattande frågebatteri som nämnden under årens lopp konstruerat presenterades. Efter en början med enstaka försvarsfrågor vid de första mätningarna har en utvidgning skett så att undersökningarna numera omfattar inställningen till samhälle, massmedier, internationella förhållanden, olika aspekter på försvaret samt partier och politiker.

I avsnitt 1.4 presenterades resultaten från de årliga opinionsmätningarna för försvarsviljan. I de flesta fall fick inställningen om väpnat motstånd vid angrepp utgöra ett mått på försvarsviljan, eftersom ett rikhaltigt material fanns att tillgå i Beredskapsnämndens forskningsrapporter när det gäller

denna fråga. Nämnden bildade 1975 ett index för försvarsviljan, där ovannämnda fråga liksom frågor om inställningen till försvarsplikt och militärtjänstgöring ingick. Variationerna i försvarsviljan redovisades, liksom Beredskapsnämndens förklaringar till ökad eller minskad utbredning av försvarsviljan vid olika tidpunkter. Nämnden hänvisade tämligen genomgående till olika in- och utrikespolitiska händelsers påverkan på variationerna i försvarsviljan.

Som ovan påpekats har Beredskapsnämnden ställt fler frågor än den om den allmänna försvarsviljan i fred. I avsnitt 1.5 presenterades de frågor som borde kunna uppvisa samband med försvarsviljan. Först berördes tilltron till försvaret som visade sig samvariera på individnivå med försvarsviljan. Upplevd krigsrisk, som nämnden ofta framhållit som en av orsakerna till variationerna i försvarsviljan, diskuterades därefter. När Beredskapsnämnden introducerat frågor om inställningen till samhället i olika avseenden visade sig tendenser till att denna inställning också kunde samvariera med försvarsviljan på individnivå.

I avsnittet 1.6 diskuterades slutligen bakgrundsvariablernas betydelse för variationerna i försvarsviljan. Det framkom att vid enskilda mättillfällen kunde flera av dem samvariera med försvarsviljan. Kön och partisympatier konstaterades ofta stå för denna samvariation. Män visade sig vara mera försvarsvilliga än kvinnor, och borgerliga partisympatisörer hade en större andel försvarsvilliga än andra partiers sympatisörer.

2. Vad bestämmer försvarsviljan?

2.1 Inledning

I kap 1 redovisades i den svenska forskningen använda begreppsmässiga och operationella definitioner av försvarsviljan under åren 1952 till 1985. Termen "försvarsvilja" användes genomgående, och sambanden redovisades i huvudsak beskrivande men även delvis förklarande. I de fall Beredskapsnämnden försökt förklara variationerna i försvarsviljan framhölls i första hand den internationella politiska situationen och trivseln i samhället, vilka ansågs inverka på fluktuationerna i försvarsviljan.

Detta kapitel skall behandla olika teoretiska problem som kan vara av vikt för analysen av begreppet försvarsvilja. I kap 1 har försvarsviljan vid olika tillfällen angetts vara en attityd utan någon närmare motivering. Det torde därför vara lämpligt att inledningsvis presentera några olika socialpsykologers syn på attitydbegreppet med relevans för den här aktuella diskussionen. Efter den genomgången ges några exempel från Beredskapsnämndens forskningsrapporter som berör begreppsanalys och i anslutning härtill diskuteras kausalitetsproblematiken allmänt och kortfattat.

Därefter presenteras några teoretiska modeller för försvarsviljan och faktorer som kan tänkas ligga bakom denna. Efter denna genomgång skall de förklaringar till försvarsviljan behandlas, som Beredskapsnämnden tagit upp i sina undersökningar. De är som ovan nämnts den internationella politiska situa-

tionen och trivseln i samhället. I kap 1 redovisades dessa båda faktorer i huvudsak på individnivå men i detta kapitel skall också resonemang föras kring försvarsviljan på samhällsnivå. Även om Beredskapsnämnden inte ägnat bakgrundsvariablerna speciellt stor uppmärksamhet som kausala faktorer kommer likväl några av dem att diskuteras. Till sist redogörs för de slutsatser som kan dras från detta kapitel för vår teoribildning.

2.2 Teoretiska förklaringar till försvarsviljan

2.2.1 Begreppet attityd

Försvarsviljan har i kapitel 1 angetts vara en attityd. Det är ingen lätt uppgift att analysera begreppet attityd eftersom socialpsykologerna inte sällan har varit och är oense om dess definition och om huruvida attityder kan förutsäga beteenden eller ej. I föreliggande avsnitt ges först en översikt över olika forskares syn på attitydbegreppet under senare år. Därefter presenteras Fishbein's och Ajzen's kausalkedja för föreställningar (beliefs), attityder (attitudes), avsikter (intentions) och beteenden (behaviors) (Fishbein och Ajzen 1975). Vidare behandlas olika komponenter i en attityd, och till sist tas några olika egenskaper hos en attityd upp. (Framställningen bygger huvudsakligen på Fishbein och Ajzen (1975) och Ajzen och Fishbein (1980).)

"Attitude is probably the most distinctive and indispensable concept in contemporary American social psychology. No other term appears more frequently in experimental and theoretical literature."

(Allport 1935; citerat i Fishbein och Ajzen 1975)

Fishbein och Ajzen (1975) framhåller att Allports ord är lika sanna idag som för fyrtio år sedan. Attitydbegreppet är fortfarande centralt och dess betydelse har snarast ökat. Men trots att forskningen om attityder pågått så lång tid och otaliga böcker och artiklar har publicerats under årens lopp, råder det fortfarande stor oenighet om vad en attityd är, hur den formas och förändras och vilken roll den spelar - om den nu spelar någon roll - för en individs beteende (Fishbein och Ajzen 1975).

Redan tidigt var många socialpsykologer ense om att attityder kunde användas för att förklara en individs handlingar eftersom de betraktade attityder som beteendemässiga benägenheter (behavioral dispositions). Thurstone (1931) kan anses vara en banbrytare för sättet att mäta attityder när han tillämpade psykometriska metoder som mätinstrument. Thurstone ansåg det vara avgörande att i en attitydmätning kunna fastställa om en individ reagerade positivt eller negativt respektive gynnsamt och ogynnsamt i förhållande till ett objekt. Han definierade således en attityd som "the affect for or against a psychological object" (Thurstone 1931).

Thurstone betonade att en individs poängsumma på en attitydskala representerar hans värdering av ett objekt inbegripet hans uppsättning (set) av föreställningar (beliefs), avsikter (intentions) eller handlingar (actions) (Thurstone 1931). Förljaktligen behöver det nödvändigtvis inte finnas någon relation mellan en attityd och ett givet beteende. Thurstones metod för att mäta attityder användes flitigt av andra forskare. Eftersom det var ganska omständligt att konstruera en Thurstone-skala, försökte man finna enklare metoder. En sådan utvecklades av t ex Likert 1932 (Ajzen och Fishbein 1980).

Allport penetrerade de definitioner som samtida och tidigare forskare föreslagit för begreppet attityd och föreslog även själv en definition, som han ansåg skulle kunna vara giltig för många socialpsykologer:

"An attitude is a mental and neural state of readiness, organized through experience, exerting a directive or dynamic influence upon the individual's response to all objects and situations with which it is related."

(Allport 1935, citerat i Ajzen och Fishbein 1980:17)

Allport menade för den skull inte att den värderande dimensionen (evaluate dimension) ensam kunde fånga komplexiteten hos ett attitydbegrepp. En attityd består inte bara av en affektiv komponent, som Thurstone förfäktat, utan den innehåller även en kognitiv och en beteendemässig komponent (Ajzen och Fishbein 1980). Allports resonemang kring komplexiteten blev vägledande för den syn som senare kom att dominera attityd-

forskningen. 1948 gav t ex Krech och Crutchfield följande definition av attityder:

"An enduring organization of motivational, emotional, perceptual and cognitive processes with respect to some aspect of the individual's world."

(Krech och Crutchfield 1948)

Antagandet att en attityd förklarar och förutsäger beteende var förhärskande i många år och så sent som i början av 1960-talet förfäktade t ex Krech, Crutchfield och Ballachy (1962):

"Man's social actions - whether the actions involve religious behavior, ways of earning a living, political activity, or bying and selling goods - are directed by his attitudes."

(Krech, Crutchfield och Ballachey 1962:139)

Under 1960-talet började dock vissa forskare ifrågasätta tolkningar av attitydbegreppet som hänvisade till en beteendemässig benägenhet (behavioral disposition) (se t ex DeFleur & Westi 1963, Deutscher 1966, som omnämns i Ajzen och Fishbein 1980). De förfäktade att man borde se verbalt (verbal) och öppet (overt) beteende som skilda egenskaper (different response systems) och relationen mellan den som en empirisk fråga. Något senare - i början av 1970-talet - kunde den enligt många forskares uppfattning svaga relationen attityd och beteende inte negligeras längre. Några forskare (t ex Abelson 1972) hävdade att attityder inte kunde förutsäga beteenden. Andra var något försiktigare i sina uttalanden (se t ex Schuman & Johnson 1976) och föreslog att "certain behaviors are so dependent on the situational context as to be virtually unpredictable from measures of attitude". Men många forskare fortsatte att betrakta attityder som primära determinanter för en individs sätt att handla i förhållande till ett givet objekt. Det fanns också forskare som menade att det inte finns någon "one-to-one-correspondence" mellan attityd och ett givet beteende. Man måste i stället utgå ifrån att andra faktorer eller variabler kan förklara motsägelser i förhållandet attityd-beteende. Attityden är inte den enda faktor som påverkar beteendet, utan andra faktorer måste tas i be-

aktande (se vidare Ajzen och Fishbein 1980). Men redan 1969 förfäktade Wicker:

"Often these factors are mentioned in discussion sections by investigators who failed to demonstrate attitude-behavior consistency... The arguments for the significance of each factor are often plausible anecdotes and post-hoc explanations."

(Wicker 1969:67 citerat i Ajzen och Fishbein 1980:25)

Även Schumann & Johnson (1976) ställde sig kritiska till in-
förändret av andra faktorer för att förklara relationen mellan
attityd och beteende. Några forskare (t ex Fazio & Zanna 1978,
Regan och Fazio 1977) framhöll att relationen attityd-beteen-
de påverkades ("is moderated") av andra variabler. Även om
det är svårt att fastställa dessa variabler kan de dock ha ett
förklaringsvärde i de fall då attityder förutsäger beteende i
en situation men inte i en annan (se vidare Ajzen och Fish-
bein 1980).

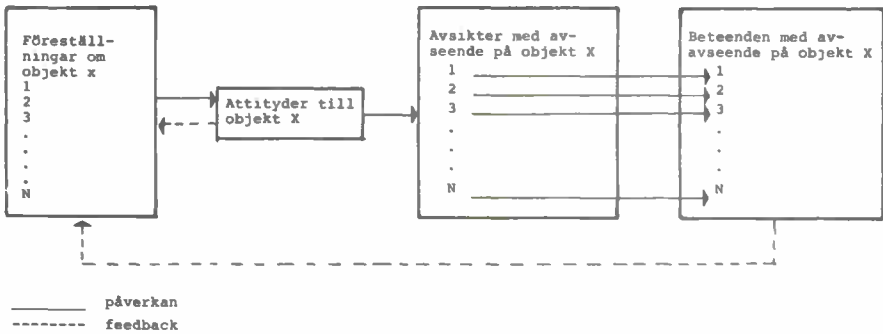
Efter denna översikt över definitioner av begreppet "attityd"
och dess förhållande till beteendebegrepp går jag över till
att diskutera förhållandet mellan föreställningar (beliefs),
attityder (attitudes), avsikter (intentions) och beteende (be-
havior). Jag utgår från Fishbein och Ajzen (1975):

"The theoretical structure or conceptual framework we
adopted assumes a causal chain linking beliefs, formed
on the basis of available information, to the person's
attitudes, beliefs, and attitudes to intentions, and in-
tentions to behavior. Since the performance of behavior
may provide the person with new information that again
influences his or her beliefs, the causal chain starts
all over again."

(Fishbein och Ajzen 1975:VI)

I figur 2.1 åskådliggörs ovanstående citat.

Föreställningar är det grundläggande begreppet. Summan av en
individs föreställningar bestämmer, enligt Fishbein och Ajzen,
dennes attityder, avsikter och beteenden. I vårt fall skulle
följaktligen föreställningarna om försvaret bestämma attityden

Figur 2.1 Fishbein's modell. (Källa: Fishbein och Ajzen 1975:15)

till försvaret. Om dessa föreställningar är positiva, blir också attityden positiv och vice versa. Det bör dock påpekas att det är en individs uppsättning av föreställningar - inte nödvändigtvis någon speciell föreställning - som är relaterade till attityden i fråga (Fishbein och Ajzen 1975). För avsikter är förhållandet detsamma. Relationen mellan attityd och uppsättningen avsikter skall ses som en helhet, och en attityd till ett objekt är inte relaterad till någon speciell avsikt för objektet. Vidare kan sägas att varje avsikt är relaterad till motsvarande beteende. Av detta följer också att attityden till ett objekt är relaterad till helheten hos beteendet snarare än till något specifikt beteende (Fishbein och Ajzen 1975).

Många attitydforskare är ense om att en attityd har tre komponenter - en affektiv, en kognitiv samt en beteendekomponent (se t ex Krech, Crutchfield & Ballachey 1962, vars resonemang illustreras i den vänstra delen av figur 2.2). Den affektiva eller emotionella komponenten kan definieras som en individs känslor för ett visst objekt. Ajzen och Fishbein påpekar att

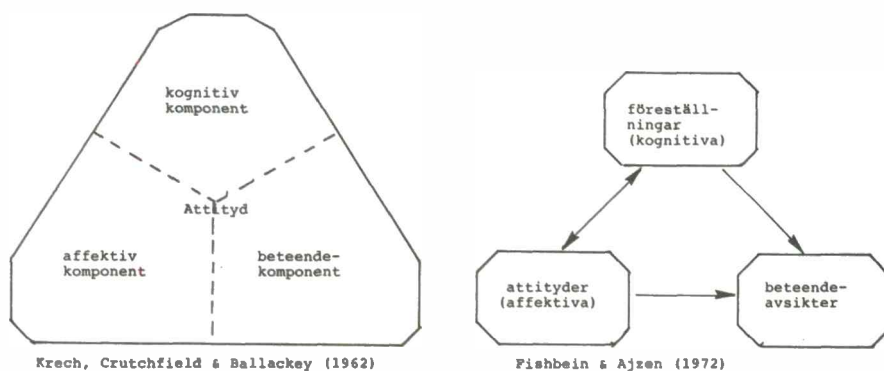
den komponenten av dem själva och många andra attitydforskare (t ex Thurstone 1931) betraktas som den mest väsentliga i en attityd (Fishbein och Ajzen 1975). I figur 2.2 (Fishbeins och Ajzens modell) kan relationerna mellan attityd och en kognitiv komponent (innefattar en individs kunskap (knowledge), åsikt (opinion), föreställning (belief) och tankar (thoughts) om ett objekt) och en beteendekomponent (conation) studeras (Fishbein och Ajzen 1975).

Oskamp (1977) anser att det alternativ som Fishbein och Ajzen (1972) presenterar är att föredra framför alternativet där en attityd är sammansatt av olika komponenter (som i vänstra delen av figur 2.2), eftersom detta synsätt inte nödvändigtvis fordrar ett samband mellan begreppen men ändå under specifika förhållanden tillåter ett sådant samband (Oskamp 1977).

För försvarsviljans del betonar Törnqvist beteendekomponenten i en attityd:

"Sammanfattningsvis kan sägas att jag betraktar försvarsviljan som en attityd hos individen. Eller snarare som handlingselement i attityden, dvs benägenheten, beredskapen, dispositionen, viljan att handla och reagera i en viss riktning i speciella situationer."

(Törnqvist 1975:27)

Figur 2.2 Olika synsätt på attitydkomponenter. (Källa: Oskamp 1977:63)

Det är intressant att Beredskapsnämnden har tagit fasta på den beteendemässiga komponenten - individens vilja att handla och reagera i en viss situation. Som redan påpekats i kap 1 vore det önskvärt om Beredskapsnämnden kunde mäta försvarsviljan i fred så att man kan kartlägga viljan att handla i en krigssituation. Men många - inklusive Beredskapsnämnden - tvivlar på att detta är möjligt att göra (Törnqvist 1975). Då Beredskapsnämnden utsatts för kritik för att man mäter försvarsviljan i fred, har nämnden i olika sammanhang försvarat sig med "att det är icke möjligt att mäta de attityder och beteenden som människorna skulle komma att visa vid en hypotetisk framtida tidpunkt i de tre situationerna krigshot, krig och ockupation... Endast de attityder som de tillfrågade har vid måttillfället kan enligt min mening mätas." (Törnqvist 1975)

Man kan här anknyta till Fishbein och Ajzen som i likhet med många andra attitydforskare hävdar, vilket tidigare diskuterats i detta avsnitt, att den affektiva komponenten är mycket viktig i attitydbegreppet. Deras uppfattning att föreställningar (beliefs) formar attityder, kan också anknytas till försvarsviljan. En individ som har en positiv föreställning om försvaret, som t ex en stark tilltro till försvaret, tenderar således också att ha en positiv attityd till det och vice versa. Här uppkommer emellertid ett problem. Hur skiljer man i empiriska data på positiva föreställningar och positiva attityder? Det fordras longitudinella studier för att kunna avgöra i vilken riktning kausaliteten går.

Om vi utgår ifrån att föreställningar om ett objekt är byggstenarna i attityden till objektet är föreställningarnas centralitet av intresse att studera. För att citera Rokeach:

"The centrality of a belief, that is, its importance in the person's belief system, may be defined in terms of its degree of connectedness with other beliefs - the number of 'implications and consequences it has for other beliefs'. (Rokeach 1968:5)."

(Oskamp 1977:54)

Oskamp (1977) redogör för de principer som Rokeach (1968) har föreslagit som viktiga för att förstå centraliteten. Centrala är, enligt Rokeach, föreställningar om det egna jaget, föreställningar som även andra individer har, föreställningar som inte är härledda från andra föreställningar samt föreställningar som inte rör preferenser (matters of taste) (Oskamp 1977). Av detta kan slutsatsen dras att föreställningarnas centralitet kan ha betydelse för attityden försvarsvilja. Om en individs föreställningar om försvaret är mycket centrala för honom, torde det påverka hans attityder i positiv eller negativ riktning till försvaret, dvs hans försvarsvilja.

Intensiteten i en föreställning skall skiljas från centraliteten. "The intensity of a belief system refers to how strongly the belief is held, or how sure the person is about it. Central belief are usually intensely held but the opposite does not follow." (Oskamp 1977:55) Berkowitz (1980) utvecklar detta och säger bl a att om en individ har en bestämd föreställning eller åsikt om ett objekt innebär detta inte nödvändigtvis att han är djupt engagerad i objektet i fråga. Detta bör man särskilt hålla i minnet då man läser opinionsundersökningar (Berkowitz 1980). Det innebär att en individ kan ha föreställningen att det egna landet absolut skall ha ett försvar, men själv är han inte särskilt engagerad i frågan.

Till sist skall några andra egenskaper hos en attityd beröras vilka kan ha betydelse för just attityden "försvarsvilja". Enligt flera forskare är permanensen en viktig beståndsdel i en attityd (se även Tägil et al 1977). Det kunde tidigare konstateras att t ex Krech och Crutchfield (1948) medtog denna egenskap i sin definition av begreppet attityd. Liknande definitioner ges också av t ex Cantril (1944) och Newcomb (1967). För Beredskapsnämnden torde permanensen vara viktig att studera, då man främst är intresserad av att undersöka variationerna i försvarsviljan över tiden.

Sammanfattningsvis kan man sålunda konstatera att försvarsviljan bör betraktas som en attityd. Av de olika attitydbegrepp som här diskuterats förefaller det som lanserats av Fishbein och Ajzen (1972) vara mest intressant (i detta sammanhang),

vilket beror på att de framhäver den affektiva komponenten. I motsats till Törnqvist (1975) betraktar jag denna komponent vara av störst relevans, om man beaktar hur den svenska försvarsviljan faktiskt mäts. Fishbein och Ajzen (1975) belyser också sambanden mellan attityder och föreställningar. En av flera föreställningar som rimligen bör ha stor betydelse för försvarsviljan är tilltron till försvaret. Sambandet mellan dessa båda variabler utgör ett centralt studieobjekt i denna avhandling (se inledningen). Andra för försvarsviljestudier viktiga begrepp som behandlats ovan är en attityds "permanens" respektive "centralitet". Hur stabil är en viss individs uttryckta försvarsvilja och hur centrala är de föreställningar som ligger till grund för attityden "försvarsvilja"? Det rör sig här om empiriskt svårhanterbara frågor som man ännu inte lyckats belysa på ett tillfredsställande sätt.

2.2.2 Kausalitetsproblematiken

I en forskningsrapport från 1975 påpekar Beredskapsnämnden att kausalanalys av försvarsviljan bör ägnas ökad uppmärksamhet, och att de "erfarenheter av orsakskaraktär" som gjorts under de gångna åren bör sammanställas och beaktas i kommande undersökningar. Orsakerna bakom försvarsviljan borde vidare analyseras, och variationerna studeras både på mikro- och makronivå. En historisk tillbakablick vore också värdefull (Törnqvist 1975).

I forskningsrapporter såväl före som efter 1975 berörs ofta tänkbara förklaringar till variationerna i försvarsviljan. Beredskapsnämnden är emellertid mycket försiktig här och uttrycker sig i ganska vaga termer om kausalsammanhangen, vilket är helt förståeligt med tanke på att det kanske inte ingår i deras uppgifter att göra mera djupgående analyser av de årliga mätningarna. Här följer några exempel i kronologisk ordning:

"Varpå beror förändringarna i försvarsviljan? Det torde vara svårt att ange några säkra orsakssamband i denna fråga. Verkan av internationella konflikter och inrikespolitiska händelser på den svenska försvarsviljan bildar ett invecklat och svårgenomträngbart orsakskomplex. Vi kan endast spekulera över kausalsammanhangen och får nöja oss med att uppställa ett antal hypotetiska frågor."
(Törnqvist 1966:10)

"Vad är det för faktorer som påverkar försvarsviljan. Om sådana orsakssamband kan våra undersökningar tyvärr ej lämna några upplysningar. Vi är hänvisade till att spekulera över kausalsammanhangen och får nöja oss med att uppställa några hypotetiska frågor."

(Törnqvist 1967:62)

"Vår metod att med hjälp av årliga opinionsundersökningar följa den svenska opinionsutvecklingen då det gäller inställningen till försvar och samhälle, gör det möjligt för oss att konstatera om opinionen förändras eller ej. Däremot säger oss opinionsundersökningarna ingenting om orsakerna till skilda tendenser i opinionsutvecklingen. Då det gäller kausalsammanhangen, är vi hänvisade till att gissa och spekulera, att leta efter rimliga orsakssamband, att uppställa hypoteser."

(Törnqvist 1977:43)

"Vår arbetshypotes har varit att de eventuella opinionsförändringar som uppmätts i vår skulle vara orsakade av den misslyckade ubåtsjakten. Vissa resultat tycks stödja denna hypotes. Men självfallet kan några säkra orsakssammanhang inte bevisas. Många andra faktorer av tillfällig eller långvarig karaktär kan också ha påverkat försvarsattityderna."

(Törnqvist 1984:29)

Beredskapsnämnden är uppenbarligen intresserad av att söka förklaringar till variationerna i försvarsviljan både mellan olika grupper av människor och över tiden, eftersom nämnden i redovisningarna år efter år berör kausalitetsproblematiken. Som Hermerén påpekar (Hermerén 1974) skulle Beredskapsnämnden genom analys av eventuella kausala samband dessutom få mera insikt i reliabilitets- och validitetsproblem i de årliga opinionsundersökningarna, vilka nämnden tidigare intresserat sig för (Törnqvist). Hermerén säger vidare att försvarsviljan kan vara sammansatt av olika attityder och det vore värdefullt att analysera hur dessa attityder samvarierar, orsakar varandra eller rentav motsäger varandra. Variationerna i försvarsviljan skulle härigenom kunna preciseras, vilket vore av värde för de fortsatta opinionsundersökningarna. Hermerén utvecklar dock inte närmare vilka olika attityder det skulle kunna röra sig om eller hur de kan tänkas samvariera (Hermerén 1974).

Författaren till föreliggande studie hyser stor förståelse för Beredskapsnämndens svårigheter att fastställa försvarsviljans kausalsamband, eftersom kausalitet är ett problematiskt

begrepp med många fallgropar vid statistiska studier. Kompletterande studier behövs för detta ändamål. Vi skall här endast i korthet beröra några av de problem som vidlåter kausaliteten och hänvisar för mera djupgående resonemang till t ex Blalock (1964 och 1971), Pedhazur (1982) och Saris & Stronkhurst (1984).

Kausalitet är ett kontroversiellt filosofiskt begrepp och det är problematiskt att operationalisera begreppet i empiriska undersökningar. Det framhålls ofta att kausalitet är ett teoretiskt fenomen som inte kan bevisas (se t ex Blalock 1964). Ett av de stora problemen vid kausalanalys är att kunna skilja mellan samvariation och kausalsamband. Samvariationen i sig säger inget om kausaliteten mellan två variabler. Kausalitet innebär att en förändring i en variabel, x , orsakar en förändring i en annan variabel, y . Det är således inte tillräckligt att en förändring i y -variabeln följer på eller är förknippad med en förändring i x -variabeln (Blalock 1964). Problem vid fastställandet av kausalsamband kan vållas av skensamband (spurious relationships), dvs en tredje variabel, t , kan påverka såväl x som y . Samvariationen mellan x och y orsakas då - helt eller delvis - av t . (Reella kausalsamband kan också maskeras av skenbara nollsamband.)

Problematiken kan dock bli ännu mer komplicerad om vi utöver de direkta sambanden har att göra med indirekta samband, dvs om x påverkar y via en mellanliggande variabel. Självfallet är kombinationer av direkta och indirekta samband möjliga. Slutligen har vi också problemet med reciproka samband, vilket innebär att x påverkar y samtidigt som y påverkar x (Saris och Stronkhurst 1984).

Efter att ha visat på några av svårigheterna med att fastställa kausalsamband måste än en gång påpekats att kausaliteten i sig inte kan observeras, eftersom den är ett teoretiskt begrepp. Det enda vi kan uttala oss om är graden av samvariation i våra data. Men som ovan påpekats visar inte samvariation på att det föreligger kausalitet. Om man skall uttrycka sig helt strikt kan alltså kausalitet inte bevisas för ett empiriskt material. Om detta säger Roe:

"However, causal hypotheses may be said to be false when the strength of the spurious relationship between variables is equal to the observed covariation between these variables. If these relationships are not equal then either there exists a causal effect or a significant common cause has been omitted. (...) Common causes of variables should therefore be incorporated into the research design wherever possible in order to facilitate a reasonable stringent test of the theory in question."

(Roe 1983:117)

Vad som följaktligen behövs är en metod för att pröva hållbarheten i den kausala modell som ställts upp i enlighet med de teoretiska antaganden man från början har gjort. En bra teoretisk modell kan sedan testas med olika statistiska tekniker medan dessa tekniker - hur förfinade de än är - inte kan kompensera en svag teori eller en ad hoc teori (Roe 1983). I föreliggande studie har jag som analytiska metoder för det empiriska materialet valt dels multipel regressionsanalys och variansanalys med MCA, dels LISREL-tekniken som arbetar med strukturella ekvationsmodeller (se kap 6).

2.2.3 Olika modeller för försvarsviljans bestämningsfaktorer på individnivå samt en modell på samhällsnivå

I detta avsnitt skall några olika modeller som utvecklats av i förhållande till Beredskapsnämnden externa forskare presenteras. Modellerna kommer att diskuteras i kronologisk ordning.

Sociologerna Anders Jonsson och Per Månsson utkom 1972 med en uppsats som de kallade "Försvarsvilja som attityd och kulturfenomen". De definierar försvarsvilja "som en 'vilja' att försvara nationen Sverige inom det nuvarande militära försvarets ram mot varje militärt anfall" (Jonsson och Månsson 1972). Deras teori går ut på att det bakom försvarsviljan ligger två historiska processer, som tidigare har varit tämligen åtskilda men som under senare tid konvergerat, vilket skapat fenomenet försvarsvilja (Jonsson och Månsson 1972). De redovisar inte något empiriskt material i sin uppsats.

Den första av dessa processer rör förhållandet att svenskar genom århundraden har inlemmats i olika försvarsstrukturer

och militära organisationer. Denna styrning från makthavarna har medfört att svenskarna blivit anpassade till försvarsmakten och ofta också accepterat att de skall ingå i ett försvar och deltaga i krig (Jonsson och Månsson 1972). Den andra processen handlar om hur svenskarnas levnadsvillkor förändrats under århundraden och om att de fått en annan syn både på samhället och sig själva. Denna process har medfört en identifikation med nationen Sverige (Jonsson och Månsson 1972).

Det är således enligt Jonsson och Månsson interaktionen mellan dessa båda processer, som gett upphov till fenomenet försvarsvilja. De är starkt kritiska till gängse försvarsviljeforskarens teorier och menar, att dessa endast är intresserade av kvantifiering och inte av att studera orsakerna till försvarsviljan (Jonsson och Månsson 1972). Jonsson och Månsson kritiserar också förklaringar till försvarsviljan som bygger på psykologiska och individuella faktorer och menar, att förklaringarna måste sökas på samhällelig nivå, eftersom försvarsviljan är integrerad i samhället (Jonsson och Månsson 1972).

År 1974 publicerades en undersökning av Harald Swedner m fl som hade till syfte att undersöka huruvida det fanns något kausalt samband mellan inställningen till försvaret, inställningen till samhället samt inställningen till invandrare, samt mellan dessa tre variabelknippen och individens socioekonomiska bakgrund.

På grundval av de sambandsanalyser som utfördes på undersökningsmaterialet kunde Swedner m fl konstatera, att inställningen till det svenska samhället har samband med inställningen till försvaret, dvs är man positivt inställd till samhället är man också positivt inställd till försvaret. Mellan inställningen till samhället och inställningen till invandrare föreligger sannolikt också ett kausalsamband, men forskarna påpekar att detta samband är komplicerat att studera och de har inte funnit några belegg för det i sin studie. Om förhållandet mellan inställningen till försvaret och inställningen till invandrare säger de att "det finns knappast något skäl att vänta sig att de mera allmänt skall vara kausalt förknippade med varandra" (Swedner m fl 1974).

Författarna säger vidare att man kan anta att det finns fyra olika kombinationer av inställningen till samhället, till försvaret och till invandrarna. (Bakgrunden till dessa antaganden redovisas dock inte.) Dessa samband rör den politiska grundsynen hos individer och benämns "den liberala attitydstrukturen", "den arbetarklassorienterade attitydstrukturen", "den konservativa attitydstrukturen" och "den vänsterradikal attitydstrukturen". De två förstnämnda attitydstrukturerna är enligt författarna sannolikt de mest förekommande i det svenska samhället. En modell för sambandsstrukturen kan studeras i figur 2.3. Man antar att individer beroende på den politiska grundsynen "resonerar" sig fram till en viss inställning till samhället, försvaret och invandrarna (Swedner m fl 1974). Det påpekas dock att förhållandet kan vara det omvända, dvs att individer utifrån sin inställning till försvaret och/eller samhället respektive invandrarna får sin politiska grundsyn. Det torde vara svårt att ange riktningen på dessa kausalsamband. (Swedner m fl 1974)

Utifrån denna modell vill man således visa, att sambanden går i samma riktning hos individer med en liberal- respektive arbetarklassorienterad grundsyn, dvs en positiv inställning till samhället medför en positiv inställning till försvaret. Sambandet mellan en vänsterradikal grundsyn och inställningen till samhället och försvaret går också i samma riktning men är i detta fall negativt. Det kan förefalla märkligt, att individer med en konservativ livssyn anses ha en negativ inställning till samhället. Detta förklarar man genom att definiera dessa som individer vilka i generationer tillhört de högsta sociala skikten i samhället. De kan uppleva det svenska samhället som alltför socialistiskt och vill s a s vrida klockan tillbaka till det svenska samhället sådant det var i början av 1900-talet (Swedner m fl 1974).

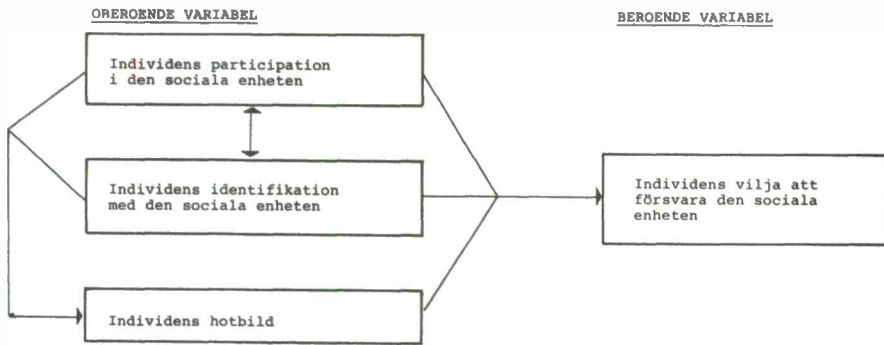
1974 presenterade även statsvetaren Kent Asp ett förslag till en analysmodell för försvarsviljan (Asp 1974). Denna modell kan studeras i figur 2.4. Asp utgår från tre oberoende faktorer för försvarsviljan. Den första berör individens identifikation med den sociala enheten, dvs i vilken mån han känner samhörighet mellan sig själv och sitt land. Om denna känsla är

Politisk grundhållning	Attitydstruktur		
	inställning till det svenska samhället	inställning till det svenska försvaret	inställning till invandrare
En liberal grundhållning är korrelerad med en	positiv	positiv	positiv
En arbetarklassorienterad grundhållning är korrelerad med en	positiv	positiv	positiv
En konservativ grundhållning är korrelerad med en	negativ	positiv	negativ
En vänsterradikal grundhållning är korrelerad med en	negativ	negativ	neutral

Figur 2.3 Politisk grundhållning jämförd med inställningen till samhället, försvaret och invandrare (Källa: Swedner m fl 1974:103)

stark, kommer han följaktligen att uppleva ett angrepp på det egna landet som ett angrepp på sig själv. Den andra faktorn berör individens participation i den sociala enheten, dvs i vilken utsträckning han engagerar sig för samhället. Här talar Asp om både det beteendemässiga deltagandet, t ex röstning vid ett politiskt val, och ett "intellektuellt eller kunskapsmässigt" deltagande, t ex hur informerad individen är om hur samhället fungerar, om olika politiska händelser i och utanför landet etc. Mellan dessa båda faktorer förekommer också en viss interaktion. Den tredje faktorn handlar om individens hotbild, dvs om hur han upplever hot som riktas mot nationen. Enligt Asp påverkas denna faktor till stor del av de två föregående. (Asp's modell kan jämföras med en modell som redovisas i Elklit, Noack & Tonsgaard 1972.)

Av pilarna i modellen nedan framgår således att de olika oberoende variablerna antas påverka varandra. Asp säger, att det är omöjligt att ge ett generellt svar på vilken som är orsak eller verkan av de två variablerna "participation" eller "identifikation" eller hur tidsföljden mellan dem är. Han antar dock

Figur 2.4 Analysmodell för försvarsviljan. (Källa: Asp 1974:15)

att det fordras någon slags identifikation innan en participation utvecklas. Sedan inträder en växelverkan på att den ena variabeln förstärker den andra: en stark identifikation medför en hög participation, vilket i sin tur medför en ännu starkare identifikation. (Asp 1974)

Asp diskuterar också den beroende variabeln i modellen, försvarsviljan. Han menar att det räcker inte med att tala om att en individ har en positiv eller negativ försvarsvilja. Hänsyn måste också tas till graden av betingelse (Asp 1974). Asp får därigenom fram fyra olika typer av försvarsvilja:

- 1 Individier med en obetingad positiv försvarsvilja
- 2 Individier med en betingad positiv försvarsvilja
- 3 Individier med en betingad negativ försvarsvilja
- 4 Individier med en obetingad negativ försvarsvilja.

Individer av typ 1 och 4 är således beredda att under alla omständigheter försvara sitt land respektive inte göra det. Typ 2 och 3 vill göra vissa "reservationer" innan de ställer upp och försvarar landet, t ex mot vad och mot vem man skall försvara sig och när det gäller vilka risker man utsätter sig för etc. Asp påpekar att det föreligger definitionssvårigheter för typ 2 och 3. Vad är egentligen skillnaden mellan en betingad positiv eller negativ försvarsvilja? (Asp 1974)

	Positiv	Negativ
Obetingad	- stark identifikation	- svag identifikation
	- svag participation	- svag participation
	- samma hotbild	- avvikande hotbild
Betingad	- stark identifikation	- svag identifikation
	- hög participation	- hög participation
	- samma hotbild	- avvikande hotbild

Figur 2.5 Positiv och negativ försvarsvilja med avseende på grad av betingelse. (Källa: Asp 1974:31)

Asp gör sedan ett försök att sammanföra de två skalorna för försvarsviljan - positiv-negativ - och får en modell som kan studeras i figur 2.5.

Asp påpekar att alla dessa kombinationer inte är sannolika, eftersom några av dem blir logiskt felaktiga. Han formulerar sedan några hypoteser utifrån sin modell och försöker därigenom att eliminera ologiska kombinationer (Asp 1974).

Några månader efter det Asp presenterat sin modell utkom Jan Agrell med en forskningsrapport, där han bl a diskuterar Asp's modell. Agrell inleder den teoretiska delen av sin rapport med ett resonemang kring olika block av förklaringsvariabler till försvarsviljan. Försvarsvilligheten innefattar enligt honom "ett högt mått av konformitet med samhället, dess normer och dess funktioner, vilka ju också innefattar försvaret" (Agrell 1974). Den första förklaringsvariabeln benämns därför "normkonformitet med samhället". Sedan för Agrell in individualfaktorer och påpekar, att en individ kan vara försvarsvillig, även om han är normkonform med samhället. Därför måste den andra förklaringsvariabeln innefatta "de personella (individuella) förutsättningarna". Till dessa båda förklaringsvariabler eller block av variabler fogas sedan variabeln "akutellt upplevt hot" (Agrell 1974). Agrell diskuterar sedan Asp's modell och säger bl a, att det inte är nödvändigt att som Asp endast tala om två dimensioner hos försvarsviljan utan "ett annat fruktbart sätt att klassificera (beskriva) försvars-

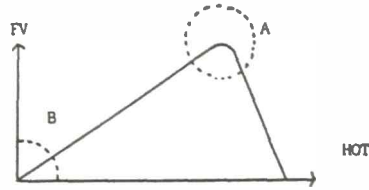
viljan vore en sammanfattning av flera variabler eller dimensioner i form av profiler." (Agrell 1974)

I rapporten presenteras en modell för försvarsviljan, vilken kan studeras nedan i figur 2.6. Y-axeln utgörs av försvarsviljan (FV) och x-axeln av det upplevda hotet (HOT). Två områden i modellen diskuteras, "A" som betecknar ett kris- eller krigs-utbrott, och "B" det område i vilket de nuvarande opinionsmätningarna utförs. Här kommer man på nytt in på problemet med försvarsvilja i krig respektive fred.

Grundtanken i modellen är att upplevt hot är den mest relevanta faktorn för försvarsviljans uppkomst. Det torde vara ett rimligt antagande, eftersom vi inte skulle behöva någon försvarsvilja eller vara intresserade av att mäta den, om inte ett hot mot vårt land kan föreligga (Agrell 1974). Således skall försvarsviljan studeras i det kritiska området "A", om man verkligen vill ha ett adekvat mått på försvarsviljan. Nu låter detta sig inte göras, utan vi måste i stället inrikta oss på att mäta försvarsviljan i område "B", vilket alltså innebär att ingen hotsituation föreligger. En av följderna härav blir då att variationerna i försvarsviljan över tiden blir ganska små just på grund av avsaknaden av hotsituationer. Således kan det finnas fog för påståendet att det är inte försvarsviljan man mäter, utan "någon sorts popularitet hos försvaret" (Agrell 1974). Agrells förslag innebär, att man skall utarbeta underlag för hur försvarsviljemätningar skall kunna utföras i en krissituation, och att en möjlig utgångspunkt härför är de opinionsmätningar, som utförs i fredstid (Agrell 1974, s 51).

Agrells modell för tankarna bakåt till Simmel (1908) och dennes resonemang kring yttre tryck och inre sammanhållning. Modellen kan kompletteras med Cosers teori om varför vissa nationer under andra världskriget höll ut medan andra föll samman (Coser 1956).

Till sist skall en modell för försvarsviljans bestämningsfaktorer på samhällsnivå presenteras. Göran Hermerén uttrycker sig uppskattande om Asp's modell men riktar också en del kritik

Figur 2.6 Troligt samband mellan "hot" och "försvarsvilja" och dess mätning. (Källa: Agrell 1974:50)

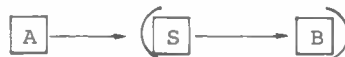
mot den. Han anser att det i och för sig är riktigt att betrakta försvarsviljan i två dimensioner som Asp gör, men han menar att man kan gå ännu längre (dvs han har samma tankegång som Agrell). I stället för att använda bara motpolerna betingad-obetingad borde denna skala vara glidande (Hermerén 1974). De olika skalstegen skulle kunna utgöras av beskrivningar av olika situationer som testpersoner fick uttala sig om. På så sätt menar Hermerén skulle ett mera nyanserat sambandsmått erhållas. (Hermerén 1974)

Hermerén har fört samman Asp's tre oberoende variabler - som antas uppvisa samband med varandra - till "A" i figur 2.7. "B" står för den beroende variabeln, försvarsviljan. Asp's modell visar då, att om "A" föreligger så föreligger också "B". Hermerén föreslår, att en situationsvariabel införs, "S". Detta innebär således att "betingelserna A ger reaktionen B, om betingelsen S föreligger". (Hermerén 1974)

Asp

Hermerén

Figur 2.7 Jämförelse mellan Asps och Hermeréns modeller

Hermerén utvecklar sedan denna tankegång och antar att försvarsviljan är ett dispositionsbegrepp. Därigenom är det möjligt att analysera försvarsviljan som villkorssats. Han ger sedan några exempel på sådana satser, går in på kausalitetsproblematiken och ger följande formel (Hermerén 1974):

om \boxed{S} så \boxed{R} eftersom $\boxed{?}$

(R = reaktion)

Hermerén ger sedan exempel på variabler för rutan längst till höger i formeln. Han nämner Asp's participation, identifikation och hotbild och lägger till en variabel som han kallar politisk profil (Hermerén 1974). Hermerén för sedan ett resonemang kring dessa variabler och S-variabeln och säger bl a, att S kan anses innehålla de yttre orsakerna till R och det i allmänhet är fråga om snabba förändringar av olika S, varför de kan betecknas som "events or actions". De fyra andra variablerna vill han med ett grovt mått kalla för "inre" orsaker, som inte förändras lika snabbt och ger dem därför beteckningen "standing conditions" (Hermerén 1974). Hermerén avslutar med att säga, att det vore värdefullt om man vid fortsatta analyser av försvarsviljan ägnade sig åt att undersöka ett antal tänkbara villkorssatser och deras innebördes relationer liksom de variabler som framtagits av Asp (Hermerén 1974).

Sammanfattande för avsnitt 2.2.3 om teoretiska förklaringar till försvarsviljan på i huvudsak individnivå kan sägas att de forskningsinsatser som utfördes för drygt tio år sedan är såväl värdefulla som intressanta. Enligt min uppfattning är inte minst Asp's resonemang kring individens identifikation med den sociala enheten som en förklarande faktor bakom försvarsviljan av betydande intresse att bygga vidare på. Man behöver dock inte ta för givet att det endast är nationer som utgör den sociala enheten. I t ex Stouffers undersökning var det kamratgruppen under militärtjänsten som var den sociala enheten (Stouffer 1948). Denna kan också utgöras av t ex den egna bygden. Faktorerna participation och hotbild är också

intressanta som plausibla förklaringsvariabler till försvarsviljan. I den teori med hypotesbildning som kommer att redovisas i kapitel 3 har Asp's tankegångar i viss mån beaktats.

Hermerén's utveckling av Asp's modell genom införandet av en situationsvariabel är också något att ta fasta på som en förklaringsfaktor till försvarsviljans variationer. Det har Beredskapsnämnden delvis redan gjort i och med att nämnden år 1976 införde en ny fråga i sitt frågebatteri som berörde inställningen till värnpliktigas agerande vid order om mobilisering. Beredskapsnämnden har vid åtskilliga mättillfällen kunnat konstatera att partisympatier kan vara en av många förklaringsfaktorer till försvarsviljans variationer på individnivå. Detta resultat ledde till att jag vid uppbyggandet av mina hypoteser fäste en viss vikt vid individens inställning till olika politiska förhållanden.

2.3 Förklaringar till försvarsviljans variationer i Beredskapsnämndens undersökningar

I avsnitt 1.4 - 1.6 gavs några förklaringar till variationerna i försvarsviljan som bl a Beredskapsnämnden själv har föreslagit. I detta avsnitt kommer dessa förklaringar att diskuteras och utvecklas på såväl individnivå som samhällsnivå. Tyngdpunkten kommer att läggas på tre sambandsanalyser för försvarsviljan, nämligen med den politiska spänningen, inställningen till samhället samt bakgrundsvariablerna. Även om tilltro till försvaret inte framhållits av Beredskapsnämnden som en förklaringsfaktor på individ- eller samhällsnivå skall även denna variabel tas upp till behandling i detta avsnitt.

Som tidigare framgått i avsnitten 1.3 - 1.6 är Beredskapsnämndens mätningar utförda på individnivå, och nämnden kan vid resultatredovisningen ange om det - på denna nivå - föreligger samband för ett visst år mellan t ex tilltro till försvaret och försvarsvilja. Korrelationsberäkningar kan utföras för att se hur försvarsviljan kan relateras till andra variabler. Härigenom erhålles korrelationskoefficienter som kan benämnas individuella.

Men Beredskapsnämnden är även intresserad av att studera försvarsviljan som makrofenomen och hur den kan relateras till andra makrofenomen. För att studera denna samvariation kan korrelationskoefficienter över tiden beräknas, vilka kan benämnas ekologiska. (För vidare diskussion om ekologiska respektive individuella korrelationer hänvisas till t ex Jackson och Borgatta (1981).) Beredskapsnämnden har inte i sina forskningsrapporter om de årliga opinionsmätningarna redovisat någon typ av korrelationer. Eftersom det är av stort intresse att erhålla information om eventuella sambandsstyrka har jag med hjälp av underlag från forskningsrapporterna beräknat ett antal såväl individuella som ekologiska korrelationskoefficienter, vilka presenteras i detta avsnitt.

2.3.1 Den internationella politiska situationens betydelse för försvarsviljans fluktuationer

Beredskapsnämnden antyder, vilket omnämnts i avsnitt 1.4, att internationella konflikter och inrikespolitiska händelser kan ha en viss betydelse för försvarsviljans fluktuationer. I detta avsnitt kommer detta att diskuteras mera utförligt. Förklaringar av denna art till variationerna på makronivå var utmärkande för redovisningarna av opinionsmätningarna fram till dess att frågor om inställningen till samhället medtogs i mätningarna och förklaringarna analyserades på mikronivå. Beredskapsnämnden pekar på betydelsen av såväl enstaka händelser, t ex sexdagarskriget, som mera långsiktiga processer av typ ökad spänning mellan USA och Sovjet.

Generellt kan sägas att enstaka händelser torde ha en ganska kortsiktig effekt på förändringar av försvarsviljan. Klas Borell för ett resonemang kring detta i sin uppsats "Försvarsvilja" (Borell 1983). Han hävdar att det är den politiska spänningen, som process betraktad, som skall vara utgångspunkten för en diskussion om vad som kan påverka fluktuationerna i försvarsviljan och inte de enstaka händelserna med sin kortvariga effekt. En kombination av enstaka händelser och en mera långsiktig process kan givetvis också förekomma,

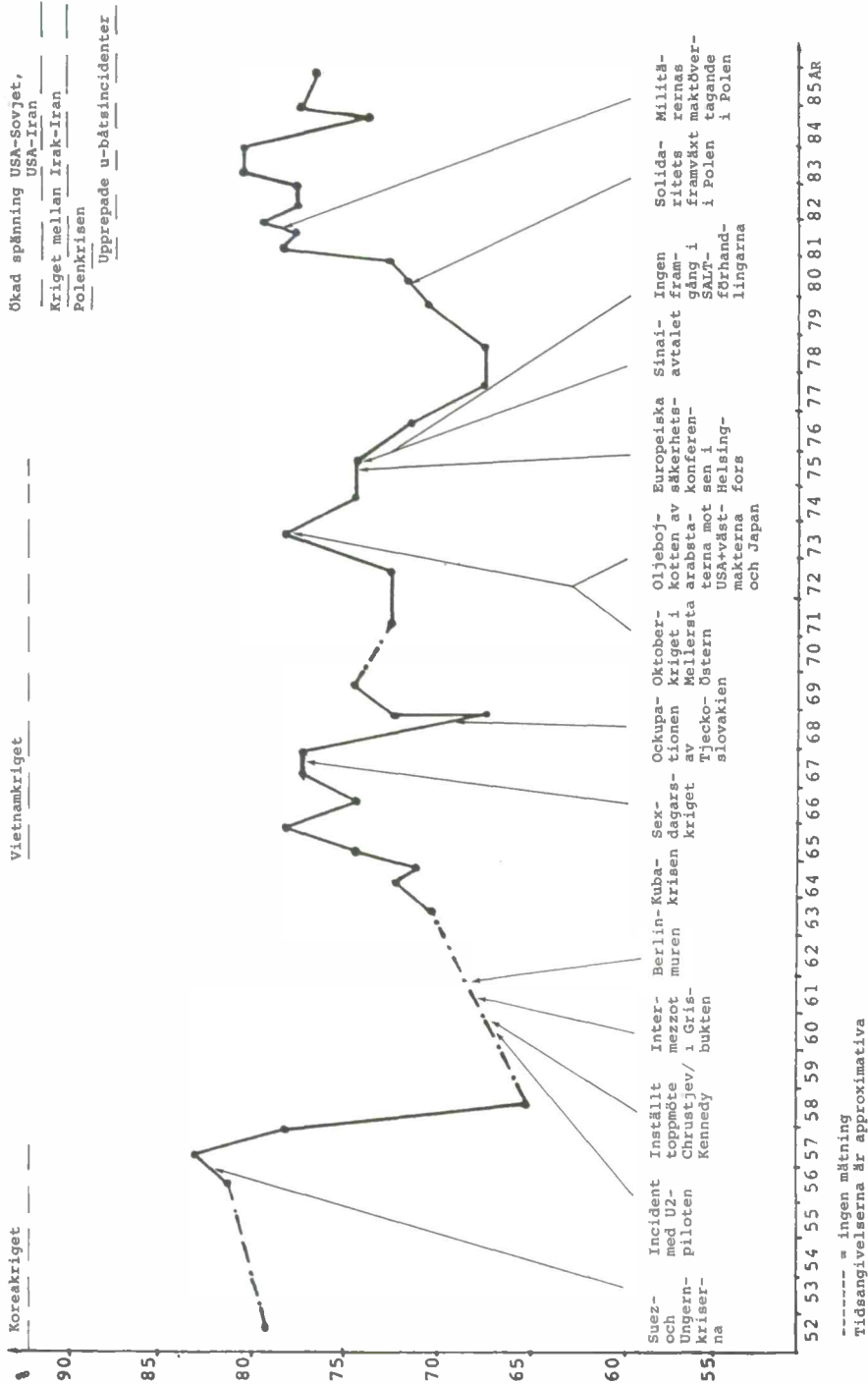
då de förra s a s förstärker inflytandet från processen på försvarsviljans variationer (se figur 2.8).

Som exempel på enstaka händelser, utöver den som nämnts ovan, vilka kan ha påverkat försvarsviljan vid enskilda mättidpunkter kan nämnas upptrappningen av Vietnamkriget i maj 1965, ockupationen av Tjeckoslovakien 1968, oktoberkriget och oljekrisen 1973, undantagslagarna i Polen i december 1981 samt utbåtsincidenterna i Gåsefjärden, Hårsfjärden, Sundsvall och Karlskrona skärgård. Dessa händelser har inte följts av någon längre tids förändring av försvarsviljan.

Mera långsiktiga processer som kan ha påverkat försvarsviljan vid olika mättidpunkter kan vara t ex en ganska uttalad avspänning mellan USA och Sovjet i början av 1970-talet. Under slutet av detta decennium tilltog däremot spänningen, vilket kan ha inverkat på variationerna i försvarsviljan. För tiden efter 1979 kan försvarsviljan ha påverkats både av enstaka händelser och av fortsättningen på den process som inleddes i slutet av 1970-talet.

Det är svårt att mäta intensiteten i en politisk händelse (se t ex Gerner 1982). Som exempel kan nämnas att Kubakrisen, Sovjetunionens invasion i Ungern och Tjeckoslovakien utgör olika typer av händelser, även om de båda sistnämnda har gemensamma drag, dvs det var fråga om en stormakts intervention mot en mindre stat. Den väpnade invasionen i Ungern 1956 möttes visserligen av väpnat motstånd från befolkningen men detta var kortvarigt. Sovjets invasion i Tjeckoslovakien möttes av ett vapenlöst motstånd från befolkningen.

Kubakrisen 1962 som utlöstes av Sovjetunionens försök att upprätta raketbaser på Kuba, orsakade en akut spänning mellan maktblocken. Denna kris inträffade under det kalla kriget under vilket en del andra händelser kan ha påverkat opinionen på ett liknande sätt. Vissa incidenter ägde då rum, t ex nedskjutningen av U2-piloten i Sovjetunionen 1960 med det inställda toppmötet mellan Kennedy och Chrusjtjev som följd, invasionsförsöket i Grisbukten 1961 och uppförandet av Berlinmuren 1961.

Figur 2.8 Försvarsviljans variationer/olika utrikespolitiska händelser och processer. (Källa: Underlaget för figuren är delvis hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1965-85.)

Sovjetunionens invasion i Afghanistan vid årsskiftet 1979/80 påminner i och för sig om de tidigare invasionerna i Ungern och Tjeckoslovakien. Men på grund av det geografiska avståndet upplevdes den troligen inte som lika hotfull i Sverige. Händelserna i Polen berörde förmodligen svenskarna mera. Det som inträffade där är dock inte helt jämförbart med Ungern- och Tjeckoslovakienkriserna.

De olika ubåtsincidenterna under 1980-talet utgör också en speciell typ av händelser. Det rör sig sannolikt här om en stormakts upprepade kränkningar av en liten neutral nations gränser. Den svenska befolkningen har rimligen påverkats på olika sätt beroende på ubåtsincidentens art. Grundstötningen i Gåsefjärden utanför Karlskrona under hösten 1981 innebar dels att det verkligen var en ubåt, dels att båtens nationalitet kunde fastställas. I samband med de senare incidenterna har detta som bekant inte varit möjligt. Hur misslyckandena att tvinga upp en främmande ubåt till ytan har påverkat den svenska försvarsviljan är ingalunda självklart. Kausalkedjan för ubåtsincidenterna kan vara lång och svår att fastställa. Man måste här ta hänsyn till bl a massmedias rapportering. En synlig ubåt betydde förmodligen mycket för vår territorialitetskänsla (Malmberg 1983).

En annan typ av konflikter är krigen i Mellanöstern, t ex 1956 och 1967, som kan ha påverkat försvarsviljan i positiv riktning. Det var under denna tidsperiod lätt för oss svenskar att identifiera oss med Israel, eftersom det här var ett litet land som utsattes för hot från ett angränsande maktblock. Oktoberkriget 1973 kan förmodligen också ha påverkat försvarsviljan positivt även om inställningen till Israel var något annorlunda i Sverige i början av 1970-talet.

Vietnamkriget får anses representera ytterligare en kategori. Här rörde det sig om en långsiktig process. Den amerikanska interventionen pågick under en lång tid. Kriget hade som bekant en mycket kraftig effekt på den svenska opinionen. Men hur det påverkade försvarsviljan, som den här mäts, är inte å priori självklart. Det rörde sig här om ett litet lands - trots svåra umbäranden - framgångsrika kamp mot en stormakt med hjälp av gerillakrigets metoder.

Efter denna genomgång kan det konstateras att det här inte endast rör sig om olika typer av händelser. Deras intensitet har också varit av varierande art. Dessa förhållanden bör rimligen ha påverkat försvarsviljans fluktuationer på olika sätt. Sovjetunionens invasion i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968 - som har vissa gemensamma drag när det gäller typ av händelse - hade t ex enligt Beredskapsnämnden inte samma effekt på försvarsviljan.

I det första fallet blev det en ökad utbredning av försvarsviljan vid vårmätningen 1957 (84 %), men den minskade något hösten 1957 för att vid höstmätningen 1958 utgöra 66 %, vilket är det lägsta värde som hittills erhållits. Om den förstnämnda uppgången i försvarsviljan kan förklaras med händelserna i Ungern, var effekterna sålunda mycket kortvariga.

Ockupationen av Tjeckoslovakien medförde däremot inte någon ökning av försvarsviljan i Sverige. Som tidigare nämnts i avsnitt 1.4 sjönk försvarsviljan påtagligt vid den SIFO-mätning som utfördes omedelbart efter ockupationen. Försvarsviljan var dock något mera utbredd vid Beredskapsnämndens mätning något senare på hösten.

Kubakrisen, som utgjorde en annan typ av politisk händelse, ingick i en serie av händelser under det kalla kriget i början av 1960-talet. Dessa händelser kan antas ha påverkat försvarsviljan på ungefär samma sätt. Försvarsviljan ökade vid några mättillfällen under denna period med ett par procentenheter, men sjönk sedan något igen vid höstmätningen 1964.

Konflikterna i Mellanöstern kan ha påverkat försvarsviljan i positiv riktning. Men såväl 1956 som 1967 och 1973 blev effekterna kortvariga.

Vietnamkrigetets effekt på försvarsviljan har ofta framhållits i Beredskapsnämndens rapporter. Uppgången i försvarsviljan vid höstmätningen 1965 antas ha ett samband med upptrappningen av Vietnamkriget på våren 1965. Den ökade försvarsviljan vid höstmätningen 1973 kan också ha påverkats av USAs bombningar, men effekterna vid dessa båda tillfällen har i så fall varit kortvariga, och sambandet mellan dessa händelser och försvarsviljan får nog betraktas som ganska osäkert.

Från och med våren 1981 har försvarsviljan befunnit sig på en hög nivå och även ökat med ett par procentenheter vid några mättillfällen. (Skillnaderna är dock inte signifikanta.) Beredskapsnämnden antar att det är möjligt att de olika ubåtsincidenter som inträffade under denna tidsperiod påverkade försvarsviljan i positiv riktning. Incidenten med U 137 hösten 1981 och ubåtskommissionens förmodande våren 1983 att det var en sovjetisk båt i Hårsfjärden bidrog till att hålla den redan tidigare höga försvarsviljan på sin höga nivå. Den misslyckade ubåtsjakten våren 1984 påverkade sannolikt försvarsviljan i negativ riktning, vilket påpekades i avsnitt 1.4.1.

I ovanstående redovisning av den politiska situationens betydelse för variationerna i försvarsviljan har framhållits att olika typer av händelser har varierande effekt på försvarsviljan (se figur 2.8). Om en enstaka händelse vid något mättillfälle antas ha varit orsak till en ökning av försvarsviljan har denna effekt varit kortvarig och inte densamma för olika kategorier eller inom kategorier. Det borde därför vara viktigt att studera arten av händelse för att kunna dra eventuella slutsatser om dess påverkan på försvarsviljan.

Jag skall nu gå över till mera långsiktiga processers inverkan på försvarsviljan. I figur 2.9 kan Goldmanns och Lagerkranz' index för avspänning-spänning i världen studeras tillsammans med variationerna i försvarsviljan. Detta spänningsindex utarbetades för att mäta spänningen mellan Öst och väst i Europa under tiden 1945-70 och uppdaterades sedan fram till 1975. Forskarnas utgångspunkt var följande:

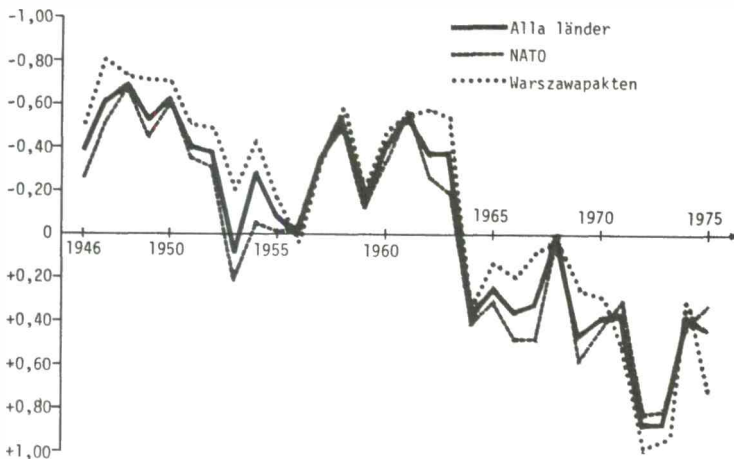
"Tension exists between two actors, or coalitions of actors, to the extent that they expect conflict behaviour to occur between themselves."

(Goldmann och Lagerkranz 1977:251)

Som underlag sammanställdes för varje år en kvantitativ innehållsanalys, som byggde på regeringsuttalanden i NATO- och Warzawaländerna (Goldmann och Lagerkranz 1977:3). För att erhålla ett spänningsindex vägdes spännings- respektive avspänningsbetonade uttalanden samman. Vid operationaliseringen

använde man ett index som kallas "the coefficient of imbalance" vilket utvecklats av Janis och Fadner (Goldmann och Lagerkranz 1977). Detta index kan variera mellan +1 och -1. En korrelationskoefficient har beräknats mellan väst- och Östtuttalanden. Den uppgår till .93, vilket enligt Goldmann kan tolkas som ett tecken på god validitet (Goldmann 1974). För ytterligare kommentarer till Goldmann's och Lagerkranz' index hänvisas till Wiberg (1975 och 1979).

Enligt Goldmann är det rimligt att anta, att det finns ett samband mellan den internationella spänningen - om den definieras som han gjort ovan - och begreppet krigsrisk. Graden av spänning kan då vara en indikator på graden av krigsrisk och denna är i sin tur en indikator eller uttryck för graden av internationell stabilitet (Goldmann 1978). Detta resonemang kan studeras i figur 2.9.

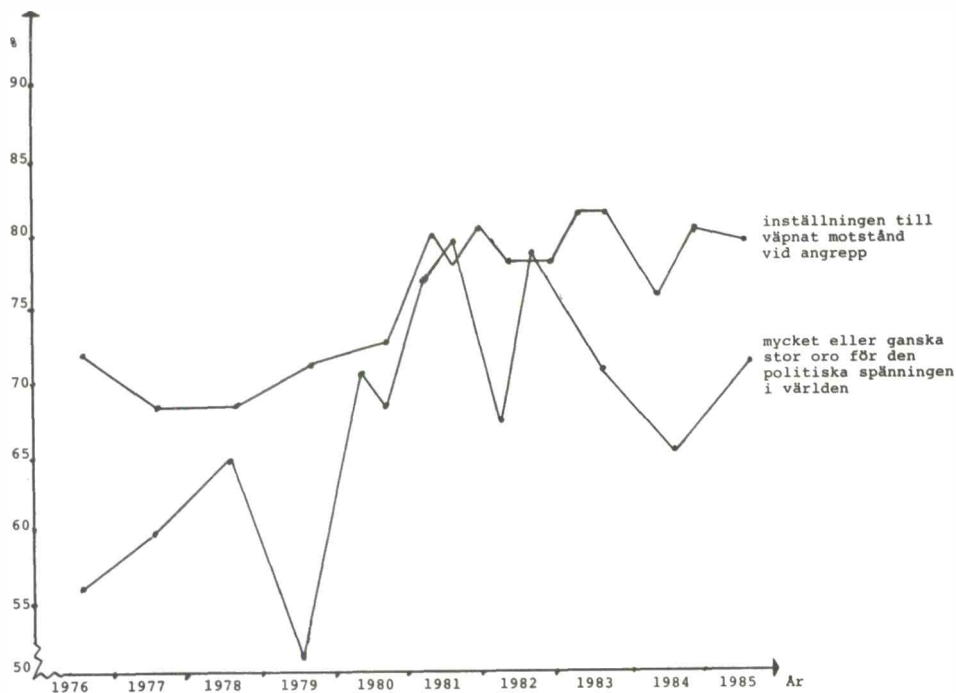

Figur 2.9 Spänningen i Europa 1946-1975. (Källa: Goldmann och Lagerkranz, 1977)

För spännings-avspänningskurvan kan konstateras att den höll sig i spänningsläget - den övre delen i diagrammet - fram till 1963-64 och uppvisar enstaka toppar av speciellt stor spänning. Från och med 1963 inträder en avspänning som håller i sig och även blir ganska uttalad under första hälften av 1970-talet. Jämförs spänning-avspänningskurvan med utvecklingen av försvarsviljan (se figur 1.1) kan konstateras att de endast under enstaka perioder följs åt. En jämförelse kan också göras mellan de utrikes- och inrikespolitiska händelser, som Beredskapsnämnden tagit upp i sina forskningsrapporter som tänkbara förklaringar till variationerna i försvarsviljan (tabell 1.2, figur 2.8) och spänningskurvan. Här torde man kunna tala om en större överensstämmelse.

För att se om den politiska spänningen - mätt med Goldmanns och Lagerkranz' index - samvarierade med försvarsviljan gjordes en ekologisk korrelationsberäkning. Koefficienten uppgick till .15, vilket är ett tämligen lågt samband. Det torde dock inte vara rimligt att förvänta sig ett högre värde. Spänningskurvan bygger på officiella uttalanden från olika regeringar (faktisk krigsrisk), medan Beredskapsnämndens material utgörs av svar från enskilda människor på frågor ställda i en intervjusituation (upplevd spänning). Enskilda människors "upplevda spänning" påverkas antagligen såväl av den officiellt upplevda spänningen som den i opinionen upplevda spänningen. För en diskussion kring denna problematik hänvisas till Rosengren (1981) och Petersson (1982).

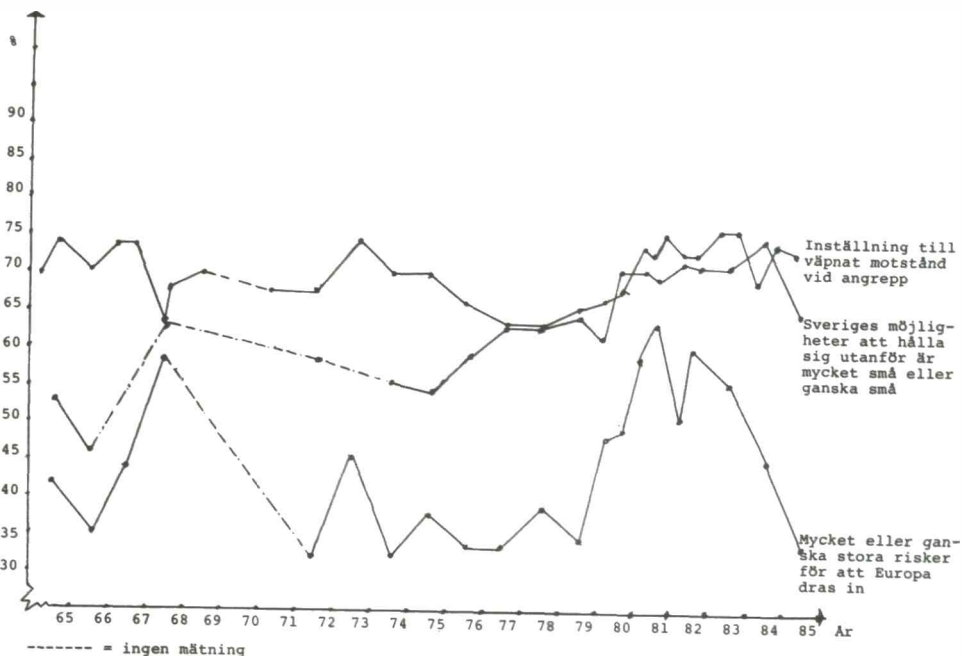
I figur 2.10 kan den procentuella fördelningen vid olika mät-tidpunkter för Beredskapsnämndens fråga om den upplevda politiska spänningen och försvarsviljan studeras. Som mått på försvarsviljan användes inställningen till väpnat motstånd vid angrepp. Det kan noteras att kurvorna för inställningen till väpnat motstånd och oron för den politiska spänningen inte alltid följer varandra så väl åt. En ekologisk korrelation beräknades för tiden 1976--1985. Den uppgick dock till .60 vilket således visar, att det föreligger ett tämligen starkt samband över tiden mellan försvarsviljan och oron för den politiska spänningen i världen. (Det bör påpekas att denna sambandsberäkning innefattade observationer från åren 1976

Figur 2.10 Oro för den politiska spänningen i världen jämförd med försvarsviljan. (Källa: Underlaget för figuren är hämtad från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1976-85)

till 1985, medan jämförelsen med Goldmann's index omfattar åren 1964 till 1975.)

I figur 2.11 kan den procentuella fördelningen vid olika mät-tidpunkter för upplevd krigsrisk och försvarsvilja studeras. Som mått på försvarsviljan användes inställningen till väpnat motstånd vid angrepp. Det föreligger vissa svårigheter att studera de tre kurvorna i figur 2.11 över tiden och beräkna en ekologisk korrelation för dem, vilket beror på att frågor-na om krigsrisk och möjligheten att förbli neutrala inte ställts vid varje mätning före 1974. Korrelationsberäkningar har dock utförts för perioden 1965--1985. Koefficienten mellan upplevd krigsrisk och försvarsvilja uppgår till .70. För bedömningen

Figur 2.11 Försvarsviljan i förhållande till upplevd krigsrisk 1965--1985. (Källa: Underlaget för figuren är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1965-85)

av våra möjligheter att förbli neutrala och försvarsviljan blir koefficienten -0.43 . Detta innebär att den andel som upplever krigsrisk som stor och våra möjligheter att förbli neutrala som små, också är den mest försvarsvilliga.

Försök gjordes också att jämföra Goldmann's och Lagerkranz' index och Beredskapsnämndens fråga om upplevd krigsrisk. Den ekologiska koefficienten visade på ett negativt samband. Detta resultat kan också ha sin förklaring i att indexet bygger på officiella uttalanden. En del av sambandet kan bero på att beräkningarna omfattade för få observationer (mellan 1965 och 1975) och att resultat för åren 1969-71 ej föreligger för frågan om upplevd krigsrisk.

Eftersom Beredskapsnämnden påtalat samvariationen mellan upplevd krigsrisk och oron för den politiska spänningen i världen beräknades även en ekologisk koefficient för tidsperioden 1976--1985. Koefficienten var - inte oväntat - hög (.83), vilket visar på att det föreligger ett starkt samband. Antalet observationer är dock litet (13).

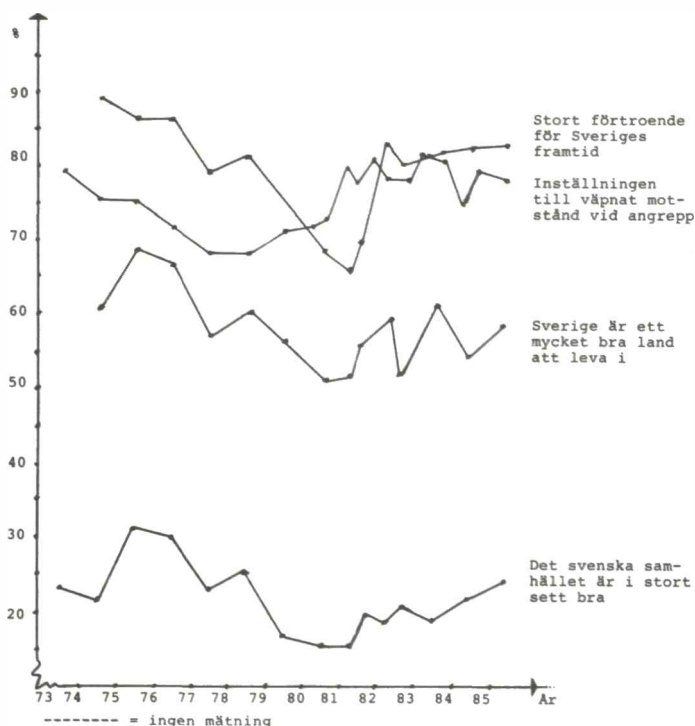
Som en sammanfattning av detta avsnitt om betydelsen av politiska händelser för variationerna i försvarsviljans nivå kan konstateras, att någon generell slutsats f_n inte kan dras här-om. I genomgången av olika kategorier av enstaka händelser och mera långsiktiga processer framkom att de kan ha påverkat försvarsviljan på olika sätt. Intensiteten i en politisk händelse - vilken är svår att mäta - kan också ha påverkat variationerna olika i försvarsviljan. Vid de mättidpunkter då Beredskapsnämnden antagit att en ökning respektive minskning av försvarsviljan kan ha orsakats av en politisk händelse har effekterna mestadels varit kortvariga. Om upplevelsen av den internationella politiska situationen - mätt med variablerna upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen i världen - jämförs över tiden med försvarsviljan konstaterades dock att det föreligger en samvariation.

2.3.2 Försvarsvilja och inställning till samhället

I avsnitt 1.5.3 kunde konstateras att samband mellan inställningen till samhället och försvarsviljan på individnivå föreläggat vid några mättidpunkter. Då ekologiska korrelationer beräknats för varje enskild samhällsfråga och försvarsviljan kan konstateras att det är frågan om förtroendet för Sveriges framtid som i störst utsträckning samvarierar med nivån på försvarsviljan (.25). För samhällstrivsel och försvarsvilja respektive för samhällsförändring och försvarsvilja blir de ekologiska koefficienterna mycket låga (.04 respektive .07). Dessa resultat tyder på att det är människors syn på Sveriges framtid som kan ha en viss påverkan på deras nuvarande försvarsvilja. Beredskapsnämnden har dock inte pekat speciellt på betydelsen av denna variabel utan framhåller företrädesvis de två andra variablerna som berör samhällstrivsel och samhällsförändring. En faktoranalys för 1980 års mätresultat

visade på att alla tre samhällsfrågorna fick starka laddningar i samma faktor (Törnqvist 1981).

Den procentuella svarsfördelningen för inställningen till samhället och försvarsviljan kan studeras i figur 2.12. Vi kan se att nivåerna för de tre samhällsfrågorna följs åt ganska väl. Har man stort förtroende för Sveriges framtid, anger man också att Sverige är ett bra land att leva i och att det svenska samhället i stort sett är bra. Däremot kan ingen slutsats dras för relationen mellan försvarsviljenivån och nivåerna för inställningen till samhället. För att kunna göra en tidsserieanalys för inställning till samhället och försvarsviljan bildades index för samhällsinställningen. Svartalternativen

Figur 2.12 Inställning till samhället jämförd med försvarsviljan. (Källa: Underlaget för diagrammet är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1973-85)

"stort förtroende för Sveriges framtid", "Sverige är ett mycket bra land att leva i" samt "det svenska samhället är i stort sett bra" erhöll vardera 3 poäng. Vet ej-svaren fick 2 poäng och de som var negativt inställda erhöll 1 poäng.

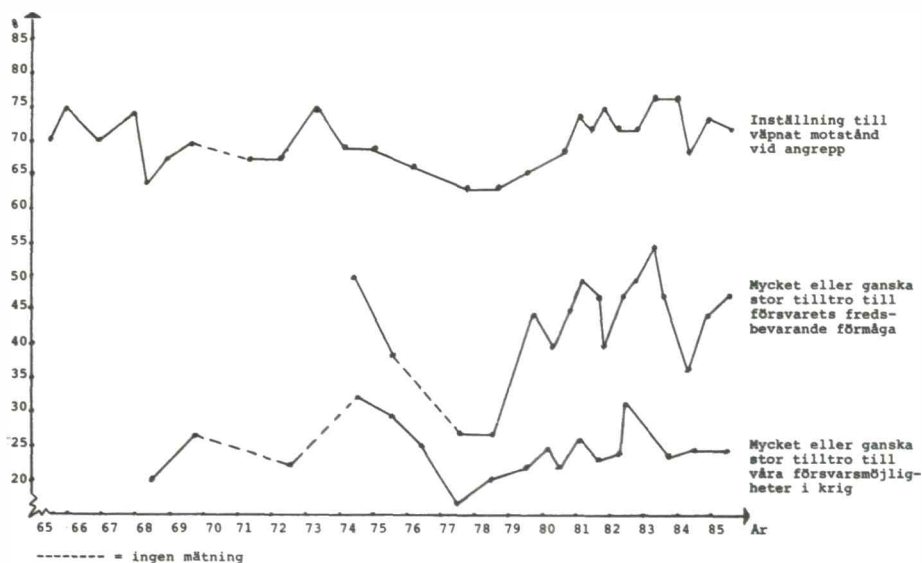
Den ekologiska korrelationsberäkningen för inställning till samhället och försvarsvilja över tiden visade att sambandet inte är särskilt starkt - och t o m negativt. Korrelationskoefficienten uppgick till -0.19 , vilket innebär att nivån för inställningen till samhället och försvarsviljenivån tenderar att inte följas åt över tid. Detta resultat är en indikation på att det inte är tillrådligt att dra några slutsatser från individnivå till makronivå - eller tvärtom - vilket Beredskapsnämnden vid några tillfällen har gjort (se avsnitt 1.5.3).

2.3.3 Försvarsvilja och tilltro till försvaret

I Beredskapsnämndens mätningar konstateras att tilltron till försvaret ofta samvarierar med försvarsviljan på individnivå; oftast redovisas inställningen till väpnat angrepp som mått. I figur 2.13 kan den procentuella svarsfördelningen studeras. Det framgår vid en jämförelse mellan nivåerna för försvarsviljan respektive tilltron till försvaret att de följs åt tämligen väl. Befinner sig försvarsviljan på en hög nivå, gör också tilltron det.

För att studera hur väl variationerna i försvarsviljan överensstämmer med variationerna i tilltron till försvaret över tid beräknades en ekologisk korrelation. Som underlag för denna bildades först ett gemensamt index för de båda tilltrofrågorna. I tabell 2.1 kan detta index och försvarsviljeindexet studeras.

Den ekologiska korrelationskoefficienten uppgick till $.90$, vilket innebär att ett mycket starkt samband över tid föreligger mellan variationerna i försvarsviljan och tilltron till försvaret under tiden 1975 -- 1985. Det bör dock påpekas att antalet observationer är litet (12). Trots det borde man kunna utgå ifrån att tilltron till försvaret är en viktig faktor då förklaringar till variationer i försvarsviljan efter-

Figur 2.13 Försvarsviljan jämförd med tilltron till försvaret
(Källa: Underlaget för figuren är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1968-85)

Tabell 2.1 Jämförelse mellan indexen för försvarsvilja och tilltron till försvaret 1975-85

År	Index för tilltro till försvaret	Index för försvarsvilja
1975	1.84	8.04
1977	1.58	7.70
1978	1.62	7.78
1979	1.83	7.97
1980	1.81	7.89
1981 V	1.89	8.26
1981 H	1.83	8.08
1982 V	1.86	8.08
1982 H	1.92	8.20
1983	1.84	8.17
1984	1.83	8.14
1985	1.86	8.20

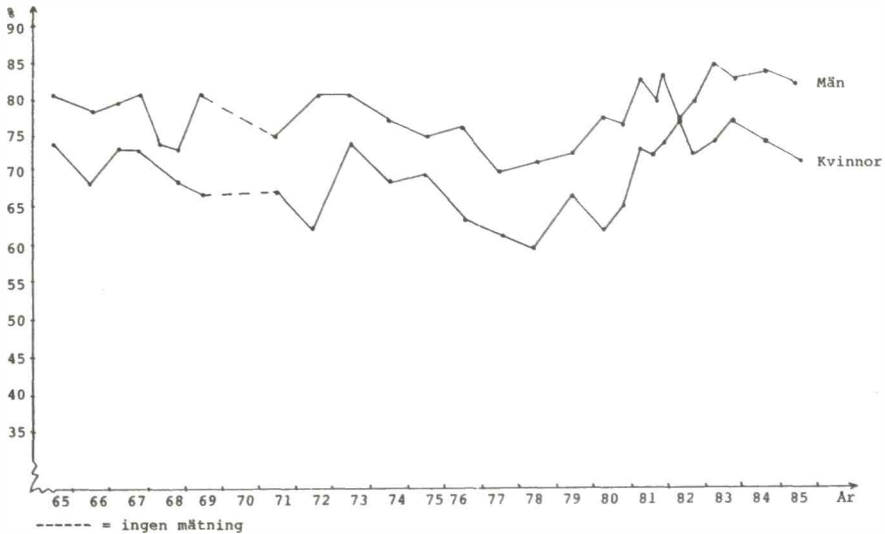
frågas på makronivå. Beredskapsnämnden har redan i sina forskningsrapporter visat på individuell samvariation vid enstaka mättidpunkter. I kapitel 6 där försvarsviljans förklaringsfaktorer kommer att analyseras, är tilltron till försvaret en faktor av betydelse.

2.3.4 Försvarsviljan och bakgrundsvariablerna

Beredskapsnämnden har koncentrerat sina ansträngningar på att förklara försvarsviljans fluktuationer med den politiska spänningen i världen och den därmed upplevda krigsrisk och inställningen till samhället. Även om bakgrundsvariablerna genomgående redovisats i forskningsrapporterna har nämnden inte analyserat dem närmare, frånsett 18-24-åringars försvarsvilja vid olika mättillfällen och bostadsorten betydelse.

I avsnitt 1.6 kunde konstateras att bakgrundsvariablerna i olika utsträckning samvarierade med försvarsviljan. Män och borgerliga partisympatisörer uppvisade en högre försvarsvilja än kvinnor och icke-borgerliga sympatisörer. Generellt sett var äldre personer något mer försvarsvilliga än yngre. Utbildning, socialgrupp och bostadsort uppvisade svaga samband med försvarsviljan. I föreliggande avsnitt skall företrädesvis tre bakgrundsvariablers samvariation med försvarsviljan diskuteras: kön, ålder och partisympatier. I hypotesen för denna studie ingår antagandet att en individs olika attityder också formas av sådana faktorer som könstillhörighet, ålder, utbildning etc.

I avsnitt 1.6 noterades att det förelåg tämligen stora skillnader mellan mäns och kvinnors försvarsvilja på individnivå. I figur 2.14 kan försvarsviljans utbredning hos män respektive kvinnor studeras. En ekologisk korrelationsberäkning visade att det på makronivå föreligger ett betydande samband mellan mäns och kvinnors försvarsvilja över tiden. Koefficienten uppgick till .51. Trots att försvarsviljenivån är olika för män och kvinnor tenderar de alltså att följas åt i utvecklingen. Endast vid ett mättillfälle - våren 1982 - uppvisade män och kvinnor lika hög försvarsvilja. En förklaring

Figur 2.14 Försvarsviljans utbredning hos män och kvinnor.
(Källa: Underlaget för figuren är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1965-85)

härtill kan vara att om vårt territorium klart hotas (U 137 under hösten 1981) föreligger ingen könsskillnad i inställningen till väpnat motstånd.

Två tänkbara förklaringar till att män och kvinnor uppvisar olika försvarsvilja kan vara värnpliktens betydelse för männen och skillnader i mans- respektive kvinnokulturen. Vi skall först föra ett resonemang kring den förstnämnda förklaringen. Det antas av t ex Agrell (1974), Peterson (1980) och Jung (1980, 1985), att de attityder som man fått till försvaret före inryckningen och olika förhållanden som t ex trivseln under värnpliktstjänstgöringen kan påverka försvarsviljan.

Vid Militärpsykologiska institutet (MPI) utfördes under 1960- och 1970-talen en mängd undersökningar av bl a försvarsviljan,

där samplen bestod antingen av inskrivningsskyldiga eller värnpliktiga under grundutbildning respektive repetitions-tjänstgöring. I en undersökning som är baserad på värnpliktiga under grundutbildningen konstateras ett samband mellan inställning till försvaret och militärtjänsten. Av dem som var negativt inställda till försvaret uppgav den övervägande delen att de blivit mer negativa under utbildningen. De som var positivt inställda till försvaret ändrade inte i samma utsträckning sin inställning under grundutbildningen. (Aldemark-Weibull 1971 del I s VII) I undersökningsrapporten sägs bl a följande:

"Vi har kunnat notera att benägenheten att ändra inställning till försvaret samvarierar starkt med effektmåttens trivsel/anpassning, tillfredsställelse med militär information, upplevelse av befäl och i någon mån också med upplevelsen av gruppsammanhållningen."

(Aldemark-Weibull 1971 del I s VIII)

En undersökning av värnpliktiga (Lindqvist 1972) visade på att antalet värnpliktiga som lämnar försvarsutbildningen mer negativa till försvaret än när de ryckte in, ökar. Agrell redovisar i en forskningsrapport från 1974 undersökningsmaterial på inskrivningsskyldiga. En multipel regressionsanalys utfördes med försvarsviljan som beroende variabel. Han konstaterade, att av de oberoende variabler som ingick i analysen svarade förväntad trivsel i det militära för nästan en tredjedel ($R^2=.29$) av variansen i försvarsviljan (Agrell 1974:35). Blomgren (1978) erhöll i sin undersökning samma resultat som Lindqvist ovan.

Två undersökningar som genomfördes på värnpliktiga vid inryckningen hösten 1977 och utryckningen våren 1978 visade på att det förelåg vissa skillnader i inställning till försvaret vid in- och utryckning (Peterson 1980). Vid inryckningen 1977 ansåg 77 % av de värnpliktiga att vi bör göra väpnat motstånd vid angrepp, medan motsvarande procentsiffra vid utryckningen 1978 var 69. I verkligheten torde skillnaden vara större. Man kan anta att de värnpliktiga som avbrutit sin tjänstgöring före utryckningen hade en mera negativ försvarsvilja än de som fullgjorde tjänstgöringen. Antalet tveksamma hade dock

Ökat mera än antalet negativa till väpnat motstånd (Peterson 1980:3). Vid en jämförelse mellan inställningen till väpnat motstånd vid angrepp och trivseln under militärtjänstgöringen visade det sig att de som trivts bäst var mest positiva till väpnat motstånd (Peterson 1980).

Beredskapsnämnden publicerade 1980 en rapport författad av Lennart Jung som behandlar ungdomens attityder till försvaret. Rapporten tar bl a upp att värnplikten kan ha en kausal betydelse för variationerna i försvarsviljan hos ungdomar. Där heter det bl a:

"När den värnpliktige kommer till sin militära grundutbildning har han genom sin bakgrund skaffat sig en viss attityd till försvaret och till militärtjänstgöringen... Under värnpliktstjänstgöringen föreligger alla förutsättningar för att påverka attityden. De attityder till försvaret individen skaffat sig under den militära tjänstgöringen blir bestående för lång tid - ofta för hela livet."

(Jung 1980:32)

I en annan undersökning (genomförd 1983-84) av Jung (1985) noterades att vid inryckningen ansåg 72 % att väpnat motstånd bör göras vid angrepp. Vid utryckningen var motsvarande andel 64 %. Skillnaden torde också här - se kommentar ovan - vara större i verkligheten. Eftersom olika kategorier värnpliktiga var representerade i denna undersökning till skillnad från den förra, som omfattade endast en kategori meniga, kunde konstateras att det förelåg påtagliga skillnader mellan andelen befälsuttagna värnpliktiga och meniga. De förstnämnda var såväl vid inryckning som utryckning avsevärt mer positiva till väpnat motstånd än de sistnämnda. Skillnaderna kan dock vara rena selektionseffekter. Man kan inte bortse ifrån attityder etc som de befälsuttagna hade före inryckningen. Trivselvariabeln ingick inte i denna undersökning (Jung 1985).

Således kan konstateras att det råder ganska likartade meningar om militärtjänstens betydelse för variationerna i försvarsviljan. Jung och Peterson anser, att det sker en negativ attitydförändring under grundutbildningen, och Aldemark-Weibull gör ungefär samma antagande. Agrell och Peterson pekar på

trivselns betydelse liksom Aldemark-Weibull, vilka tillägger betydelsen av information, befäl etc för variationerna i försvarsviljan. Jung anser också att de attityder till försvaret som en individ fått under grundutbildningen blir bestående. De här refererade undersökningarna stöder i varje fall inte hypotesen att männens högre försvarsvilja hänger samman med värnplikten.

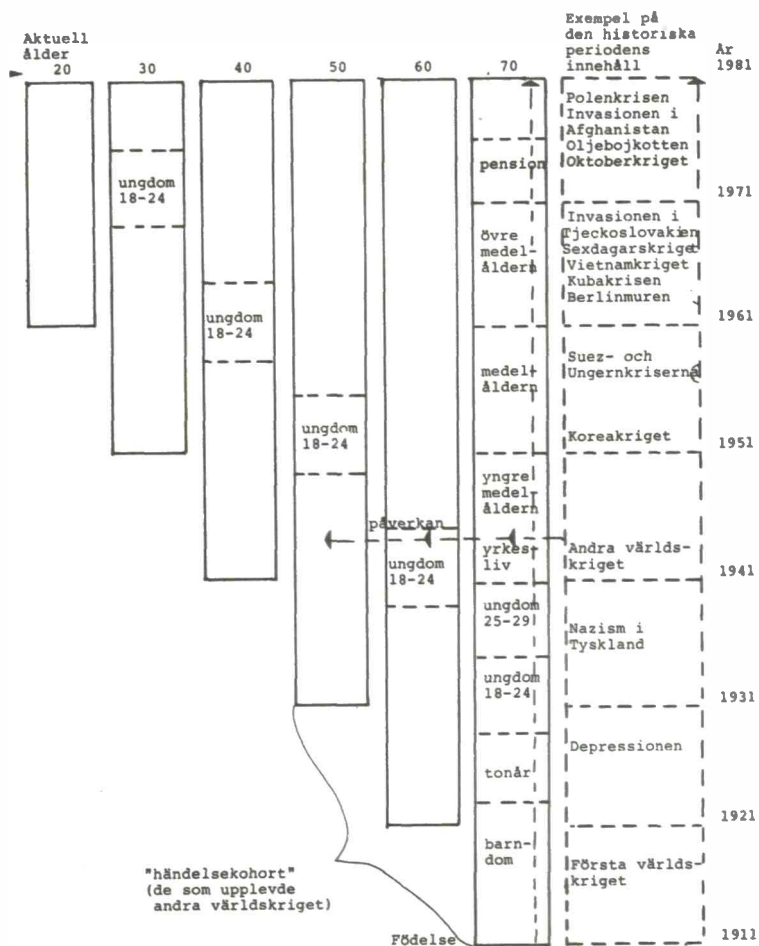
Den andra tänkbara förklaringen till att män och kvinnor uppvisar olika försvarsvilja sades ovan vara skillnader i mans- respektive kvinnokulturen (se t ex Brock-Utne 1985). Swedner m fl framhåller efter att ha konstaterat markanta könsskillnader i sin undersökning:

"Kön bestämmer på olika sätt vilka miljöer som personer kommer i kontakt med och som därigenom styr framväxten av de undersökta attityderna... Könstillhörigheten bestämmer bl a den unga människans position och roller i hennes ursprungsfamilj. Den påverkar också hennes upplevelser under skolgången, kamratgruppens struktur och mycket annat i hennes uppväxtmiljö."

(Swedner m fl 1974:105)

Mans- respektive kvinnokulturens betydelse för försvarsviljan är vanskelig att testa empiriskt. Såvitt bekant har inte heller några sådana försök gjorts. Ändå förefaller denna förklaring till försvarsviljans könsskillnader mera plausibel än den som bygger på värnpliktens betydelse.

Vad åldern beträffar kan man först fråga sig om olika åldersgrupper uppvisar olika grader av försvarsvilja vid en given tidpunkt. Det är emellertid väl så intressant att studera åldersvariabelns betydelse ur en annan synvinkel, vilket innebär att man studerar en kohort, dvs en grupp individer som är födda ett visst år för att se hur de förändrar sin försvarsvilja över tiden. Härigenom erhålls en annan information av attitydförändringar över tiden än vad olika tvärsnittsundersökningar kan ge. Det innebär också att åldern, som i många undersökningar är en självklar och oproblematiske bakgrundsvariabel, blir avsevärt mer komplicerad som förklaringsvariabel (Samuelsson 1981; Lange 1983).

Figur 2.15 Alderskohorter och olika politiska händelser.
(Uppslaget för figuren är hämtat från Lange 1983)

Man kan inte utgå ifrån att de individer som tillhör en viss åldersgrupp alltid skall uppvisa samma inställning till försvaret. Det är mera rimligt att anta att samma åldersgrupp vid olika tidpunkter kan uppvisa olika inställning beroende på vilka upplevelser de har haft under sin levnad. I figur 2.15 har detta antagande illustrerats grafiskt.

I figur 2.15 har jag valt att markera gruppen 18-24 år, eftersom det är den kanske mest påverkningsbara åldersgruppen. Om man vill beskriva försvarsviljans variationer i olika åldersgrupper för t ex 1981 kan exemplen på den historiska periodens innehåll studeras i förhållande till ålderskohorterna. För individer födda 1911 kan noteras att bakom deras uppvisade försvarsvilja 1981 ligger upplevelserna av första och andra världskriget i barndomen respektive den yngre medelåldern. De har befunnit sig i den övre medelåldern och pensionsåldern under perioden 1961 och 1981. Den grupp som är född 1951 saknar helt upplevelser från de båda världskrigena. Den yngsta åldersgruppen har vuxit upp under det kalla krigets och Vietnamkrigets dagar.

Går det att dra några slutsatser om kohorternas betydelse för försvarsviljan med utgångspunkt från Beredskapsnämndens material? För att jämföra olika kohorter över tiden skulle det behövas mycket långa tidsserier - åtminstone om man vill studera utvecklingen från 20-årsåldern till pensionsåldern. Dessutom krävs att materialet består av jämna åldersintervall som inte förändras över tiden. Tyvärr uppfyller Beredskapsnämndens material inte detta krav. Som framgår av tabell 1.15 sträcker sig observationerna från 1965 till 1984. Det innebär att man erhåller kohorter som sträcker sig över ca 20 år. Dessutom varierar åldersgränserna. Den i tabellen yngsta åldersgruppen har vissa år 18 år och andra år 20 år som lägsta gräns. (I det senare fallet förekommer en ännu yngre åldersgrupp i mätningarna.) Vidare är åldersintervallen ojämna. För vissa år har intervall dessutom slagits samman.

Även om en regelrätt kohortanalys - omfattande hela materialet - inte är genomförbar, visar tabell 1.15 på ett ganska intressant mönster. Försvarsviljan förefaller att ha förskjutits uppåt i åldrarna över tiden. Om de olika åldersgrupperna rangordnas med avseende på försvarsviljan, finner man som regel att någon av de yngre åldersgrupperna ligger i täten före 1975, medan det är någon av de äldre åldersgrupperna som ligger främst efter detta år. Samtidigt är variationerna mellan olika åldersgrupper och mellan olika kohorter - i den mån sådana för en relativt begränsad tid kan följas - mycket stora.

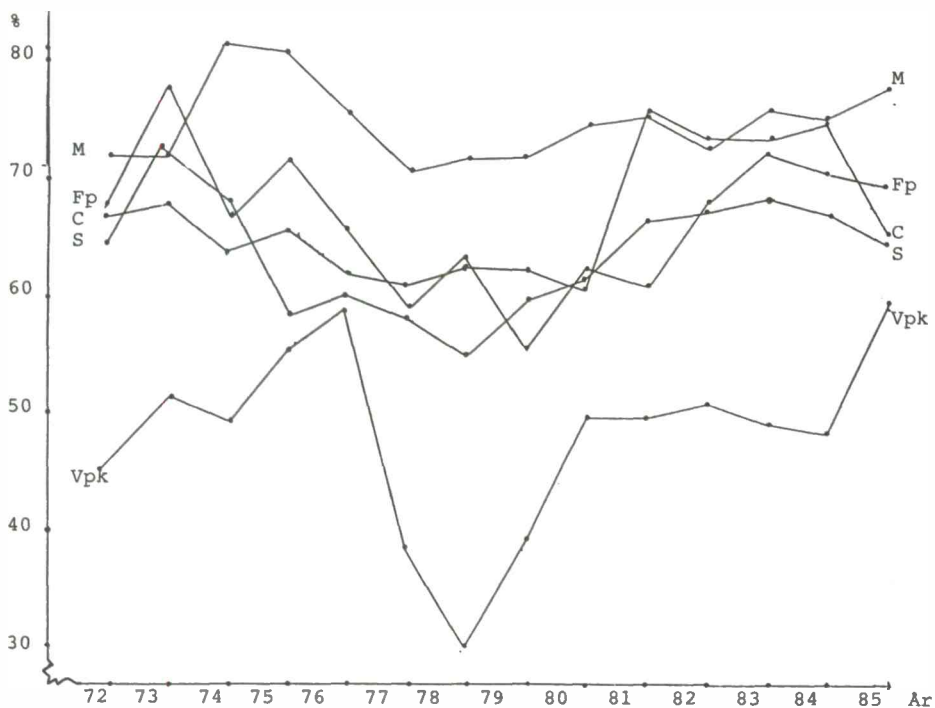
Det är inte korrekt att med utgångspunkt från föreliggande material hävda att en viss åldersgrupp genomgående uppvisar högre försvarsvilja än andra åldersgrupper. Mönstret är betydligt mer komplicerat. Det kan förhålla sig så att de kullar som under 80-talet tillhör de äldre åldersgrupperna genom tidigare upplevelser blivit mera försvarsvilliga än vad de kullar som under 80-talet tillhör de yngre åldersgrupperna någonsin kommer att bli. Om det verkligen förhåller sig så och vad detta i så fall skulle bero på kan dock inte fastställas. Här behövs mera forskning.

Partisimpatier utgör en annan viktig bakgrundsvariabel. I avsnitt 1.6 framhölls att det föreligger skillnader mellan borgerliga respektive icke borgerliga partisympatisörers försvarsvilja. I figur 2.16 kan den procentuella svarsfördelningen för mättillfällena 1972--1985 studeras.

Det kan noteras att nivån är olika för borgerliga respektive icke-borgerliga partisympatisörer, men utvecklingen över tiden är likartad (jfr figur 2.14 för försvarsviljans utbredning hos män och kvinnor). Ett undantag utgör dock Vpk.

Vad är orsak och verkan i fråga om det här aktuella sambandet? Vilken inställning uppvisar störst centralitet (se avsnitt 2.2.1): inställningen till försvaret eller till ett visst parti? Det är tänkbart att om en individ har allmänt konservativa värderingar i grunden medför detta såväl en stark försvarsvilja som sympatier för moderaterna. Det kan också vara så att de som har en hög försvarsvilja väljer att rösta på moderaterna (Swedner 1974).

I denna genomgång av olika bakgrundsvariabler i Beredskapsnämndens och andra forskares undersökningar torde det framstå som helt klart att den samvariation som konstaterats mellan flera bakgrundsvariabler och försvarsviljan är av stort intresse för en närmare analys. Jag återkommer till detta i kapitel 5 och 6, där de direkta respektive indirekta effekterna av bakgrundsvariablerna kön, ålder, partisimpatier, utbildning samt bostadsort på den beroende variabeln försvarsviljan skall diskuteras.

Figur 2.16 Försvarsviljans utbredning/olika partisympatisörer 1975--1985. (Källa: Underlaget för figuren är hämtat från Beredskapsnämndens forskningsrapporter 1975-85)

2.4 Slutsatser

Det är individers försvarsvilja som ligger till grund för min teoribildning och inte försvarsviljan på samhällsnivå. Jag väljer i likhet med Törnqvist att betrakta försvarsviljan som en attityd hos individen. När Törnqvist för ett resonemang om attityden försvarsvilja (Törnqvist 1975) betonar han, att det är själva handlingselementet i attityden som kännetecknar försvarsviljan - förmodligen utgår han då från Krech, Crutchfield och Ballachey (1962) eller någon forskare med liknande uppfattning. Vidare hävdar han att den allmänna försvarsviljan

i fred endast kan formuleras som åsikter vid ett måttillfälle. Jag föredrar att utgå från Fishbeins och Ajzens modell, där relationen mellan föreställningar (beliefs) och attityder betonas, dvs en individ som har en positiv föreställning om försvaret har också en positiv attityd till det. Vidare ansluter jag mig till Rokeach (1968) och hans centralitetsbegrepp. Om en individs föreställningar om försvaret är mycket centrala för honom borde det påverka hans försvarsvilja i antingen positiv eller negativ riktning. Jag anser också att Berkowitz' (1980) resonemang om intensitet måste beaktas. En individ kan ha den föreställningen att hans land måste ha ett försvar utan att själv vara speciellt intresserad av försvaret.

Ett stort och problematiskt område är försvarsviljans bestämningsfaktorer. Med hjälp av olika multivariata tekniker kommer dessa problem att angripas i kapitel 6.

Av de teoretiska förklaringar till försvarsviljan på individnivå som redovisats i avsnitt 2.2.3 har jag bl a dragit den slutsatsen, att Asp's resonemang kring individens identifikation med den sociala enheten kan vara värdefullt att låta ingå i min begreppsmodell. Känner en individ stark samhörighet med sitt land borde han rimligen också ha en stark vilja att försvara det. Även Asp's faktorer participation och hotbild borde vara plausibla förklaringsvariabler till försvarsviljan, vilket jag har tagit fasta på. Swedners påpekande om en individs politiska grundsyn och Beredskapsnämndens framhållande av en individs partisympatier som förklaringsgrunder är intressanta, och dessa resultat kan vara rimliga att beakta vid min teoribildning.

Jag instämmer också i de förklaringar till försvarsviljans variationer på individnivå som Beredskapsnämnden själv har gett: en individs inställning till det samhälle han lever i (jfr Asp ovan) och hans bakgrundsförhållanden - dvs kön, utbildning, socialgruppsstillhörighet etc - kan vara viktiga förklaringsvariabler för försvarsviljans variationer på individnivå.

Av Beredskapsnämndens mätningar kan också den slutsatsen dras att individers tilltro till försvaret och upplevelser av krigsrisk vid ett måttillfälle kan ha betydelse för deras försvarsvilja. Eftersom jag inte ämnar studera försvarsviljans variationer över tiden kan jag inte ta med den internationella politiska situationens betydelse som förklaringsvariabel i min begreppsanalys. I nästa kapitel går jag över till att diskutera även nya infallsvinklar på problemet och avslutar diskussionen där med en begreppsmodell som delvis bygger på de slutsatser jag dragit ur resonemangen i kapitlen 1 och 2.

3. Människors förhoppningar och förväntningar om framtiden

3.1 Inledning

I föregående kapitel diskuterades vilken effekt bedömningen av krigsrisker och därmed sammanhängande utrikes- och inrikespolitiska händelser samt inställningen till samhället har på försvarsviljan. Vidare behandlades bakgrundsvariablernas samvariation med försvarsviljan. Beredskapsnämndens antagande att de som var positivt inställda till det svenska samhället också skulle ha en hög försvarsvilja borde vara av intresse att vidareutveckla. Det borde dock även vara möjligt att finna andra infallsvinklar på det studera problemet.

Olika utländska och svenska opinionsundersökningar (t ex Cant-ril 1965, Gallup 1976-77, Ornauer et al 1976, Atlantis Institute Poll 1982, Listhaug 1983, SIFO 1973, 1982 och 1985, SCB 1982 etc) studerades, där bl a attitydfrågor om krig och förebyggande av krig ingick samt föreställningar om framtiden inom områden som t ex ekonomi, politik, kultur, teknik osv. Om man utgår ifrån att försvarsviljan är ett mått på hur villiga människor är att bekämpa ett utifrån kommande militärt hot, kan det då inte finnas andra hot som samvarierar med försvarsviljan? Kan inte olika ekonomiska, sociala och tekniska hot påverka försvarsviljan? Sådana tankar födde idén att göra en undersökning, där dels de sedvanliga Beredskapsnämndsfrågorna, dels nya frågor som behandlade människornas förhoppningar och förväntningar om framtiden och som skulle kunna ge ytterligare förklaring till variationerna i försvarsviljan, skulle ingå.

I detta kapitel redogörs först för den litteratur som utgör bakgrunden för det nya angreppssättet och vilka slutsatser som kan dras av den. Därefter skall ett resonemang föras kring en möjlig hypotesbildning och en begreppsmodell presenteras.

3.2 Allmän diskussion om framtidsstudier

1965 presenterade Hadley Cantril resultat från en omfattande internationell undersökning som genomförts i slutet av 1950-talet och i början av 1960-talet. De länder som deltog i undersökningen representerade olika världsdelar. Syftet med undersökningen var att kartlägga människors livssituation, och vilka förväntningar och förhoppningar de hade inför framtiden. På 1970-talet genomfördes en annan världsomfattande opinionsundersökning som presenterades av George Gallup. Ett sextiotal länder på alla kontinenter deltog i undersökningen (Gallup 1976-77). Syftet med opinionsmätningen var i stort sett detsamma som i Cantrils undersökning, dvs att försöka kartlägga människornas materiella och psykiska välbefinnande samt deras förhoppningar och förväntningar inför framtiden (Gallup 1976-77).

I Cantrilundersökningen framkom att fruktan för krig var mycket uttalad i en del nationer, t ex Israel och USA (Cantril 1965). Överhuvudtaget oroade sig alla människor för krig, som levde i länder som utsatts för dess följder, medan de som bodde i länder som inte varit inblandade i krig inte oroade sig för detta i samma utsträckning, såvida de inte som i USAs fall antog att de skulle bli en av huvudaktörerna i kriget (Cantril 1965).

Det vore rimligt att anta att krig skulle nämnas som det största hotet på nationell nivå, men så var inte alltid fallet. I såväl Cantrils som Gallups undersökningar framkom att de intervjuade i stor utsträckning oroade sig också för den ekonomiska och inrikespolitiska situationen (Cantril 1965, Gallup 1976-77). Inte heller på individnivå oroade de intervjuade sig särskilt mycket för krig och internationella förhållanden. Oron var större för den personliga ekonomin, familjen, hälsan etc (Cantril 1965, Gallup 1976-77). Även i de andra i avsnitt

3.1 omnämnda opinionsundersökningarna, där det ingick frågor om vad de intervjuade mest hoppades på respektive oroade sig för i framtiden, erhöles resultat liknande de som erhöles i Cantril- och Gallupundersökningarna.

De undersökningar som nu redovisats utfördes före 1975. Den tendens att oro sig även för andra förhållanden än krig, som framkommit i flera av undersökningarna, visade sig vara bestående. Det kan nämnas att resultaten från två undersökningar utförda av Harrisinstitutet respektive Europakommissionen under 1983 visade att arbetslösheten ofta uppfattades som en allvarligare oroskälla i framtiden än ett nytt världskrig.

I Sverige har SIFO undersökt människors rädsla för framtiden i opinionsundersökningar 1973, 1982 och 1985. När det gäller personliga förhållanden är tendensen densamma som i ovan refererade utländska undersökningar. Man oroar sig för familjens och vänners hälsa och välstånd. För samhällets del, och när det gäller världen i framtiden oroade man sig för världskrig med atombomber, miljöförstöring, hungersnöd, massarbetslöshet etc (SIFO Indikator 1982, 1985). SCB utför upprepade undersökningar om levnadsförhållanden, och för undersökningen 1980/81, då även frågor om oro för framtiden ingick, rapporteras att den internationella situationen upplevdes som mest skrämmande. Därefter kom oron för arbetslöshet, ekonomi och hälsa (Välfärdsbulletinen 1982:4).

Den för föreliggande studie kanske mest intressanta undersökningen var en komparativ tio-nationsundersökning som utfördes under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Den finns redovisad i "Images of the world in the year 2000" (Ornauer et al 1976). Över tiotusen personer intervjuades. Aldersfördelningen var något annorlunda i "Images"-undersökningen än i de båda ovan nämnda, dvs det var endast personer upp till fyrtio års ålder som intervjuades. Utöver nationsstudierna, där Sverige inte var representerat, genomfördes undersökningar av studentgrupper i fem olika länder och bland dessa ingick Sverige. Avsikten med denna undersökning var - liksom i Cantriils och Gallups undersökningar - att kartlägga människors inställning till framtiden inom olika områden.

Jag skall kortfattat redogöra för några av de frågeställningar som togs upp i tionsstudien. Efter ett par allmänna frågor om framtiden fick de intervjuade ange vilken skillnad de trodde det skulle vara inom olika områden mellan nutiden och år 2000. Områden som berördes var t ex tekniska framsteg, levnadsstandard, arbetslöshet och därmed sammanhängande sociala problem, jämlikhet mellan individer respektive nationer etc. Därefter fick de ta ställning till vad de ansåg vara det bästa respektive värsta som skulle kunna hända i framtiden (Matthews och Ornauer 1976).

För att ytterligare belysa de intervjuades optimism respektive pessimism inför framtiden ställdes mera specifika frågor om hur de trodde situationen i deras respektive land skulle vara år 2000. Dessa frågor rörde t ex om människorna skulle vara mer eller mindre lyckliga, tycka bättre eller sämre om sitt arbete, vara mer eller mindre intresserade av social framgång, etc. Studien innehöll också en stor mängd frågor som berörde inställningen till krig och fred i framtiden, och en del av dessa kan också hänföras till kategorin optimism-pessimism i framtiden. Det är frågor som rör upp- respektive nedrustning, ett tredje världskrig osv (Matthews och Ornauer 1976).

I tionsstudien nämndes krig med eller utan kärnvapen som det allra värsta som kan hända. Andra hot som fanns med i bilden var t ex överbefolkning, växande arbetslöshet, ekonomiska kriser etc (Ornauer et al 1976). Fred nämndes som det främsta hoppet för framtiden följt av alternativ som en värld utan krig och kontroll av kärnvapen, större jämlikhet och samarbete mellan folk och nationer. De intervjuade fick också ta ställning till hur de trodde att världen skulle se ut om fem år, om tjugo år samt år 2000 med avseende på krig och upprustning contra fred och nedrustning. Man kan skönja en viss optimism hos de intervjuade. Majoriteten ansåg att världen om fem år skulle se ut som idag, men att upprustningen skulle fortsätta. En stor del av de intervjuade trodde att nedrustning skulle pågå om tjugo år och de flesta hoppades att en delvis eller total nedrustning uppnåtts år 2000. Ett intressant resultat av denna fråga är att alternativet världskrig nämndes av relativt få individer oberoende av tidsperspektivet (Ornauer et al 1976).

På frågan om det egna landet har några möjligheter att stå utanför ett världskrig svarar den övervägande delen av de intervjuade i tionsationsstudien att det inte finns några sådana möjligheter utan det egna landet skulle kunna dras in i kriget. Följdfrågan handlade om vilka konsekvenserna skulle bli om det egna landet inte kunde stå utanför ett världskrig. Här var de intervjuade tämligen ense om att landet skulle totalförstöras eller att oreparabla förluster skulle uppstå (Ornauer et al 1976).

Tidigare i detta avsnitt kunde konstateras att de intervjuade (i föregående undersökningar) var relativt optimistiska i frågan om undvikande av ett framtida världskrig. När de emellertid i detta fall ställs inför mera konkreta förhållanden som det egna landets möjligheter att stå utanför ett världskrig och vad konsekvenserna skulle bli är de mycket pessimistiska. Här kan man spekulera över om individer är mer realistiska när det berör det egna landet än när de skall bedöma situationen i världen när det gäller krig, upprustning och nedrustning.

Sammanfattande för detta avsnitt om hur hotet om krig upplevs i förhållande till andra hot och hur stor den upplevda krigsrisken är, kan sägas att undersökningsresultaten pekar på att den förhållandevis allmänna meningen om att fruktan för krig står i särklass inte är helt adekvat. Vi har ovan sett att andra hotbilder kompletterar hotet om krig, företrädesvis sådana som berör ekonomi och arbetslöshet. Här kan man kanske ställa sig frågan om krig är ett för abstrakt begrepp för individer att ta ställning till, medan mera närliggande företeelser som kanske dagligen behandlas i massmedia, t ex ett lands ekonomi och därmed sammanhängande problem, upplevs som mera hotfulla. Man kan också fundera över om den optimism som de intervjuade visade beträffande världen i framtiden är en "verklig optimism" eller endast beror på att en tidpunkt som ligger tjugoo år framåt i tiden är så avlägsen att man inte på allvar tar ställning till hur världen kan se ut då.

3.3 Begreppsparet optimism-pessimism

I avsnitt 3.2 kunde konstateras att de flesta framtidsstudier innehöll frågeställningar som berörde optimism-pessimism inför framtiden. De intervjuade fick framföra t ex vad de mest oroade sig för respektive hoppades på i framtiden, hur de upplevde sin egen, sitt lands och världens ställning i dåtid, nutid och framtid, vilka olika strategier de ansåg var bäst för att uppnå fred i världen osv. I Imagesprojektet har man inte eftersträvat en entydig definition av optimism-pessimism vid redovisningen av undersökningsresultaten. Därför diskuteras flera av dess författare begreppen utifrån olika utgångspunkter. I detta avsnitt behandlas innebörden av dessa begrepp, hur de kan operationaliseras och några empiriska belägg för dem.

3.3.1 Vad är optimism respektive pessimism?

Vad utgör orsaker till en individs optimism eller pessimism? Det torde inte endast vara individens åsikter utan snarare hela hennes attitydkomplex, som bestämmer graden av optimism respektive pessimism. En annan fråga är huruvida optimism-pessimism är något medfött eller inlärt (Sicinski 1976). Man torde dock kunna anta att optimism-pessimism kan ha sin grund i både arvs- och miljöfaktorer.

Tre olika aspekter på studiet av optimism-pessimism skall här tas upp. De berör begreppens olika tidsperspektiv, deras inriktning på individen, nationen eller världen och deras generaliseringsgrad.

I det första fallet kan man skilja mellan en individs inställning till förfluten tid, nutid och framtid. I Imagesprojektet har man koncentrerat sig på nutid och framtid, och även i min enkätundersökning är det perspektivet av största intresse. Genom att studera individers optimism-pessimism inför framtiden kan sådan information erhållas att vi bättre förstår deras nuvarande situation. Vi kan dock inte helt bortse ifrån förfluten tid, eftersom framtidssynen i viss mån är beroende av denna (Galtung 1976).

Omfattningen av optimism-pessimism, dvs om den berör endast individen själv, hennes land eller hela världen, är också viktig att studera. Det torde vara lättast för individen att ange sin grad av optimism-pessimism för sina egna personliga förhållanden, dvs för sig själv, sin familj och vänner. Hur det skall gå för det egna landet i framtiden kanske inte heller är så svårt att ange optimistiska eller pessimistiska omdömen om. Men här kommer troligen utbildnings- och kunskapsfaktorn in. Ju mer insatt en individ är i sitt lands politiska, ekonomiska och sociala förhållanden, desto lättare är det rimligen för henne att avge bestämda åsikter, vare sig de är optimistiska eller pessimistiska. Svårast är att föreställa sig världens framtid. Det är för många ett abstrakt och avlägset begrepp, eftersom det i regel inte är något man funderar över varje dag. Sålunda måste det uppkomma skillnader i en individs optimism-pessimism beroende på hur avgränsat begreppet är. Man kan t ex vara optimistisk för egen del men vara mindre optimistisk för sitt land och rentav pessimistisk, när det gäller hela världen.

Den tredje aspekten rör frågan om optimismen-pessimismen är generell eller om den begränsar sig till särskilda områden. Här kan det också förekomma skillnader i en individs bedömning. Man kan vara optimistisk eller pessimistisk när man ställs inför en fråga som berör inställningen till huruvida människor kommer att vara mer eller mindre tillfredsställda än nu med sin levnadssituation år 2000. Men samtidigt kan man vara av en annan åsikt om det gäller optimism-pessimism inom områden som t ex det egna landets politiska, ekonomiska eller sociala förhållanden. Troligen har man en mera bestämd uppfattning när det gäller sådana områden än när det gäller en generell övergripande optimism eller pessimism, som inte tar fasta på några specifika förhållanden. Därför borde det vara av intresse att försöka finna eventuella samband mellan dessa områden och sedan jämföra den bild man fått med en allmän optimism-pessimism. Ett försök härtill kommer att göras i min enkätundersökning (se kap 5 och 6).

3.3.2 Kan optimism-pessimism operationaliseras?

I resultatredovisningen av olika framtidsstudier kunde noteras att olika tekniker använts för att mäta optimism-pessimism. Den kanske vanligaste tekniken är att ställa enstaka frågor - strukturerade eller ostrukturerade - för de attitydområden som kan tänkas vara av betydelse för att kartlägga individers optimism respektive pessimism.

En annan mätteknik anknyter till Konwickas teori om homologi (Konwicka 1976). Hon analyserar optimism-pessimism utifrån graden av överensstämmelse (homologi) mellan förhoppningar och förväntningar. En optimist är sålunda en individ vars förhoppningar och förväntningar överensstämmer. För att kunna mäta denna homologi används ett antal frågor som berör inställningen till framtiden inom olika områden. De intervjuade får ange, dels vad de tror kommer att hända, dels om de önskar att detta skall hända. Korrelationsberäkningar utfördes mellan graden på "tro"- och "önska"-alternativen för att fastställa graden av homologi (Konwicka 1976).

En tredje teknik utgör Cantrilstegarna (Cantril 1965) som är en vanligen förekommande metod för att mäta optimism-pessimism. Denna metod innebär att de intervjuade t ex får ange sin grad av optimism-pessimism inför framtiden på en stege med tio skalsteg. Flera av författarna till Images har valt denna metod då de diskuterar begreppen optimism-pessimism.

De Images-representerade författare som valt att analysera optimism-pessimism förefaller vara överens om att det är begrepp som kan operationaliseras. Man kan således tala om optimism-pessimism i varierande grad hos individer för olika förhållanden som berör dem själva, deras land och världen. Eftersom författarna inte utgår från samma definition av begreppen optimism-pessimism har de emellertid tolkat undersökningsresultaten på olika sätt.

3.3.3 Empiriska belägg för optimism-pessimism. Vilka är optimister respektive pessimister?

I detta avsnitt skall diskuteras vilka individer som är optimistiska respektive pessimistiska. Utgångspunkten är Galtungs "social position index" på individnivå som innebär att olika socioekonomiska variabler adderas och får utgöra en dimension som s a s anger de intervjuades position i samhället (Galtung 1976). Han skiljer mellan individer som befinner sig i centrum respektive periferin i samhället (Galtung 1976). Galtungs "social position index" förefaller vara en ganska god förklaringsgrund bakom optimism-pessimism på individnivå. Det torde vara ett rimligt antagande att individers nuvarande position i samhället på ett eller annat sätt påverkar deras optimism-pessimism inför framtiden.

En annan av författarna till Images, Larsen (Larsen 1976) framlägger teorin att individers makt (power) i samhället påverkar deras optimism-pessimism. Han anknyter således i viss mån till Galtungs teori. Larsen uppställer hypotesen att "low power is related positively to pessimism" (Larsen 1976). Larsen fick till stor del sin hypotes bekräftad. De individer som hade makt i samhället uppvisade en optimistisk syn på framtiden (Larsen 1976).

Variabler som berörde personliga förhållanden fick utgöra underlag för Konwickas (Konwicka 1976) empiriska testning av sin teori om homologi. Hon antog att t ex självtillit (self evaluation), tillfredsställelse (satisfaction), aktivitet (activity) samt engagemang (involvement) skulle kunna vara bestämningfaktorer för optimism-pessimism. Individer med stor självtillit skulle ha en optimistisk attityd till framtiden. De empiriska resultaten pekade emellertid på att ju större självtillit desto mindre homologi mellan förhoppningar och förväntningar, och Konwicka fick förkasta sin hypotes (Konwicka 1976).

3.4 Resonemang kring en möjlig hypotesbildning

I detta kapitel har olika framtidsstudier och dess resultat behandlats. En allmän diskussion har förts om de frågeställ-

ningar som kan vara av betydelse för min enkätundersökning. Det är framför allt två frågor som befunnit sig i centrum för mitt intresse, nämligen olika hot och upplevelser av krigsrisk samt begreppsparet optimism-pessimism. Det framgick att det finns andra hotbilder än krig, företrädesvis sådana förhållanden som ekonomi, arbetsliv och miljö. Flera författare som diskuterat optimism-pessimism har kommit fram till intressanta slutsatser rörande tänkbara bestämningsfaktorer för optimism-pessimism. Det finns dock inget givet svar på frågan om den som ser mest optimistiskt på framtiden är den som lever under goda respektive dåliga förhållanden idag (Galtung 1976).

Helt allmänt kan man ställa sig den frågan om det är meningsfullt att sätta försvarsviljan i relation till människors förväntningar och förhoppningar i framtiden. Vi kan ändå inte förutsäga hur en individs försvarsvilja ser ut vid ett eventuellt krig i framtiden. Men det är inte min avsikt att försöka mäta detta beteende utan att bättre kunna förstå människors nuvarande situation om man får veta deras förväntningar och förhoppningar inför framtiden (se även Galtung 1976).

I Images påpekas svårigheterna med att studera individers framtidssyn framför allt när det rör sig om samhällseliga förhållanden. Galtung, Ornauer och Wiberg framhåller bristen hos människor på social föreställning om framtiden. Undersökningens resultat tyder på att det inte finns något väl utvecklat framtidsmedvetande överhuvudtaget, såvida det inte gäller den "teknologiska" framtiden, som inte ansågs fullt så avlägsen och diffus (Galtung, Ornauer, Wiberg 1976). Men tionsationsstudien får likväl ses som ett mycket betydelsefullt steg på vägen till vidare undersökningar av människors allmänna och sociala framtidsmedvetande.

3.4.1 Hypotesbildning

Jag skall nu skissera en tänkbar begreppsmodell som bygger på de resultat som framkommit i kapitlen 1, 2 och 3. Beredskapsnämndens antagande att upplevd krigsrisk och inställning till samhället kan vara förklaringsfaktorer till variationerna i försvarsviljan måste först beaktas. Tilltron till försvaret

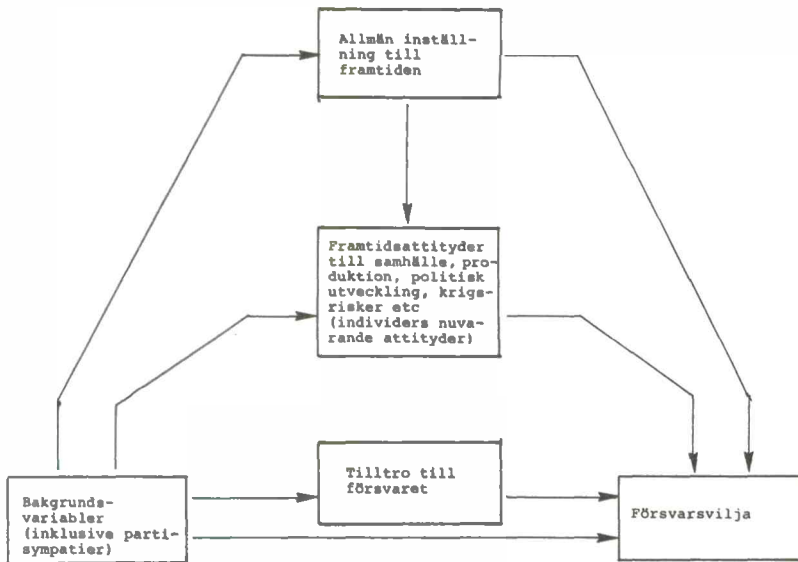
visade sig vara betydelsefull för försvarsviljans variationer och bör också ingå i modellen.

Vid genomgången av olika framtidsstudier kunde konstateras att det finns andra hotbilder än krig, t ex av social, politisk och ekonomisk natur. För att testa deras betydelse för försvarsviljan kan man studera individernas förhoppningar och förväntningar när det gäller framtida samhälls- och produktionsförhållanden samt den politiska utvecklingen.

Det kan även vara lämpligt att sätta den allmänna inställningen till framtiden i relation till såväl specifika framtidsområden som försvarsviljan. Slutligen torde det vara av intresse att studera de traditionella bakgrundsvariablernas betydelse för variationerna i försvarsviljan.

Hypotesbildningen kan åskådliggöras i modellen nedan. Attityder till framtiden antas ha samband med försvarsviljan. Bakgrundsvariablerna kan påverka försvarsviljan indirekt via framtidsattityderna eller också finns det ett direkt samband mellan bakgrundsvariablerna och försvarsviljan. Tilltron till försvaret påverkar försvarsviljan. Jag har här utgått ifrån att inställningen kan vara såväl allmän som specifik. Vid den empiriska prövningen kommer detta antagande givetvis att modifieras (se kap 5).

I kapitel 4 redogörs för två pilotundersökningar och uppläggning mm för "Enkät år 2000". Därefter presenteras i kapitlen 5 och 6 undersökningresultaten, först deskriptivt och sedan mera analytiskt.

Figur 3.1 Modell för hypotesbildning

4. Två pilotundersökningar och uppläggning mm av "Enkät år 2000"

4.1 Inledning

Efter den genomgång av olika framtidsstudier som redovisats i kapitel 3 utkristalliserades några variabler som intressanta att testa som möjliga förklaringar till försvarsviljans variationer på individnivå. Den allmänna inställningen till framtiden skulle kunna mätas med frågor som rörde optimism-pessimism inför framtiden och jämföras med tillfredsställelsen med den nuvarande livssituationen. För att pröva vad som upplevdes som hot, förutom krig, skulle att antal frågor kunna ställas inom särskilda samhällsområden, t ex tänkbara tekniska, medicinska, politiska, ekonomiska och sociala förändringar i vårt samhälle. Eftersom upplevd krigsrisk i Beredskapsnämndens undersökningar varit en med försvarsviljan samvarierande variabel kunde det vara lämpligt att utvidga denna hotbild och även låta den innefatta katastrofer av olika slag.

I föreliggande kapitel skall först två pilotundersökningar som föregick "Enkät år 2000" diskuteras. Därefter följer uppläggningsen av "Enkät år 2000" - inklusive bortfallsanalys - och en sammanställning av de variabler som medtogs i undersökningen.

4.2 Den första pilotundersökningen

4.2.1 Syfte, urval, genomförande, representativitet

Under hösten 1977, då förberedelserna för "Enkät år 2000" kommit igång, gavs möjligheten att delta i en undersökning vid

Sociologiska institutionen, Lunds universitet, vilken skulle grundas på värnpliktsmaterial. I denna undersökning ingick några av Beredskapsnämndens försvarsattitydfrågor, och till dessa fogades ett antal frågor som berörde de värnpliktigas framtidssyn.

Undersökningen kunde för min del betraktas som en pilotstudie till den planerade "Enkät år 2000". Jag var intresserad av att studera eventuella samband mellan de värnpliktigas syn på framtiden och deras försvarsattityder. De andra forskarna var däremot intresserade av att studera om grundutbildningen påverkade de värnpliktigas försvarsattityder. De utförde därför en mätning strax efter inryckningstillfället och ytterligare en i slutet av grundutbildningen. Jag deltog endast i den första mätningen, då jag bedömde det vara utan intresse för min del att upprepa framtidsfrågorna våren 1978. Det var rimligt att anta, att någon betydelsefull skillnad i attityderna till framtiden under en så kort tidsrymd inte skulle kunna påvisas. Resultat från undersökningarna finns redovisade i forskningsrapporter från Sociologiska institutionen och FOA (Peterson och Wadstein 1981; Peterson 1980 samt Elsässer 1980).

Undersökningspopulationen bestod av g-värnpliktiga (icke befälsuttagna värnpliktiga med den kortaste tjänstgöringstiden). Undersökningsområdet begränsades till arméförband inom Milo Syd. Mätningen omfattade något över 1 500 personer. Ett litet antal värnpliktiga deltog inte på grund av att de antingen var sjuka eller ute på övningar. Undersökningen genomfördes som gruppenkät. (Det var den enda möjligheten i och med att förbanden ligger ganska utspridda från Jönköping i norr till Ystad i söder.)

Undersökningen gör självfallet inga anspråk på att vara representativ för värnpliktiga hösten 1977. För det första kom de värnpliktiga från endast ett milos arméförband. För det andra omfattade den endast en kategori värnpliktiga, och bakgrundsdata för denna grupp skiljer sig från hela populationen värnpliktiga respektive år. Ca 50 % hade endast grundskola bakom

sig, och över 80 % uppgav sig tillhöra socialgrupp III. I hela populationen värnpliktiga är dessa procentsiffror självfallet betydligt lägre.

I avsnitt 4.2.2 kommer framtidsfrågorna och försvarsattitydfrågorna att presenteras. Avslutningsvis berörs vilka slutsatser som kan dras från pilotundersökningen.

4.2.2 Frågeställningar

Valet av framtidsfrågorna för undersökningen styrdes i tämligen stor utsträckning av tionationsstudiens "Images" omfattande frågeformulär. De som verkade vara lämpliga för svenska förhållanden valdes ut. De omformulerades dock något både vad gäller frågeställningen och svarsalternativen. Inga frågor var därför helt identiska med dem som ställdes i tionationsstudien. Frågorna berörde internationella förhållanden, samhällsutvecklingen i Sverige samt förväntningarna på livssituationen år 2000.

De värnpliktiga fick ange, dels vad de hade för föreställning om det internationella läget runt om i världen år 2000 beträffande upp- och nedrustning, dels i vilken utsträckning de kände oro för den nuvarande politiska situationen i världen. De värnpliktiga fick även ta ställning till, dels hur de mera allmänt såg på den svenska samhällsutvecklingen fram till år 2000, dels vad de inom specifika områden trodde skulle bli för skillnad i Sverige år 2000 jämfört med idag och vad som då skulle kunna vara verkliga hot eller katastrofer för vårt land. De framtidsföreställningar som angavs var följande: mer tekniska hjälpmedel, högre levnadsstandard, fler arbetstillfällen samt mer styrning från samhällets sida. Hot- och katastroffrågorna berörde t ex vår demokrati, världskrig, total avrustning, neutralitetspolitiken, natur- och miljökatastrofer, förhärjande epidemier och terrorism.

Valet av vilka frågor i Beredskapsnämndens stora frågebatteri som skulle ingå i värnpliktsundersökningen gjordes av forskarna vid Sociologiska institutionen, och jag hade inte möjlighet

att påverka detta. Två av Beredskapsnämndens frågor som berör den allmänna försvarsviljan i fred ingick, dvs inställningen till väpnat motstånd vid angrepp och värnpliktstjänstgöring för landets manliga medborgare. Nämndens två frågor om tilltro till försvaret var medtagna; dock var den ena något omformulerad. Vidare ingick frågor om vilken typ av försvar som avskräcker en angripare mest samt om försvarets styrka och kostnader. Slutligen ställdes en fråga om trivsel under militärtjänsten.

Rent generellt kan sägas att värnpliktsundersökningen 1977 utgjorde ett värdefullt underlag vid konstruerandet av frågeformuläret för "Enkät år 2000". Den allmänna frågan om förväntningen på samhällsutvecklingen korrelerade väl med frågor inom mer specifika områden. Detta resultat ledde till att vi inriktade oss på att finna flera frågor som t ex berörde framtida politik, ekonomi, arbetsliv mm. De internationella förhållanden som berörts i värnpliktsundersökningen gjordes ännu mera konkreta för enkätundersökningen, och direkta frågor ställdes om upplevd krigsrisk före år 2000. Försvarsfrågorna ändrades inte nämnvärt. Ett par av dem utgick dock och ersattes av andra i Beredskapsnämndens frågebatteri.

Bearbetningen av pilotundersökningen gav också värdefulla idéer för analysen av resultaten från enkätundersökningen. Faktoranalyser hade visat att indexbildningar kunde vara av betydelse, och multipla regressionsanalyser skulle kunna användas och kompletteras med andra multivariata tekniker.

4.3 Pilotundersökningen våren 1978

På våren 1978 hade förberedelserna för "Enkät år 2000" avancerat så långt, att tiden var mogen för en andra pilotundersökning. I samråd med Beredskapsnämnden hade fastställts vilka frågeställningar som borde ingå i enkätundersökningen. Ca 70 frågor formulerades, och en pilotundersökning skulle således kunna ge vägledning om vilka frågor som sedan var lämpliga att ställa i enkätundersökningen.

100 personer intervjuades totalt. De fördelade sig på ett bostadsområde utanför Stockholm, en arbetsplats i Malmö och en arbetsplats i Stockholm. Urvalet gör inte anspråk på representativitet. För att läsaren skall få en uppfattning om materialets struktur kan någon bakgrundsdata redovisas. De intervjuade var i åldern 18 - 70 år. 16 % var under 30 år, 45 % mellan 30 och 49 år samt 30 % över 50 år. 9 % ville ej uppge sin ålder. Utbildningsvariabeln var tämligen snedfördelad. 30 % hade t ex studentexamen och/eller akademiska studier bakom sig, 43 % gymnasium eller liknande och 11 % hade endast folkskola. Även socialgruppsfördelningen var något sned. 19 % uppgav sig tillhöra socialgrupp I, 48 % socialgrupp II och 19 % socialgrupp III. 14 % ville inte ange sin gruppstillhörighet. Könstilldelningen var 57 män och 39 kvinnor. Ett fåtal individer önskade att deras kön inte skulle uppges av intervjuaren i frågeformuläret.

Bearbetningen av pilotundersökningen blev tämligen omfattande på grund av de olikartade svarsalternativen. Till stor del användes öppna svarsalternativ, eftersom de skulle kunna ligga till grund för formulerandet av fasta alternativ i enkätundersökningen. För en del frågor prövades en svarsmodell som utvecklats av Jan Agrell (Agrell 1978). Den innebar i korthet följande: För varje fråga fick den intervjuade yttra sig om sannolikheten i frågan, vid vilken tidpunkt det som frågan berörde skulle kunna inträffa, vilken relevans frågan har för samhället och för den intervjuade själv. Agrell menar att detta förfaringsätt sannolikt ökar såväl reliabiliteten som validiteten hos svaren i en undersökning (Agrell 1978).

Agrells modell fungerade tämligen väl i pilotundersökningen, eftersom det här var fråga om personliga intervjuer. Det var inga svårigheter för de intervjuade att besvara sannolikheten i en fråga, men bestämmningar av tidpunkten för olika händelser visade sig vara svåra att göra. Alternativen var följande: "det håller på att hända", "det händer snart", "det händer före år 2000" samt "det händer efter år 2000". Majoriteten av de intervjuade valde de två förstnämnda alternativen

för flertalet av frågorna. Det visade sig också vara svårt att svara på vilka konsekvenser en händelse skulle få för vårt samhälle respektive för intervjupersonen själv. Ofta angavs samma svar för såväl samhället som den intervjuade eller "vet ej". Det fanns också en tendens till att de intervjuade upplevde det som tröttsamt att svara så utförligt på en fråga. Ovannämnda erfarenheter fick bli avgörande för användningen av svarsmodellen i enkätundersökningen. Jag bedömde det som ännu svårare att få variation i svaren vid en postenkät, varför jag avstod från att pröva modellen.

Mängden av öppna svar för en del av frågorna var värdefull. Med hjälp av denna information kunde fasta svarsalternativ utformas och även förbättringar av frågeformuleringar etc göras för att undvika missförstånd vid en enkät. Det kunde också konstateras, att vissa frågor inte var lämpliga på grund av att de upplevdes som icke adekvata eller helt ointressanta, och därför blev andelen "vet ej" och "ej svar" stor. Ett exempel på detta var frågor av religiös natur. (Sådana frågor förekommer vanligtvis i utländska attitydundersökningar.) Frågor som berörde livskvalitet, livsstil och liknande upplevdes också som främmande och besvarades inte alls eller med "vet ej".

Sammanfattningsvis kan sägas att även den andra pilotundersökningen var värdefull och gav information av stor betydelse för utformningen av enkätundersökningen. De flesta frågeområden hade visat sig adekvata, och av de ca 70 frågor som ingick i pilotundersökningen kunde ca 2/3 användas i bestående eller något reviderad form för enkätundersökningen.

4.4 Genomförandet av "Enkät år 2000"

Även om konstruktionen av frågor upptog merparten av förberedelse tiden för "Enkät år 2000", diskuterades även i hög grad metodologiska aspekter för undersökningens genomförande, urvalsstorlek mm. Resultatet av dessa diskussioner blev att postenkät bedömdes som den lämpligaste metoden.

4.4.1 Urval, svarsprocent och bortfallsanalys

Urvalet omfattade ca 1 000 personer, dvs den urvalsstorlek som vanligen tillämpas vid svenska utredningsinstitut, och som anses vara tillräcklig för adekvata bearbetningar av ett undersökningsmaterial. Samplet drogs av DAFA (Datamaskincentralen för administrativ databehandling). Ca 1 000 slumpmässigt urvalda personer, kyrkobokförda i Sverige och födda 1909--1961 togs fram ur registret över totalbefolkningen. Adresserna till berörda personer var högst 14 dagar gamla, då samplet drogs. Den exakta siffran för samplets storlek blev 1 016. Formulär jämte introduktionsbrev utgick den 16 mars 1979. Beredskapsnämnden administrerade enkäten.

När undersökningen efter sedvanliga påminnelser avslutades medio april hade 717 svar inkommit. Av dessa var 34 formulär icke ifyllda, men de flesta innehöll någon förklaring till att så var fallet. 683 formulär kunde sålunda bearbetas. Den verkliga svarsprocenten blev 67.2. Även om det externa bortfallets storlek är acceptabelt måste det ändå anses vara av vikt att testa det för att försöka uppskatta dess inverkan på undersökningsresultaten (se tabell 4.1). Vid en jämförelse av två bakgrundsvariabler - kön och bostadsort - för de svarande och bortfallet kunde konstateras att det för den förstnämnda variabeln förelåg en mycket god överensstämmelse. För variabeln bostadsort visade det sig inte finnas några större skillnader mellan de svarande och bortfallet.

För att kontrollera representativiteten för resultaten av själva enkätundersökningen användes kön, ålder, civilstånd samt partisympatier som testvariabler (se tabell 4.1). För de tre förstnämnda förelåg negligerbara skillnader mellan de svarande och befolkningen i sin helhet. För partisympatier blev bilden något annorlunda då en jämförelse gjordes mellan de svarandes uppgivna partisympatier och resultaten från fyra undersökningsinstituts mätningar vid ungefärligen samma tidpunkt (SIFO, SCB, PUB och Socialdem.Gallup). Först bör påpekas att det för vissa partier förelåg ganska stora skillnader mellan institutens resultat. Som exempel kan tas socialdemokratiska partiet. Andelen som sympatiserade med det partiet

Tabell 4.1 Bortfalls- och representativitetstest

%	De svarande	Bortfallet	Total- befolkningen			
Kön						
Män	52	52	50			
Kvinnor	48	48	50			
Alder						
18-24 år	14		14			
25-29 år	12		11			
30-39 år	23		22			
40-49 år	17		16			
50-64 år	25		27			
65-70 år	10		10			
Bostadsort						
Storstad (Sthlm, Gbg, Malmö med förorter)	25	23				
Ort m minst 50 000 inv	18	15				
Ort m 25-50 000 inv	11	17				
Ort m 5-25 000 inv	19	20				
Landsbygd, ort m mindre än 5 000 inv	26	24				
Civilstånd						
Ogift	31		28			
Gift	59		61			
Skild	7		7			
Änka/ling	3		4			
Partisympatier						
		SIFO	SCB	PUB	Soc dem gallup	Medel- värde
M	14	13	16	14	16	15
Fp	16	15	14	12	16	14
C	15	18	21	16	20	19
S	42	51	43	41	43	45
Vpk	3	2	5	3	3	3
Annat	4	1	2	2	1	2
Ej svar	6					

(Källa för uppgifter om totalbefolkningen: SCB 1980 och Holmberg (1980))

var i SIFOs mätning 51 % och i PUBS mätning 41 %. Ett medelvärde beräknades för de fyra institutens resultat och när det värdet jämfördes med enkättagarnas uppgivna partisympatier var skillnaderna acceptabla.

Det interna bortfallet för enkätundersökningen var mycket litet, om man beaktar antalet "ej svar" på en fråga. För de

flesta frågor uppgick detta till ca 1 %. Däremot erhöles för en del frågor ett stort antal "vet ej" svar, vilket är vanligt vid postenkäter. Här frågar man sig om det beror på att de intervjuade verkligen "inte vet", eller om de valt detta svar av bekvämlighet eller för att undvika uppge sin åsikt. Möjligheten finns givetvis att utesluta "vet ej"-alternativet, men å andra sidan kan de intervjuade då tvingas välja ett svarsalternativ som de i själva verket inte står för.

Antalet "vet ej"-svar kunde för vissa frågor uppgå till 20 %, vilket medförde att dessa personer uteslöts vid en del multivariabla bearbetningar av undersökningsresultaten. För att kunna kartlägga vad det var för typ av svarande som för vissa frågor valde "vet ej"-alternativet studerades denna grupp i vissa korstabeller för försvarsfrågor och bakgrundsdata, men det visade sig inte föreligga något bestämt mönster som kännetecknade gruppen.

4.4.2 Enkätformuläret

Enkätformuläret, som således byggde på erfarenheterna från de två pilotundersökningarna, skall nu beskrivas i korthet. De variabler som ingick i formuläret kan studeras i tabell 4.2. Från Beredskapsnämndens frågebatteri hämtades nio frågor. Det bör påpekas att en av dem inte hade exakt samma formulering i enkätundersökningen som i Beredskapsnämndens undersökningar ("Vilken typ av försvar tror du avskräcker en eventuell angripare mest?" - Beredskapsnämndens formulering. "Vilken typ av försvar tycker du att vi skall ha i Sverige?" - "Enkät år 2000".)

Till försvarsfrågorna fogades frågor som berörde de olika attitydområden som jag tidigare antagit skulle kunna bidra till förklaringen av försvarsviljans variationer: inställningen till framtida krig, den allmänna inställningen till framtiden, inställningen till framtida samhälls- och produktionsförhållanden och den politiska utvecklingen samt bakgrundsdata.

I nästa kapitel redovisas resultaten från den del av den bearbetning av "Enkät år 2000" som föregick analysen med de multivariata teknikerna. Även om de senare är att föredra för att påvisa eventuella kausalsamband, skall man inte för den skull underlåta att ta hänsyn till mera enkla bearbetningsmetoder som t ex procentuella svarsfördelningar, korrelationsberäkningar etc eftersom också dessa kan ge värdefull information.

Tabell 4.2 Sammanställning av de variabler som ingår i enkätundersökningen

<u>Den allmänna förevarsvilljan</u>		
Inställning till militärtjänstgöring		
Inställning till förevarsplikt		
Inställning till väpnat motstånd vid angrepp		
<u>Tilltron till försvaret</u>		
Tro på försvarets förmåga att minska krigsrisken		
Tro på möjligheterna till försvär i krig		
Inställning till nedrustning		
Inställning till typ av försvär		
<u>Inställning till framtida krig</u>		
Tro på angrepp mot Sverige		
Tro på kärnvapenfäll mot Sverige		
Tro på tredje världskrig		
Tro på storkonflikt mellan öst och väst i Europa		
Tro på Sveriges möjligheter att hålla sig utanför storkonflikt		
<u>Allmän inställning till framtiden</u>		
Nöjd med livet		
Tro på större livstillsfredsställelse		
Optimism inför framtiden		
Hopp och oro inför den personliga framtiden		
Hopp och oro inför världens framtid		
Praktan för framtida katastrofer		
<u>Inställning till framtida samhällsförhållanden</u>		
Tro på mera lättillgängliga vårdplatser (medicinska förändringar)		
Tro på mera stressig vardag		
Tro på ökat närbruk av alkohol		
Tro på ökat bruk av alkohol		
Tro på ökad brottslighet		
Tro på större utslagning		
Tro på familjs betydelse		
Önskan om fast jobb		
Tro på fler verktygsarbetsplatser		
Önskan om fler verktygsarbetsplatser		
Tro på ökad miljöröring		
<u>Inställning till framtida produktionsförhållanden</u>		
Tro på framtida robotisering		{ tekniska förändringar }
Önskan om framtida robotisering		{ tekniska förändringar }
Tro på Sveriges konkurrenskraft		{ ekonomiska förändringar }
Tro på mer socialisering		{ ekonomiska förändringar }
Önskan om mer socialisering		{ ekonomiska förändringar }
Tro på bättre ekonomisk situation		{ arbetslivs-förändringar }
Tro på större vikt för framsång i yrkeslivet		{ arbetslivs-förändringar }
Tro på minskad arbetstid		{ arbetslivs-förändringar }
Tro på minskad arbetstid		{ arbetslivs-förändringar }
Tro på medinflytande i företagen		{ arbetslivs-förändringar }
Önskan om mer delflytande i företagen		{ arbetslivs-förändringar }
Tro på bättre tryk med arbetet		{ arbetslivs-förändringar }
Tro på ökad hälsorisker i arbetet		{ arbetslivs-förändringar }
<u>Inställning till den politiska utvecklingen</u>		
Tro på större politikerakt		{ politiska förändringar i Sverige }
Önskan om större politikerakt		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på större styrakt		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på större fackligt inflytande		{ politiska förändringar i Sverige }
Önskan om större fackligt inflytande		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på mera demokrati		{ politiska förändringar i Sverige }
Önskan om mera demokrati		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på republik		{ politiska förändringar i Sverige }
Önskan om republik		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på större inflytande för politiker		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på ökad politisk förhållning		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på större rasproblem		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på ökad klyftan u- och i-länder		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på ökad solidaritet med tredje världen		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på ökad solidaritet med tredje världen		{ politiska förändringar i Sverige }
Önskan om större solidaritet med tredje världen		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på större FN-inflytande		{ politiska förändringar i Sverige }
Tro på ökad FN-inflytande		{ politiska förändringar i Sverige }
Önskan om större FN-inflytande		{ politiska förändringar i Sverige }
<u>Bakgrundsdata</u>		
Alder, kön, civiltstånd, barn under 16 år, utbildning, yrkesstillhörighet (socialgrupp), bostadsort, partisympatier		
(natur- och miljö-förändringar)		

5. "Enkät år 2000" – resultatredovisning

5.1 Inledning

I föreliggande kapitel skall enkätundersökningens grundläggande resultat redovisas. De försvarsfrågor som ingår i undersökningen studeras i avsnitt 5.2, och framtidsfrågorna behandlas i avsnitt 5.3. Tyngdpunkten i detta kapitel kommer att läggas vid avsnitt 5.4, där sambanden mellan försvars- och framtidsfrågor genomgås. Resultatredovisningen sker i form av tabeller med procentuella svarsfördelningar inklusive medelvärden, korrelationsberäkningar samt faktoranalyser med reliabilitets-testningar. De sistnämnda har utförts för att erhålla underlag för indexbildningar av undersökningsmaterialet. Till sist följer en kort sammanfattning av undersökningresultaten.

5.2 Resultatredovisning av inställningen till olika aspekter på försvaret samt upplevt krigshot

De frågor vars resultat kommer att redovisas i detta avsnitt är först och främst de som tillsammans utgör Beredskapsnämndens försvarsviljeindex: inställningen till värnpliktstjänstgöring, försvarsplikt och väpnat motstånd vid angrepp. Som tidigare framgått av min begreppsmodell och dess hypoteser (se avsnitt 3.4) utgör detta index min beroende variabel. I begreppsmodellen ingår även tilltron till försvaret - dvs tilltron till försvarets fredsbevarande förmåga och tilltron till våra försvarsmöjligheter i krig - som en av de oberoende variablerna Upplevt krigshot - som även det är en oberoende variabel i modellen - har undersökts med hjälp av ett flertal frågor. Till

Tabell 5.1

Inställning till olika aspekter på försvaret och krigshot. Procentuell svarsfördelning och medelvärden

	ja, absolut (1)	ja (2)	vet ej (3)	nej, nog inte (4)	nej, abso- lut inte (5)	medel- värden	N	
<u>Försvarsvilja</u>								
Önskan om manlig värnplikt	48	30	10	8	4	1.9	677	
Önskan om försvarsplikt	33	33	16	10	8	2.3	679	
Önskan om väpnat motstånd	42	29	16	8	6	2.1	679	
<u>Upplevd krigsrisk</u>								
Tro på storkonflikt som berör Europa	6	29	32	27	7	3.0	677	
Tro på Sveriges möjligheter att hålla sig utanför storkonflikt	2	18	23	47	11	3.5	679	
<u>Tilltro till försvaret</u>								
Tro på försvarets förmåga att minska krigsrisken	14	21	11	41	14	3.2	671	
Tro på möjlighet till försvar i krig	2	19	13	45	21	3.6	675	
<u>Krigshot</u>								
Tro på angrepp mot Sverige	2	7	29	44	19	3.7	675	
Tro på kärnvapen- anfall mot Sverige	0	3	23	43	31	4.0	679	
Tro på tredje världskrig	4	14	38	30	15	3.4	679	
		militärt försvar med atomvapen		militärt försvar	gerilla- försvar	civil- motstånd	medel- värden	N
Önskan om typ av försvar	12		56	18	15	2.4	515	
		Sverige ensamt nedrusta		nedrusta om andra mindre länder gör det	nedrusta om alla län- der gör det	under inga omständig- heter ned- rusta		
Önskan om ned- rustning	13		8	71	7	3.5	557	

sist behandlas två frågor som berör inställning till nedrustning respektive åsikten om vilken typ av försvar vi skall ha i Sverige.

5.2.1 Presentation av undersökningsresultaten

I tabell 5.1 är samtliga frågor som berör försvar och krig sammanställda. Vid beräkning av medelvärden har siffran 1 använts för "ja, absolut"-svar och 5 för "nej, absolut inte"-svar. För frågan om typ av försvar har svaret "militärt försvar med atomvapen" getts siffran 1 och alternativet "Sverige skall ensamt nedrusta" även om inga andra länder gör det på frågan om nedrustning har likaledes fått värdet 1.

Resultaten i tabell 5.1 visar att enkättagarna överlag hade en positiv inställning till värnplikt, försvarsplikt och väpnat motstånd vid angrepp. 78 % uttalar sig för manlig värnplikt, 66 % för försvarsplikt och 71 % för väpnat motstånd vid angrepp. Ca en tredjedel ansåg att den fredsbevarande förmågan var stor och 21 % trodde på stora försvarsmöjligheter i krig. De intervjuades tilltro till försvaret var inte utbredd. Det föreligger sålunda här en stor skillnad mellan tilltron till försvaret och försvarsviljan. Den upplevda krigsrisk, när det gäller storkonflikter som Europa kan dras in i, betraktades av 34 % som stor. Sveriges möjligheter att hålla sig utanför en storkonflikt ansågs vara små i "Enkät år 2000". En övervägande andel ansåg att Sverige skall ha ett militärt försvar och att vi skall nedrusta endast om alla andra länder gör det. Tron på angrepp mot Sverige eller ett tredje världskrig var inte speciellt utbredd bland enkättagarna. Antalet "vet ej"-svar är dock anmärkningsvärt högt.

5.2.2 Frågorna om försvar och krig jämförda med bakgrundsvariablerna

De bakgrundsdata som sambandsberäknats med frågorna om försvar och krig var följande: ålder, kön, civilstånd, antal barn, skolutbildning, yrkestillhörighet, bostadsort samt partisympatier. Det bör påpekas att jag valt att placera variabeln "partisympatier" bland bakgrundsdata i tabell 5.2 och

5.12 trots att det är en attitydvariabel. Det beror på att jag behandlar den som en bakgrundsvariabel i alla de analyser som föregår LISREL-tekniken, där den utgör en mellanliggande variabel.

I tabell 5.2 nedan redovisas koefficienter för samband $>.15$. Det kan vid studiet av denna tabell lätt konstateras att bakgrundsvariablerna hade mycket olika betydelse för variationerna i försvars- och krigshotfrågorna. Utbildning och bostadsort fick inga sambandskoefficienter med värden på $.15$ eller däröver med dessa frågor. För variabeln bostadsort kan det möjligen bero på att alltför grova svarsalternativ använts (se appendices). Civilstånd och antal barn fick vardera ett samband med någon försvarsviljevariabel, vilket innebar att ensamstående personer utan barn uppvisade något svagare försvarsvilja än övriga. För åldersvariabeln konstaterades några samband, t ex var de yngre mindre positiva till militärtjänstgöring, trodde mindre på Europas möjlighet att hålla sig utanför en storkonflikt samt förespråkade i högre grad nedrustning än andra.

Kön, partisympatier och yrkestillhörighet var de bakgrundsvariabler som uppvisade flest samband med frågor om försvar och krig. Det gällde framför allt för de frågor som mäter försvarsviljan och tilltron till försvaret, vilket i klartext innebar att män uppvisade en högre försvarsvilja och större tilltro till försvarets förmåga att minska krigsriskerna än kvinnorna, som i sin tur var mer positiva till nedrustning och kände större fruktan för angrepp på Sverige. Den andel som hade en hög socialgruppstillhörighet hade också starkare försvarsvilja, större tilltro till försvaret och bedömde inte risken för ett kärnvapenanfall på Sverige som stor. Borgerliga partisympatisörer uppvisade en högre försvarsvilja än andra, hade större tilltro till försvarets förmåga att minska krigsriskerna, ansåg att Sverige bör ha ett militärt försvar samt var negativa till nedrustning.

I tabell 5.2 kan konstateras att av nära 100 möjliga koefficienter har en fjärdedel av dessa visat sig vara signifikanta på minst 5 %-nivån. Detta leder givetvis först tanken till

Tabell 5.2 Sammanställning av gammakoefficienter (>.15) för försvars- och krigshotsfrågor/
bakgrundsvariabler. (För kön och civilstånd är lambdakoefficienter angivna.)

	Försvarsvilja Inställning till värn- plikts- tjänstgöring	Inställning till väpnat motsånd vid angrepp	Upplevd krigarisk Tron på storkon- flikten Europa	Tilltro till försvaret Tron på Sveriges förmåga att heter till minska försvar i krigarisken krig	Krigshot Tron på angrepp mot Sverige	Tron på kärnvapen- anfäll mot Sverige	Tron på tredje världskrig	Inställning till typ av rustning
	positiv- negativ (1-5)	positiv- negativ (1-5)	ja-nej (1-5)	ja-nej (1-5)	ja-nej (1-5)	ja-nej (1-5)	ja-nej (1-5)	positiv- negativ (1-5)
Alder (1åg-hög)	-.16	-	-.17	-	-	-	-	.22
Kön (man-kvinne)	.15	.33	.26	.29	.29	-.42	-	-.18
Civilstånd (gift-ogift)	-.15	-	-	-	-	-	-	-
Antal barn (ja-nej)	-	.16	-	-	-	-	-	-
Utbildning (1åg-hög)	-	-	-	-	-	-	-	-
Yrkestill- hörlighet (hög-låg)	.15	.17	.16	.16	-	-.15	-	-
Boatadsort 1-storstad- 1-mellanbygd)	-	-	-	-	-	-	-	-
Partisympa- tier (konservativ- radikal)	.30	.18	.19	.22	-	-	-	-.27

riskerna med mass-signifikans. Antalet signifikanta samband är dock för stort för att förklaras på detta sätt. Utifrån Beredskapsnämndens resultat från olika mätningar, som redovisats i kapitel 1, var de erhållna sambanden med kön, socialgruppsstillhörighet och partisympatier att vänta. De erhållna sambanden kommer i senare kapitel att analyseras ytterligare. Det är också intressant att konstatera att försvarsviljevriablerna erhöill flest samband med bakgrundsdata.

5.2.5 Korrelationsberäkningar mellan de olika frågorna om försvar och krig

Tabell 5.3 innehåller en sammanställning av gammakoefficienter för sambanden mellan samtliga frågor om försvar och krig. De tre frågor som ingår i försvarsviljeindexet erhöill tämligen starka samband med dem som mäter tilltron till försvaret, inställningen till nedrustning och åsikten om vilken typ av försvar vi bör ha. De som uppvisade en stark försvarsvilja hade också i större utsträckning än andra stor tilltro till försvaret och var positiva till att Sverige skall ha ett militärt försvar och att vi inte skall nedrusta. Detta resultat är inte oväntat. (Det hade tvärtom varit anmärkningsvärt om ett annat resultat erhöillits.)

Tron på storkonflikt i Europa respektive tron på Sveriges möjligheter att hålla sig utanför en sådan konflikt erhöill inga samband med försvarsviljan. Frågorna om krigsrisker uppvisade nära nog inga samband med försvarsviljan. Ett samband som kan vara av intresse förelåg dock, nämligen ett negativt sådant mellan hög försvarsvilja och tron på ett angrepp med kärnvapen mot Sverige. Mellan Beredskapsnämndens två frågor om upplevd krigsrisk och de nya krigsriskfrågorna förelåg samband, och i synnerhet mellan "stor tro" för risken för storkonflikt som Europa dras in i och "stor tro" på krigsrisken för Sverige och ett tredje världskrig. Förhållandet var däremot det motsatta för dem som ansåg att Sveriges möjligheter att hålla sig utanför en storkonflikt var stora. De trodde inte på angrepp mot Sverige eller på ett tredje världskrig.

Vidare förelåg samband mellan "stor tilltro till försvaret" och "stor tro på våra möjligheter att hålla oss utanför en

storkonflikt i Europa", inställningen att vi inte skall nedrusta och att vi skall behålla vårt militära försvar. Tilltron till försvaret uppvisade inga samband med krigshot.

Tabell 5.3 Korrelationsmatris för frågor om krig och försvar. Gammakoefficienter $>.15$

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
<u>Försvarsvilja</u>												
Önskan om värnplikt	1											
Önskan om försvarsplikt	2	.69										
Önskan om väpnat motstånd	3	.66	.71									
<u>Upplevd krigsrisk</u>												
Tro på storkonflikt som berör Europa	4	-	-	-								
Tro på Sveriges möjlighet att hålla sig utanför storkonflikt	5	-	-	-	-.17							
<u>Tilltro till försvaret</u>												
Tro på försvarets förmåga att minska krigsrisken	6	.46	.38	.35	-	.22						
Tro på möjlighet till förevar i krig	7	.36	.31	.36	-	.16	.63					
<u>Krigshot</u>												
Tro på angrepp mot Sverige	8	-	-	-	.58	-.28	-	-	-			
Tro på kärnvapen-anfall mot Sverige	9	-	-.23	-.22	.50	-.17	-	-	-	-.84		
Tro på tredje världskrig	10	-	-	-	-.73	-.16	-	-	-	.71	.56	
Önskan om starkt förevar	11	.67	.55	.54	.	.	.40	.40				
Önskan om nedrustning	12	-.62	-.47	-.56	-	-	-.39	-.32	-.59			

5.2.4 Faktoranalyser med reliabilitetstestning för frågor om försvar-krig

I tabell 5.3 i föregående avsnitt kunde noteras att det förelåg ett antal samband av varierande styrka mellan olika frågor om försvar-krig. Klusteranalys kan tillämpas för de er-

hållna resultaten men mer precis information får man dock genom tekniken faktoranalys. För att på ett mera överskådligt sätt kunna arbeta vidare utfördes därför ett antal faktoranalyser i syfte att reducera frågeantalet och möjliggöra indexbildningar. För utförligare presentationer av faktoranalys hänvisas till Jackson och Borgatta (1981) och Kleinbaum och Kupper (1978). Jag använde mig i huvudsak av SPSS-paketets PA 2 (Principal factoring with iteration) med VARIMAX (Nie et al 1975). Endast faktorladdningar över .40 har beaktats vid redovisning av faktoranalyserna.

Den första faktoranalysen omfattade frågorna för försvarsviljan, tilltron till försvaret, inställningen till nedrustning, åsikten om vilken typ av försvar vi bör ha samt upplevd krigsrisk. I den första faktorn återfanns de tre frågor som bildar Beredskapsnämndens försvarsviljeindex - inställningen till militärtjänstgöring, försvarsplikt och väpnat motstånd vid angrepp. Starka laddningar erhöles även inställningen till nedrustning och åsikten om vilken typ av militärt försvar Sverige bör ha. I faktor två återfanns frågorna om tilltron till försvaret. Tron på Sveriges möjligheter att hålla sig utanför en storkonflikt i Europa laddades svagt i denna faktor.

De andra faktoranalysen omfattade alla frågor som berörde krigsrisker och krigshot. Den visade att de tre nya frågorna om bedömning av krigshot samt tron på storkonflikt som berör Europa erhöles starka laddningar i faktor 1. I faktor 2 återfanns de två frågor som handlade om hopp-oro för världens framtid beträffande fred respektive världskrig. Det kan noteras att tron på Sveriges förmåga att hålla sig utanför en storkonflikt i Europa även i denna analys erhöles en svag laddning i en faktor. För att se om denna fråga möjligen kunde föras till tilltron till försvaret utfördes ännu en faktoranalys, identisk med den föregående men med tillägg av "tilltrofrågorna". Denna analys gav samma resultat som de föregående. Sveriges förmåga att hålla sig utanför en storkonflikt

i Europa föreföll inte "höra ihop" med övriga försvars- och krigsfrågor. Reliabilitetstestningarna nedan visade att så också var fallet.

Resultaten från faktoranalyserna visade på att indexbildningar av olika slag var möjliga att göra. För att få så bra index som möjligt utfördes reliabilitetskontroller för de faktorer som innehåll flera starka laddningar och som kunnat ges adekvata benämningar. Programmet "Reliability" i SPSS-paketet med "model ALPHA" användes, och ett alphavärde på minst .60 sattes som riktmärke för godtagbar inre konsistens i en faktor (Mc Kennel 1970).

Faktoranalyserna för frågorna om försvar-krig talade för att tre index skulle vara lämpliga att bilda. De tre försvarsviljefrågorna fick tillsammans utgöra ett index som benämndes försvarsvilja. Det var således fullt jämförbart med Beredskapsnämndens försvarsviljeindex och erhöll en alphakoefficient med värdet .79. Vid reliabilitetstestningen medtogs även inställningen till nedrustning och åsikten om typ av försvar, men dessa variabler medförde en sänkning av alphakoefficienten till .66.

De två frågor som mätte tilltron till försvaret fick bilda ett index som benämndes tilltro till försvaret, vilket erhöll en alphakoefficient på .69. Krigshotfrågorna som återfunnits i samma faktor befanns vid reliabilitetstestningen få en alphakoefficient med värdet .83. Detta index benämndes krigshot (se tabell 5.4).

5.3 Presentation av resultaten från olika framtidsområden

Som tidigare nämnts ingick i enkätundersökningen ett stort antal frågor avsedda att täcka olika aspekter på framtiden. Den mera allmänna inställningen till framtiden skall först presenteras, och därefter följer de mera specifika områden som omtalas i avsnitt 4.4.2: inställningen till framtida samhällsförhållanden, framtida produktionsförhållanden samt den framtida politiska utvecklingen. En del av frågorna kan betraktas som individrelaterade och andra som samhällsrelaterade.

Tabell 5.4 Indexbildningar för försvars- och krigshotfrågor, alphavärden och ingående variabler

Index	Alpha- värde	Ingående variabler
Försvarsvilja	.85	Inställning till värnplikt Inställning till försvarsplikt Inställning till väpnat motstånd vid angrepp
Tilltro till försvaret	.69	Tro på försvarets förmåga att minska krigsriskerna Tro på möjligheterna till försvar i krig
Krigshot	.83	Tro på angrepp mot Sverige Tro på kärnvapenanfall mot Sverige Tro på tredje världskrig Tro på storkonflikt som berör Europa

Svarsalternativen har utformats på olika sätt i undersökningen. Vid de fem frågor som berörde "hopp-oro" inför framtiden fick enkättagarna rangordna svarsalternativen inbördes från 1 till 5, dvs 1:a valet betecknade det som man mest hoppades på eller oroades sig för och sista valet blev följaktligen något förhållande som man var ganska indifferent inför. Ett tiotal frågor innehöll påståenden som skulle besvaras på två sätt, dels om man önskade att det som påståendet i fråga handlade om skulle inträffa, dels om man trodde att det skulle inträffa (jämför Konwicka 1976). Korrelationskoefficienten mellan "tro"- och "önskanalternativen" är angivna i respektive tabell.

5.3.1 Allmän inställning till framtiden

Den allmänna inställningen till framtiden jämfördes med enkättagarnas syn på sin nuvarande livssituation. Svartsfördelningen - som kan studeras i tabell 5.5 - visade att den övervägande delen var nöjd med sin livssituation. Bilden blev emellertid en annan, när en fråga ställdes om livssituationen i framtiden. Endast ett fåtal trodde att det skulle bli bättre år 2000. Efter dessa två frågor, som kan betraktas som individrelaterade, ställdes en fråga som gällde optimism-pessimism inför samhällsutvecklingen i Sverige. Bilden blev inte fullt så pessimistisk för den framtida samhälls-

Tabell 5.5 Allmän inställning till framtiden

Nöjd med nuvarande livssituation	mycket nöjd %	ganska nöjd %	vet ej %	ganska missnöjd %	mycket missnöjd %	medelvärdan	N
	26	63	5	4	2	1.9	681
Tron på större tillfredsställelse år 2000	mycket mer tillfreds	mer tillfreds	som nu	mindre tillfreds	mycket mindre tillfreds	medelvärdan	N
	2	10	34	46	9	3.5	682
Optimism inför framtiden beträffande vår samhällsutveckling	mycket optimistisk	ganska optimistisk	vet ej	ganska pessimistisk	mycket pessimistisk	medelvärdan	N
	5	42	18	30	-	2.9	680

utvecklingen som för livssituationen år 2000. Nära hälften av enkättagarna hade en optimistisk syn på samhällets utveckling. Undersökningar som utförts under senare år visar på att de som är mest nöjda nu är minst optimistiska om framtiden (se t ex Galtung, Sicinski och Wiberg (under tryckning) och Bjurwill 1986; jfr dock även Fridberg 1982).

Till frågeområdet för den allmänna inställningen hörde också frågan om vad de intervjuade hoppades på eller fruktade för framtiden, dels för egen del, dels för hela världen. Genom den tidigare nämnda pilotundersökningen hade en rad fasta svarsalternativ kunnat arbetas fram, och enkättagarna ombads nu rangordna dessa. Deras rangordning undersöktes med hjälp av Friedmans test (Hull och Nie 1981). Detta visade på att förstahandsvalen gav samma bild, som om alla valen redovisades. Det torde därför räcka med en redovisning av förstahandsvalen. I tabell 5.6 nedan kan det konstateras, att det man hoppades allra mest på var att för egen del vara vid god hälsa, och det man mest oroade sig för var sjukdom. När det gällde förhållanden ute i världen hoppades de intervjuade mest på fred och oroade sig mest för världskrig.

Även inställningen till framtida hot och katastrofer redovisas i tabell 5.6. Det kan noteras att enkättagarna mest av allt fruktade kärnkraftskatastrofer i framtiden. Därefter följde alternativen "förhärjande epidemier", "miljökatastrofer" och "naturkatastrofer".

Tabell 5.6

Hopp och oro inför framtiden. Procentuell fördelning av antalet 1:a handsval

	Rangordning 1:a val	Medelvärden N (1-5)	N
<hr/>			
Personligt hopp inför framtiden:			
god hälsa	63	1.5	670
goda familjeförhållanden	20	2.6	657
tryggt arbete	10	3.2	655
tryggad ålderdom	5	3.7	657
god ekonomi	5	3.8	655
Personlig oro inför framtiden:			
sjukdom	66	1.6	664
ensamhet	16	2.8	655
arbetslöshet	11	3.1	650
ekonomi	5	3.6	650
ålderdom	2	3.8	647
Hopp för förhållandena ute i världen:			
fred i världen	79	1.4	674
renare miljö	8	2.6	655
energifrågan löst	5	3.4	654
minskad befolkningstillväxt	4	4.1	651
rättvis ekonomisk världsordning	5	3.5	656
Oro för förhållandena ute i världen:			
världskrig	70	1.6	668
miljöförstöring	11	2.8	653
ekonomisk depression, arbets- löshet	10	3.2	657
överbefolkning, svält	6	3.5	652
energibrist	3	3.9	653
Framtida hot och katastrofer:			
kärnkraftskatastrof	63	1.7	660
förhärjande epidemi	15	3.0	659
miljökatastrof	10	3.1	656
naturkatastrof	9	3.4	658
läkemedelskatastrof	3	3.7	653

Ett memento vid tolkningen av enkättagarnas allmänna inställning till framtiden - och då speciellt hot i denna - gäller att "Enkät år 2000" genomfördes på våren 1979. I liknande undersökningar som utförts på 1980-talet, framför allt utländska, såg inte resultaten ut på detta sätt, vilket tidigare påpekats i detta avsnitt och i avsnitt 3.2. En allmän tendens i dessa undersökningar var att arbetslöshet fruktades i minst lika stor utsträckning som världskrig.

Vid korrelationsberäkningar mellan framtidsfrågorna i detta avsnitt och bakgrundsdata kunde noteras att äldre gifta kvinnor, de ur högre socialgrupp och de som har borgerliga partisympatier i större utsträckning än andra var nöjda med sin nuvarande livssituation. En större andel män än kvinnor uppvisade optimism inför samhällsutvecklingen i framtiden. Tillfredsställelsen med livssituationen år 2000 erhöll dock inga samband på över .20 med bakgrundsdata. De förhållanden som man hoppades respektive oroade sig för uppvisade en del samband med bakgrundsdata. Äldre enkättagare hoppades mest på trygg ålderdom och god hälsa och oroade sig mest för sjukdom och ålderdom. De fruktade världskrig mer än andra och hoppades på fred i världen. De yngre fruktade arbetslöshet mycket mer än andra och hoppades på tryggt arbete. Fler kvinnor än män fruktade världskrig och hoppades på fred.

Vid sambandsberäkningar mellan tron på tillfredsställelsen med livssituationen år 2000 och optimism inför vårt samhälles utveckling noterades en gammakoefficient som uppgick till .46, vilket således innebar att den andel som i stor utsträckning trodde att vi kommer att vara mer nöjda med livssituationen år 2000 än idag även var förhoppningsfulla vad gällde vår samhällsutveckling. Då dessa två frågor jämfördes med åsikten om den nuvarande livssituationen noterades ganska svaga samband mellan nutids- och framtidssyn.

Sambandsberäkningar mellan framtida hopp och oro, dels för egen del, dels för förhållanden ute i världen, visade att de som mest oroade sig för sjukdom även var oroliga för arbetslöshet, ensamhet och ekonomin och hoppades på tryggt arbete, tryggad ålderdom samt god hälsa. De enkättagare som uppgett att de mest av allt fruktade ett nytt världskrig oroade sig även för miljöförstöring, ekonomisk depression och arbetslöshet och hoppades på god hälsa och fred i världen.

5.3.2 Inställningen till framtida samhällsförhållanden

Inställningen till framtida samhällsförhållanden innefattade sociala problem och natur- och miljöproblem i framtiden. I tabell 5.7 kan konstateras att enkättagarna hade en ganska

Tabell 5.7 Inställning till framtida samhällsförhållanden

	Mycket lättare %	Något lättare %	Som nu %	Något svårare %	Mycket svårare %	Medelvärdet (1-5)	N	Homologi- koeffi- cienter
Medicinska förändringar:								
Tro på mer lättillgängliga vårdplatser	3	21	24	29	22	3.5	679	
Sociala förändringar:								
Tro på mer stresssjukdomar	39	40	10	8	2	1.9	669	
Tro på ökat narkotikabruk	20	34	19	21	5	2.6	678	
Tro på ökat bruk av alkohol	17	42	32	8	1	2.3	680	
Tro på ökad brottslighet	20	47	21	10	1	2.2	679	
Tro på större utslagning	23	45	16	14	2	2.2	677	
	Ja, absolut	Ja, nog	Vet ej	Nej, nog inte	Nej, absolut inte			
Tro på familjens betydelse	17	23	29	25	5	2.8	679	.23
Önskan om familjens betydelse	64	21	6	4	3	1.6	674	
Natur- och miljöförändringar:								
Tro på fler kärnkraftverk	21	43	18	11	7	2.4	679	.36
Önskan om fler kärnkraftverk	6	11	19	22	40	3.8	669	
	Mycket ökad	Något ökad	Som nu	Något minskad	Mycket minskad			
Tro på ökad miljöförstöring	15	28	16	35	6	2.9	676	

pessimistisk syn på framtiden, speciellt när det gällde sociala problem som alkohol- och narkotikamissbruk, brottslighet och utslagna människor.

För att belysa inställningen till natur- och miljöproblem i Sverige år 2000 fick enkättagarna ange om de dels trodde, dels önskade att antalet kärnkraftverk skulle öka eller minska i framtiden, och om de ansåg att miljöförstöringen skulle öka eller minska. Resultaten visade på att nära 2/3 trodde att antalet kärnkraftverk skulle öka samtidigt som nära 2/3 inte önskade att detta skulle ske. Korrelationskoefficienten mellan "tro"- och "önskealternativen" uppgick här till .36. När det gällde miljöförstöringen i framtiden var det ungefär lika många (ca 40 %) som ansåg att den skulle öka som att den skulle minska.

Vid sambandsberäkningar mellan inställningen till framtida samhällsförhållanden och bakgrundsdata erhöles samband praktiskt taget endast med könsvariabeln. Män önskade t ex i mycket större utsträckning än kvinnor att antalet kärnkraftverk skulle öka i framtiden. Kvinnorna däremot ansåg i högre utsträckning än männen att brottsligheten och miljöförstöringen kommer att öka samt önskade att familjens betydelse skulle ha ökat år 2000.

Då de enskilda frågor som rörde inställningen till framtida samhällsförhållanden korstabulerades med varandra kunde konstateras att det förelåg en "kärna" inom detta område. Den utgjordes av sociala problem i framtiden: ökning av stress- och andra psykiska sjukdomar, narkotika- och alkoholmissbruk, brottslighet och utslagning av människor. Dessa problem uppvisade starka sambandskoefficienter sinsemellan. Även tron på ökad miljöförstöring erhöles samband med ovan nämnda problem, men av betydligt svagare art.

En faktoranalys utfördes för inställningen till framtida samhällsförhållanden, de hopp-oro frågor som hörde till detta område och den allmänna inställningen till framtiden. Det kunde noteras att de sociala hotfrågorna erhöles starka laddningar i samma faktor. Två faktorer berörde rent individuella förhållanden i framtiden och en faktor handlade om miljöproblem och kärnkraftverk.

5.3.3 Inställningen till framtida produktionsförhållanden

För min undersökning av inställningen till framtida produktionsförhållanden fick enkättagarna ta ställning till tre attitydområden: tekniska och ekonomiska förhållanden samt arbetslivets förändringar i framtiden. Jämfört med svarspersonernas inställning till de framtida samhällsförhållandena kan konstateras att de för vissa av produktionsförhållanden hade en ljusare syn på framtiden. I tabell 5.8 kan svarsfördelningen studeras.

Tron på en framtida robotisering av människors arbeten var betydligt större än önskan om en sådan förändring. (Korrelationen mellan dessa variabler uppgick till .24.) Bedömningen av Sveriges möjligheter att hävda sig på det tekniska området år 2000 gentemot andra industriländer var övervägande positiv. Den ekonomiska situationen år 2000 betraktades dock inte som alltför ljus. (En tänkbar förklaring till detta kan vara att 1978 var ett dåligt år för den svenska ekonomin.) Tron och önskan om större intresse för framgångar i yrkeslivet visade sig vara ungefär desamma. Däremot var tron på minskad arbetstid i framtiden inte i överensstämmelse med önskningarna. (Korrelationskoefficienten uppgick till .29.) En majoritet av de intervjuade såväl trodde på som önskade mer inflytande i företagen i Sverige.

Inställningen till framtida produktionsförhållanden uppvisade ett antal samband med bakgrundsdata. Låg socialgruppstillhörighet och icke-borgerliga partisympatier visade sig - inte oväntat - ha betydelse för önskan om socialisering, tron på större vikt för framgångar i yrkeslivet och önskan om medägande i företag. De lågutbildade trodde i större utsträckning än andra på Sveriges konkurrenskraft i framtiden. Män önskade i högre utsträckning än kvinnor en framtida robotisering, och männen trodde också mer på vår konkurrenskraft i framtiden. Däremot var fler kvinnor än män rädda för ökade hälsorisker på våra arbetsplatser i framtiden. Äldre personer önskade större vikt för framgångar i arbetslivet och trodde på mer medinflytande i företagen i större utsträckning än yngre personer.

Tabell 5.8 Inställning till framtida produktionsförhållanden

	Ja, absolut %	Ja, nog %	Vet ej %	Nej, nog inte %	Nej, absolut inte %	Medelvärden (1-5)	N	Homologikoefficienter
Tekniska förändringar:								
Tro på framtida robotisering	20	39	17	20	4	2.5	680	.24
Önskan om framtida robotisering	3	6	8	23	59	4.3	669	
Tro på Sveriges konkurrenskraft	33	39	13	12	3	2.1	681	
Ekonomiska förändringar:								
Tro på mer socialisering	12	30	24	25	8	2.9	679	.20
Önskan om mer socialisering	7	7	16	21	47	3.9	669	
	Mycket bättre	Något bättre	Som nu	Något sämre	Mycket sämre			
Tro på bättre ekon situation	3	29	24	37	7	3.2	677	
	Ja, absolut	Ja, nog	Vet ej	Nej, nog inte	Nej, absolut inte			
Arbetslivsförändringar:								
Tro på större vikt för framgång i yrkeslivet	12	31	22	28	7	2.9	679	.29
Önskan om större vikt för framgång i yrkeslivet	25	22	16	20	16	2.8	673	
Tro på minskad arbetstid	48	37	9	4	1	1.7	679	.29
Önskan om minskad arbetstid	38	25	14	15	8	2.3	674	
Tro på mer medinflytande i företagen	25	46	17	10	2	2.2	678	.26
Önskan om mer medinflytande i företagen	35	29	16	12	7	2.2	675	
	Mycket bättre	Något bättre	Som nu	Något sämre	Mycket sämre			
Tro på bättre trivsel med arbetet	3	23	41	26	7	3.1	677	
	Mycket ökade	Något ökade	Oförändrade	Något minskade	Mycket minskade			
Tro på ökade hälsorisker på arbetspl	6	17	18	47	12	3.4	679	

Sambandskoefficienter beräknades för de frågor som tillsammans bildar inställningen till framtida produktionsförhållanden. Tron på en bättre ekonomisk situation i framtiden erhöll flest samband med andra frågor, t ex med tron på minskad arbetstid, tron på medinflytande i företagen, tron på bättre trivsel med arbetet samt tron på mindre hälsorisker på arbetsplatsen i framtiden. Önskan om mer socialisering erhöll samband med önskan om mer inflytande i företagen och önskan om minskad arbetstid i framtiden.

En faktoranalys utfördes för inställningen till framtida produktionsförhållanden, de hopp-oro frågor som hörde till detta område samt den allmänna inställningen till framtiden. I den första faktorn ingick den allmänna inställningen till framtiden kombinerad med ökad trivsel med arbetet, bättre ekonomisk situation år 2000, tron på stor konkurrenskraft även i framtiden etc. Övriga faktorer innehöll visserligen en del variabler med starka laddningar men saknade homogenitet.

5.3.4 Inställning till den politiska utvecklingen

I Beredskapsnämndens mätningar noterades att t ex oro för den politiska situationen i världen kunde ha ett samband med variationerna i försvarsviljan. För att ytterligare belysa detta ställdes i "Enkät år 2000" en rad frågor om den politiska utvecklingen fram till sekelskiftet. Några av dem berörde maktförhållandena i Sverige och den inhemska politiska utvecklingen, och några handlade om internationella problem. Svarsfördelningen för dessa frågor kan studeras i tabell 5.9. Generellt kan för flertalet av de påståenden som de intervjuade hade att besvara sägas att svaren visade på mer eller mindre stor diskrepans mellan tro och önskan. Endast frågan om republik i Sverige uppvisade ett någorlunda starkt samband mellan alternativerna "tro" och "önskan" (.41).

Sammanfattande för den politiska utvecklingen kan sägas, att enkättagarna inte såg särskilt ljus på framtiden. Man trodde på en ökad styrning från samhällets sida men önskade att vanliga människor skulle få mer att säga till om. Enkättagarna hyste inga förhoppningar om att förtroendet för

Tabell 5.9 Inställning till den politiska utvecklingen

	Ja, absolut %	Ja, nog %	Vet ej %	Nej, nog inte %	Nej, abso- lut inte %	Medel- värden (1-5)	N	Homologi- koefficienter
Politiska förändringar i Sverige:								
Tro på större politikerakt	10	20	29	33	8	3.1	680	.09
Önskan om större politikerakt	5	8	18	31	36	3.9	674	
Tro på större byråkratiskt	17	29	26	21	6	2.7	679	-.09
Önskan om större byråkratiskt	2	3	11	26	57	4.4	672	
Tro på större fackligt inflytande	31	46	14	7	1	2.0	677	.12
Önskan om större fackligt inflytande	20	21	18	19	20	3.0	671	
Tro på mera demokrati	11	25	21	32	11	3.1	677	.10
Önskan om mera demokrati	50	33	10	5	2	1.7	675	
Tro på republik	5	13	27	34	20	3.5	676	.41
Önskan om republik	10	7	21	22	39	3.7	674	
	Ökat mycket	Ökat något	Som nu	Minskad något	Minskad mycket			
Tro på större förtroende för politiker	1	8	37	35	19	3.6	680	
	Ja, absolut	Ja, nog	Vet ej	Nej, nog inte	Nej, absolut inte			
Tro på ökad politisk förföljelse	4	14	24	41	16	3.5	680	
Tro på större rasproblem	14	36	22	25	2	2.7	680	
	Ökat mycket	Ökat något	Som nu	Minskad något	Minskad mycket			
U- och i-landsproblematiken:								
Tro på ökad klyfta mellan u- och länder	8	20	21	47	4	3.2	678	
	Ja, absolut	Ja, nog	Vet ej	Nej, nog inte	Nej, absolut inte			
Tro på större solidaritet med tredje världen	6	15	25	39	15	3.4	678	.24
Önskan om större solidaritet med tredje världen	18	30	21	19	11	2.8	675	
Världspolitiska förändringar:								
Tro på större FN-inflytande	10	18	32	29	12	3.2	679	.15
Önskan om större FN-inflytande	47	28	3	4	4	1.8	674	

politiker skulle öka. Man trodde inte på FNs möjligheter att utöva ett ökat inflytande på världspolitiken. Även om en stor andel av de intervjuade trodde att klyftan mellan i- och u-länder skulle minska, var det inte många som trodde att vi i Sverige skulle sänka vår levnadsstandard till förmån för länder i tredje världen. Hälften av de intervjuade trodde inte på förföljelser i Sverige på grund av politiska åsikter, medan ungefär en lika stor andel ansåg att allvarliga rasproblem skulle kunna uppstå om antalet invandrare ökade i framtiden.

Inställningen till den politiska utvecklingen uppvisade inte särskilt många samband med bakgrundsdata. Inte oväntat önskade de som sympatiserade med icke-borgerliga partier i större utsträckning än andra ökat inflytande för fackliga organisationer, att vanliga människor skulle få mer att säga till om samt att republik skulle ha införts år 2000. Personer med låg utbildning och låg socialgruppsstillhörighet önskade mer än andra att byråkrater, fackliga organisationer och FN skulle få större makt. Det var främst kvinnorna som önskade att vanliga människor skulle få mer att säga till om och som trodde på större solidaritet med tredje världen. Männerna önskade däremot i större utsträckning än kvinnorna att republik skall ha införts år 2000.

Vid korrelationsberäkningar för de frågor som tillsammans utgör inställningen till den framtida politiska utvecklingen kunde konstateras att det inte förelåg särskilt många samband mellan frågorna. Tron på större förtroende för politiker i framtiden erhöll samband med önskan om att politikerna skall få större makt och önskan om större byråkratmakt. Ett annat exempel är att de som trodde på större solidaritet med tredje världen såväl trodde som önskade att vi skall ha republik i Sverige år 2000.

Faktoranalysen för inställningen till den politiska utvecklingen, de hopp-oro frågor som hörde till detta område samt den allmänna inställningen till framtiden visade inte på någon större homogenitet i faktorerna. Endast en faktor föreföll användbar, nämligen den första, som innehöll den allmänna inställningen till framtiden kombinerad med ökat för-

troende för politikerna år 2000, ingen förföljelse på grund av politiska åsikter samt färre rasproblem år 2000.

5.3.5 Diskussion av resultatredovisningen för de olika framtidsområdena och indexbildning

I avsnitten 5.3.1 -- 5.3.4 har de olika framtidsområdena presenterats. För varje område har redovisats en procentuell svarsfördelning i tabeller, sambandsberäkningar med bakgrundsdata och mellan de frågor som bildar respektive område. Med hjälp av faktoranalyser reducerades därefter antalet frågor som verkade meningsfulla att arbeta vidare med för att pröva min hypotes.

Det kunde konstateras att det inte förelåg särskilt många samband mellan de frågor som tillsammans bildade de olika framtidsområdena. För inställningen till framtida samhällsförhållanden kunde dock konstateras att det förelåg en "kärna" inom detta område vilken utgjordes av sociala hot i framtiden. Beträffande framtida produktionsförhållanden uppvisade speciellt frågan om tron på en bättre ekonomisk situation samband med övriga frågor inom detta område. Området "den framtida politiska utvecklingen" som innehöll det största antalet frågor, uppvisade inte någon större homogenitet. Det enda index som föreföll meningsfullt att bilda skulle utgöras av de frågor som handlade om sociala hot i framtiden. En faktoranalys visade också på att det vore rimligt.

Eftersom korrelationsberäkningar hittills utförts för respektive område för sig, beslöt jag att utföra beräkningar mellan de olika områdena. Det kunde konstateras att det förelåg en hel del samband mellan frågor som tillhörde olika områden. Det var framför allt inställningen till den framtida ekonomin som uppvisade samband med frågor som rörde framtida samhällsförhållanden och den politiska utvecklingen. Inställningen till trivsel med arbetet i framtiden korrelerade också med de framtida samhällsförhållandena. De allmänna framtidsfrågorna erhöll samband med ett stort antal frågor inom de tre andra områdena.

Nästa steg i bearbetningen blev följaktligen en ny faktoranalys, där alla framtidsfrågorna ingick (se appendices). Vid ett första studium av denna analys konstaterades att faktorerna verkade blandade, dvs de fyra framtidsområdena återfanns inte samlade inom var sin faktor. Det visade sig emellertid likväl att det var meningsfullt att utföra denna faktoranalys. Först erhöles en faktor som kan benämnas "optimism inför framtiden". Den innehöll starka positiva laddningar för den allmänna inställningen till framtiden, den framtida ekonomiska situationen, trivsel med arbetet, förtroende för politiker. Negativa laddningar erhöles de sociala hotfrågorna, framtida miljörisker på arbetsplatsen och miljöförstöring.

Faktor 2 kan benämnas "vänsterorienterad inställning". De faktorer som fick starkast laddning var önskan om större inflytande från fackliga organisationer, medägande i företag samt förstatligande av det privata näringslivet. Den tredje faktorn berörde endast personligt hopp respektive personlig oro inför framtiden. Den kan således benämnas som "personliga förväntningar inför framtiden". Faktor 4 erhöles starka laddningar för de variabler som berörde ekonomin, energin samt levnadsstandarderna i framtiden. Det var dock svårt att ge den en adekvat benämning. Faktor 5 omfattade bl a "kärnkraftsanhängarna". De variabler som denna faktor omfattade var ingen oro för ökad miljöförstöring, önskan om fler kärnkraftverk i framtiden osv.

Ytterligare faktoranalyser utfördes för framtidsområdena, där experiment gjordes med olika begränsningar av faktorer, utslutande av vissa variabler mm, men de tillförde inte något utöver vad som här redovisats. Jag övergick därför till att reliabilitetstesta faktorerna för att få bästa möjliga underlag för indexbildningar. Efter åtskilliga reliabilitetstestningar erhöles index med godtagbara alphavärden, dvs värden över .60 (se Mc Kennel 1970) och de återfinns i tabell 5.10. Det gjordes även ett försök att konstruera ett index identiskt med det som benämnas vänsterorienterad inställning men med "tro"-alternativen i stället för "önskan"-alternativen. Alphavärdet blev inte särskilt högt (.57), varför det var tveksamt om detta index var användbart i de fortsatta bearbetningarna.

Tabell 5.10 Indexbildningar, alphavärden och ingående variabler

Index	Alpha-värde	Ingående variabler
Sociala hot	.80	Tro på ökat narkotikabruk Tro på ökat bruk av alkohol Tro på ökad brottslighet Tro på större utslagning
Optimism-pessimism	.74	Tro på större livstillfredsställelse Tro på bättre ekonomisk situation Tro på bättre trivsel med arbetet Optimism inför framtiden
Vänsterorienterad inställning	.72	Önskan om större fackligt inflytande Önskan om mer medinflytande i företagen Önskan om mer socialisering

Sammanfattande för resultaten av faktoranalyserna med reliabilitetstestningarna kan sägas att som slutresultat erhöles tre index med godtagbara alphavärden. Hur väl stämmer dessa index med de hypoteser som presenterades i avsnitt 3.4? Inställningen till framtida samhällsförhållanden utkristalliserades till ett index omfattande sociala hot i framtiden. Enstaka frågor som t ex berörde inställningen till familjens betydelse i framtiden, inställningen till kärnkraftverk och framtida miljöförstöring visade sig inte vara särskilt starkt knutna till de framtida sociala hoten.

De två områden som berörde framtida produktionsförhållanden och den politiska utvecklingen visade sig i flera fall vara avhängiga av varandra och därigenom kunde t ex index om vänsterorienterad inställning bildas, dels för "tro"-alternativet även om det fick ett något för lågt alphavärde, dels för "önskan"-alternativet. Som tidigare nämnts bildade två av frågorna från området "framtida produktionsförhållanden" tillsammans med två frågor från området "den allmänna inställningen till framtiden" ett optimism-pessimismindex.

Den ursprungliga hypotesen att vart och ett av de fyra framtidsområdena skulle kunna ses som separata enheter för förklaring av variationerna i försvarsviljan har sålunda förkastats. Min teori bygger på att människors positiva och negativa

förväntningar på framtiden kan vara bestämningsfaktorer till försvarsviljan. Avsikten var från början att formulera ett ganska stort antal frågor för varje område (en eller två frågor för varje dimension inom respektive område). Vid bearbetningen av enkätmaterialen förväntade jag mig att vissa frågor skulle visa sig vara av större värde än andra, och min främsta målsättning var att välja ut de frågor som uppvisade bäst samvariation med försvarsfrågorna. De indexbildningar som presenterats i detta avsnitt visade att min teori borde revideras med avseende på specifika framtidsområden som förklaringsfaktorer och omformuleras på följande sätt: Människors optimism inför framtiden när det gäller förhållanden som berör ekonomi och arbetsliv, politik och sociala hot kan utgöra några av förklaringsfaktorerna till variationerna i försvarsviljan.

5.4 Samband mellan försvarsfrågorna och framtidsfrågorna samt bakgrundsvariablerna

För att konstatera om det förelåg samband mellan enkätdeltagarnas framtidssyn och försvarsinställning utfördes en fullständig korrelationsberäkning (såväl med gamma som Pearsons'r) mellan alla frågor som berörde framtid och försvar. Av utrymmesskäl redovisas inte alla dessa beräkningar i föreliggande avsnitt. Det torde dock vara av intresse att studera de samband som eventuellt kan påvisas mellan de index för försvarsfrågor och framtidsfrågor, som presenterats i avsnitten 5.2 och 5.3.

I tabell 5.11 kan noteras att försvarsviljeindexet erhöll sitt starkaste positiva samband med tilltron till försvaret, vilket inte var oväntat. Svagt men dock signifikant positivt samband uppvisades mellan försvarsviljan och optimism-indexet. Signifikanta negativa samband erhöles mellan försvarsviljan å ena sidan och krigshot respektive vänsterorienterad inställning å andra sidan. Dessa resultat innebar således att de försvarsvilliga i större utsträckning än andra hade tilltro till försvaret, var optimistiska inför framtiden, bedömde krigshotet som litet och inte hade en vänsterorienterad inställning.

Tabell 5.11 Korrelationsmatris för index/index (Pearsons'r)

	Försvars- vilja	Tilltro till förs- varet	Krigs- hot	Sociala hot	Optimism -pessi- mism	Vänster- orienterad inställ- ning
Försvarsvilja positiv-negativ (1-5)		.47**	-.03	-.04	.11*	-.18**
Tilltro till försvaret ja-nej (1-5)			-.04	-.30**	.21**	-.13*
Krigshot ja-nej (1-5)				-.16*	-.29**	-.04
Sociala hot ja-nej (1-5)					-.53**	-.01
Optimism-pessimism (1-5)						.15*
Vänsterorienterad inställning (1-5)						

* = signifikant på 1 % nivån

** = signifikant på 0.1 % nivån

Tilltron till försvaret visade sig ha ett signifikant positivt samband med optimism och signifikanta negativa samband med sociala hot och vänsterorienterad inställning. Krigshot erhöll ett signifikant positivt samband med sociala hot och ett negativt sådant med optimism.

Optimism uppvisade inte oväntat ett starkt negativt samband med sociala hot. Slutligen visade det sig att det erhöll ett signifikant positivt samband med vänsterorienterad inställning.

Tabell 5.12 Korrelationsmatris för index/bakgrundsvariabler.
(Pearsons'r samt lambda för kön och civilstånd)

	Parti- sympatier konservativ- radikal (1-5)	Alder låg-hög (1-5)	Kön man- kvinna (1-5)	Civil- stånd ogift- gift (1-5)	Antal barn ja- nej (1-5)	Utbild- ning låg-hög (1-5)	Yrkes- till- hörighet låg-hög (1-5)	Bostads- ort storstad- landsbygd (1-5)
Försvarsvilja positiv-negativ (1-5)	.21**	.10*	.24**	-.07*	.07*	-.02	.15*	.07*
Tilltro till försvaret ja-nej (1-5)	.15*	-.07*	.23**	.04	-.03	-.02	.14*	.05
Krigshot ja-nej (1-5)	.06	-.11*	-.17*	-.07*	-.06	.08*	-.08*	-.05
Sociala hot ja-nej (1-5)	-.02	.12*	-.15*	-.00	.03	-.00	-.06	-.04
Optimism-pessimism (1-5)	.09*	-.07*	.11*	.03	-.02	.02	.01	.13*
Vänsterorienterad inställning (1-5)	-.60**	-.00	-.02	-.02	-.12*	.20**	-.34**	-.02

* = signifikant på 1 % nivån

** = signifikant på 0.1 % nivån

Tabell 5.12, där sambanden mellan de tidigare behandlade index-
en och bakgrundsdata kan studeras, visar att försvarsviljan
erhöll signifikanta samband med ett antal bakgrundsvariabler.
Andelen försvarsvilliga var högre bland män, borgerliga parti-
sympatisörer och bland dem med hög socialgruppstillhörighet.
Tilltron till försvaret uppvisade i stort sett samma bild.

Krigshot upplevdes i störst utsträckning av äldre enkätdelta-
gare, kvinnor, lågutbildade och av de med låg socialgruppstill-
hörighet. Sociala hot fruktades mest av yngre och kvinnor. De
mest optimistiska personerna var män och de som var bosatta

på mindre ort eller landsbygd. En vänsterorienterad inställning uppvisade naturligt nog samband med icke-borgerliga partisympatier, men även med låg utbildning och låg socialgrupps-tillhörighet.

5.5 Sammanfattning

I detta kapitel har enkätundersökningens erhållna resultat presenterats. Avsnitt 5.2 omfattade alla frågor som berörde försvaret. Sambanden mellan dem och med bakgrundsdata redovisades också. I enkätundersökningen var försvarsviljan något svagare än i Beredskapsnämndens mätningar hösten 1978 och hösten 1979 men låg dock på en hög nivå. Tilltron till försvaret var inte särskilt stor hos enkättagarna. Inställningen till nedrustning var något mera positiv i "Enkät år 2000" än i nämndens mätningar. Bedömningen av krigsrisker var tämligen lika för enkätundersökningen och nämndens mätningar, och de upplevdes inte som speciellt stora.

Då försvarsfrågorna jämfördes med varandra visade det sig att försvarsviljan samvarierade positivt med tilltron till försvaret och negativt med tron på ett kärnvapenangrepp på Sverige. Tilltron till försvaret uppvisade inga samband med krigshot. Beträffande bakgrundsdata kunde konstateras att kön, partisympatier och socialgruppstillhörighet uppvisade flest samband med försvarsfrågorna. Samma tendenser har Beredskapsnämnden funnit i sin mätningar.

Inställningen till framtiden omfattade ett stort antal frågor fördelade på en allmän inställning till framtiden, framtida samhällsförhållanden, produktionsförhållanden samt den politiska utvecklingen. Enkättagarna hade en ganska pessimistisk syn på framtiden när det rörde sig om samhällsförhållanden, främst i fråga om de sociala problemen som de ansåg skulle öka. När det gällde de framtida produktionsförhållandena var bilden något ljusare. Tre fjärdedelar av enkättagarna trodde t ex på Sveriges konkurrenskraft i framtiden, och en tredjedel trodde på en bättre ekonomisk utveckling.

Bland frågorna för den politiska utvecklingen återfanns ganska många som skulle besvaras med dels vad enkättagarna trodde,

dels vad de önskade. Det kan noteras, att det rådde tämligen stor diskrepans mellan "tro" och "önskan". Sammanfattande för den politiska utvecklingen kan sägas, att man inte såg särskilt ljusst på framtiden. Många fruktade ökade rasproblem och förföljelse på grund av politiska åsikter i framtiden, trodde på ökad styrning från samhällets sida etc.

Då framtidsområdena jämfördes med bakgrundsdata framträdde ungefär samma bild som vid jämförelsen mellan försvarsfrågor och bakgrundsdata. De variabler som var av störst betydelse var kön, partisympatier och socialgruppsstillhörighet.

Vid sambandsberäkningar mellan de olika framtidsområdena visade det sig att det förelåg många samband för frågor inom ett område, när de jämfördes med frågor inom ett annat område. Med anledning härav utfördes faktoranalyser dels för att reducera antalet frågor, dels för att testa homogeniteten för de olika områdena. Därefter gjordes reliabilitetstestningar på erhållna meningsfulla faktorer och ett antal index med godtagbara alphavärden kunde noteras. I avsnitt 5.4 diskuterades sambanden mellan indexen för de olika framtidsområdena och förvarsattityderna samt bakgrundsvariablerna. Det kunde konstateras att ett antal samband förelåg som gav ett visst stöd för den i avsnitt 3.4 presenterade, och nu delvis reviderade, hypotesen. De samband som erhöles torde över lag vara intressanta att studera vidare. Resultaten presenteras i nästa kapitel.

6. Analys av försvarsviljans bestämningsfaktorer

6.1 Inledning

Föregående kapitel redovisning av resultaten för "Enkät år 2000" utmynnade i indexbildningar för de olika försvars- och framtidsfrågorna. Dessförinnan hade korrelationsberäkningar mellan frågorna gett ett visst stöd för min begreppsmodell med dess hypoteser.

I avsnitt 5.4, där korrelationsmatriser redovisades för indexen och bakgrundsvariablerna, kunde konstateras att det förelåg samband dem emellan som skulle kunna utgöra underlag för vidare bearbetningar. Dessa samvariationer visade på parvisa relationer, dvs relationer mellan två variabler utan att inflytandet från andra variabler beaktades. För att försöka få ytterligare stöd för min hypotes om att människors framtidsyn skulle kunna vara en av förklaringsfaktorerna till variationerna i försvarsviljan blev nästa steg att samtidigt pröva flera variabler, vilket sålunda innebar att jag gick över till att använda multivariata metoder av olika slag.

Förutom LISREL-teknik har också regressions- och variansanalyser använts. Resultaten av de senare bearbetningarna kommer att redovisas först och därefter presenteras olika LISREL-modeller där samtidig prövning görs av de direkta och indirekta samband som ingår i min begreppsmodell.

6.2 Multipel regression och variansanalys med MCA

Till att börja med utförde jag multipla regressionsanalyser där variablerna utgjordes av de olika indexen och bakgrundsvariablerna. Den stegvisa regressionsanalysen används här som en explorativ teknik. Syftet var att erhålla information om hur den slutliga modellen skulle kunna byggas upp. För en utförlig presentation av multipel regressionsanalys hänvisas till Kleinbaum och Kupper (1978).

Anledningen till att det stegvisa förfarandet föredrogs var att de tidigare utförda analyserna för enkätmaterial visat att en annorlunda indexbildning var lämpligare än den som från början avsetts. Jag ville därför att regressionsanalysen skulle vara mera förutsättningslös och ville inte i förväg bestämma vilka variabler som skulle vara med och i vilken ordning de skulle medtagas i analysen.

Regressionsanalyserna utfördes med hjälp av SPSS-paketets "Regression" (Nie et al 1975). Försök gjordes med dels "listwise deletion", vilket innebär att endast de enkättagare som svarat på alla de i analysen ingående frågorna kommer med, dels "pairwise deletion", vilket innebär att hela materialet utom det parvisa bortfallet ingår i analysen. Skillnaderna i resultat blev negligerbara.

Som beroende variabel användes försvarsviljeindexet. De oberoende utgjordes av övriga index och bakgrundsvariabler. Analyser utfördes i tre steg. Först prövades indexen respektive bakgrundsvariablerna separat som oberoende variabler var- efter de också prövades tillsammans. I avsnitt 5.3.5 omnämndes att försök gjorts för konstruerandet av ett index identiskt med det som benämns vänsterorienterad inställning med "tro"-alternativen i stället för "önskan"-alternativen, men att detta index erhöll ett knappt godtagbart alphavärde. Vid regressionsanalyserna har dock detta index medtagits för att pröva om det ändå kan vara en möjlig förklaringsfaktor till försvarsviljans variationer. Indexet benämns "tron på mer styrning från samhällets sida".

När de olika indexen användes som oberoende variabler till försvarsviljan visade det sig, att krigshot inte kan betraktas som en förklaringsfaktor. De index som bäst förklarade försvarsviljan var vänsterorienterad inställning och optimism. Därefter följde indexet om tron på mer styrning från samhällets sida och sociala hot, men det sistnämnda erhöll inte ett signifikant F-värde. R^2 för denna analys uppgick till .07, vilket således innebär att de olika indexen tillsammans endast förklarade 7 % av variansen i försvarsviljan, vilket får anses vara ett mycket lågt förklaringsvärde.

Det bör påpekas att indexet om tilltron till försvaret som oberoende variabel uteställts ur de regressionsanalyser som redovisas här på grund av dess starka samband med försvarsviljan. Vid en analys där tilltron ingick blev R^2 -värdet visserligen .25, men då stod tilltron till 95 % för förklaringsgraden. Ett försök gjordes att slå ihop optimism och sociala hot till ett index - efter det att de senare omkodats i andra riktningen - men det påverkade inte förklaringsgraden nämnvärt. R^2 uppgick vid denna analys till .06. Därefter prövades bakgrundsvariablerna som oberoende variabler till försvarsviljan. Endast partisympatier och kön erhöll signifikanta F-värden i analysen. R^2 uppgick till .09.

Slutligen utfördes en analys, där såväl indexen som bakgrundsvariablerna ingick som oberoende variabler till försvarsviljan. Resultatet kan studeras nedan i tabell 6.1. De bästa förklaringsfaktorerna blev partisympatier, optimism inför framtiden, tron på mer styrning från samhällets sida, vänsterorienterad inställning samt kön, vilka alla erhöll signifikanta F-värden. Krigshot, socialgrupp och bostadsort kom inte med i analysen. R^2 -värdet uppgick till .11.

För att undersöka bakgrundsvariablernas sammanlagda förklaringsvärde för respektive index utfördes ett antal regressionsanalyser med de olika indexen som beroende variabler och bakgrundsvariablerna som oberoende variabler. Förklaringsgraden blev låg. R^2 -värden låg mellan .03 och .07 för alla index utom det för vänsterorienterad inställning där partisympatier, socialgrupp och bostadsort tillsammans förklarade

Tabell 6.1

Regressionsanalys av försvarsviljan med index och bakgrundsvariabler som oberoende variabler

Variabler i ekvationen	B	BETA	Residualstandardavvikelse för B	F
Partisimpatier	.336	.139	.115	8.530
Optimism - pessimism	.201	.168	.053	14.334
Mer styrning från samhällets sida	.135	.105	.049	7.470
Vänsterorienterad inställning	-.146	-.126	.055	6.982
Kön	.802	.116	.267	8.989
Civilstånd	-.226	-.058	.188	1.448
Sociala hot	.867	.073	.053	2.669
Utbildning	.130	.048	.112	1.359
Antal barn	.407	.060	.273	2.220
Alder	-.138	-.055	.121	1.303

Multiple R

.32751

R²

.10726

Justerat R²

.09355

Residualstandard-

3.58900

avvikelse

B = ostandardiserade koefficienter

BETA = standardiserade koefficienter

STD ERROR B = standardfel för B-koefficienter

F = signifikansvärden F-värden >4 är signifikanta på minst

5 %-nivån

(För tolkning av de statistiska måtten i tabell 6.1 hänvisas till SPSS-paketet (Nie et al 1975). Det kan dock påpekas att R², den kvadrerade multipla korrelationskoefficienten, anger den andel av variationen i den beroende variabeln som förklaras av den använda modellen)

38 % av variansen. Det får anses vara ett tämligen högt förklaringsvärde i och för sig men det föreligger ett starkt samband - naturligt nog - mellan detta index och partisimpatier, och det påverkar storleken av förklaringsvärdet i det här fallet.

I korrelationsmatrisen i avsnitt 5.4 kunde konstateras att det förelåg korrelationer mellan några av indexen. För att ytterligare studera indexens respektive samband med varandra utfördes ett antal regressionsanalyser med olika index som beroende variabler och försvarsviljan och tilltron till försvaret som oberoende variabler. Bl a framkom vid dessa regressionsanalyser att tilltron till försvaret ingick som förklaringsfaktor till fler index än vad försvarsviljan gjorde.

Tabell 6.2

MCA-analys av inverkan av sociala hot, optimism-pessimism, vänsterorienterad inställning, partisympatier, kön och som kovariater ålder och utbildning, på försvarsviljan

Totalmedelvärde = 11.63		N	Okorrigerat	Korrigerat för övriga obero- nde variab- ler	Korrigerat för övriga obero- nde variab- ler och kovariater	Beta
Variabler			Eta	Beta	Beta	
Sociala hot						
1. Stora	113		-.31	-.65	-.69	
2. Medel	170		.18	.13	.12	
3. Små	152		.02	.34	.38	.14
			.06			
Optimism -pessimism						
1. Stor	174		-.34	-.52	-.53	
2. Medel	150		.01	.09	.09	
3. Liten	111		.53	.69	.71	.16
			.11			
Vänsterorienterad inställning						
1. Stark	148		.78	.68	.67	
2. Medel	142		-.22	-.13	-.16	
3. Svag	145		-.58	-.56	-.53	.17
			.19			
Partisympatier						
1. M	80		-.62	-.25	-.25	
2. Fp	78		-.25	-.11	-.14	
3. C	72		-.19	-.02	-.04	
4. S	187		.14	.07	.04	
5. Vpk	18		3.14	2.44	2.28	.16
			.24			
Kön						
1. Man	264		-.35	-.34	-.35	
2. Kvinna	171		.55	.53	.55	.15
			.15			
MULTIPLE R²						
						.116
MULTIPLE R						.347

Vid detta stadium av bearbetningen av enkätmaterial kunde konstateras att regressionsanalyserna gett min begreppsmodell och dess hypoteser ett visst men dock svagt stöd, vilket i och för sig är intressant. Jag bestämde mig då för att pröva ytterligare en multivariat teknik som inte fordrar linearitet, för att se om resultatet skulle bli detsamma som vid användandet av regressionsanalyser. Valet föll på variansanalys (ANOVA) med MCA (Multipel Classification Analysis) som ingår i SPSS-paketet. En fördel med denna metod är att man med hjälp av den kan påvisa om linearitet föreligger. (För en utförlig presentation av ANOVA och MCA hänvisas till Kleinbaum och Kupper (1978).)

ANOVA kan ses som en striktare variant av en vanlig korstabellering (Wahlbin 1983). ANOVA med MCA kan samtidigt analysera fem oberoende variabler samt kontrollera för ytterligare fem oberoende variabler, vilka kallas kovariater. Analysen ger i likhet med regressionsanalys ett R^2 -värde och MCA ger signifikanser för de oberoende variablerna (Nie et al 1975).

Ett stort antal variansanalyser utfördes på enkätmaterial. Försvarsviljan var i samtliga fall den beroende variabeln. Som oberoende variabel prövades indexen och bakgrundsvariablerna i olika kombinationer. Tilltron till försvaret ingår även i de flesta analyser som oberoende variabel. I tabell 6.2 kan den bästa analysen studeras, där fem oberoende variabler och två kovariater ingår. De kategoriindelade oberoende variablerna är "vända" i denna analys, vilket innebär att negativa koefficienter indikerar stark försvarsvilja.

Det kan konstateras att samtliga BETA-koefficienter fick värdet under .20, vilket är lågt (se t ex Hedinson 1981). R^2 -värdet uppgick till .12. ETA-koefficienterna, som visar hur mycket varje oberoende variabel korrelerar med den beroende variabeln före kontroll med andra oberoende variabler, blev också låga. BETA-koefficienterna blev i två av fallen lägre än ETA-koefficienterna. De förändrades knappast då kovariaterna var konstanthållna. I kolumnen bredvid kan noteras att linearitet förelåg för samtliga oberoende variabler i förhållande till den beroende variabeln. Skillnaderna mellan ETA- och BETA-

koefficienterna blev inte särskilt stor, vilket innebär att en oberoende variabels inflytande på den beroende i en analys inte beror på övriga oberoende variabler. MCA-analyser gav också signifikanser för de oberoende variablerna, och det kunde noteras att de i samtliga fall uppvisade signifikansvärden under 5%-nivån utom kovariaterna.

En sammanfattande kommentar till detta avsnitt är att de multivariata tekniker som använts har gett ett visst stöd för hypoteserna i min begreppsmodell - i den något reviderade form den antagit efter resultaten av faktoranalyser och reliabilitetstestningar. Redan i korrelationsberäkningarna i avsnitt 5.4 kunde konstateras att såväl indexen som bakgrundsvariablerna samvarierade med försvarsviljan. I regressionsanalyserna kunde, t ex i den analys där försvarsviljan var den beroende variabeln och index och bakgrundsvariabler de oberoende variablerna, noteras att de bästa förklaringsfaktorerna blev partisympatier, optimism, mer styrning från samhällets sida, vänsterorienterad inställning samt kön, vilka alla erhöll signifikanta värden. ANOVA- och MCA-analysen visade att i stort sett samma variabler blev förklaringsfaktorer vid denna typ av analys. R^2 -värdena blev inte påtagligt höga vare sig vid regressionsanalys eller variansanalys men pekade på att samtida analyser av direkta och indirekta samband skulle kunna vara givande. I nästa avsnitt skall därför ett antal LISREL-modeller presenteras med vars hjälp jag skall avgöra om min begreppsmodell och dess hypoteser får det stöd jag förväntar mig.

6.3 LISREL-analys

Vanligen används LISREL-tekniken för att testa kausalsamband. Det fordrar emellertid att den modell, som ligger till grund för analysen ger klara antydningar om kausalitet. Då min modell endast kan sägas ha fått ett visst sådant stöd i tidigare analyser torde det vara mest lämpligt att använda LISREL-tekniken i explorativt syfte.

Vidare vill jag påpeka att mitt empiriska material inte torde strikt uppfylla fordringarna för att använda LISREL-tekniken.

Visserligen är det numera vanligt att behandla ordinalskalor på samma sätt som intervallskalor, men det hävdas dock ofta i den teoretiska debatten om LISREL att skalorna skall vara kontinuerliga. LISREL-tekniken är också känslig för skeva fördelningar i de variabler som ingår i analysen, och i mitt empiriska material återfinns några sådana fördelningar. Skalornas utseende talar därför för att man skall vara försiktig vid användandet av LISREL-tekniken och en explorativ tolkning av resultatet synes mig därför vara klokast.

6.3.1 Metodbeskrivning

LISREL - Linear structural relationships - är en multivariat teknik som utvecklats av Karl G Jöreskog. Den hade bl a sina föregångare i "The Simon Blalock approach", som 1961 presenterades av Blalock, och Boudons (1965) och Duncans (1966) "path analysis", som bygger på Wright (1934). LISREL uppvisar emellertid stora fördelar jämfört med de övriga metoderna när det gäller att testa kausalsamband på icke experimentellt material. Tekniken är komplicerad och för utförliga presentationer av den hänvisas till Jöreskog (1973, 1977 och 1981), Jöreskog och Sörbom (1981), Pedhazur (1982), Saris och Stronkhurst (1984) m fl. Komprimerade beskrivningar återfinns bl a hos Johnsson-Smaragdi (1983), Roe (1983) samt Flodin (1986). Datorprogrammet för LISREL har under 1970- och 1980-talen ständigt utvecklats och för föreliggande redovisning har LISREL IV och VI använts (Jöreskog och Sörbom 1978 samt 1984).

En viktig utgångspunkt vid användandet av LISREL-analyser är att man har en modell som är baserad på de hypoteser man ställt upp och att man har underlag för den kausala struktur man vill testa. LISREL ger möjlighet att studera relationerna mellan alla de variabler som ingår i modellen i termer av direkta, indirekta och totala effekter. Styrkan och riktningen i de samband analysen bygger på bestäms simultant.

Saris och Stronkhurst (1984) rekommenderar att man börjar analysen med en relativt enkel modell och sedan bygger ut den

successivt, tills en modell erhållits som ger stöd för den ursprungliga begreppsmodellen och teorin bakom den. Jag har följt denna anvisning, och i avsnitt 6.3.3 redovisas först en LISREL-modell med endast bakgrundsvariablerna och tilltron till försvaret som möjliga bestämningsfaktorer till försvarsviljans variationer. Därefter byggs modellen ut genom att partisympatier införs och sedan prövas de andra variablerna - krigshot, sociala hot etc - i följande modeller.

När modellbyggandet avslutats och modellen är fastställd kan man enligt Jöreskog (1981a) förvänta sig att den skall förklara eller ge en fingervisning om relationerna mellan de ingående variablerna. Ändamålet med analysen är att testa validiteten och modellens lämplighet och att skatta parametrarna. Om modellen får en dålig anpassning visar analysen detta och indikerar hur den kan förbättras.

En LISREL-analys har två huvudbeståndsdelar: en mätmodell och en strukturmodell. Mätmodellen utgörs av relationerna mellan manifesta och latent variabler, dvs de observerade och icke observerade variablerna. De senare är knutna till den teori som modellen bygger på och kan inte mätas direkt. Medan t ex indexet "tilltron till försvaret" är en latent teoretisk variabel, utgör de två frågor som laddar i detta index manifesta observerbara variabler.

Strukturmodellen utgörs av relationerna mellan de latent exogena och endogena variablerna. Med exogena variabler förstås de som får sin varians förklarad av faktorer som ligger utanför strukturmodellen. De utgörs i min modell av bakgrundsvariablerna. En endogen variabels varians skall däremot kunna förklaras av de exogena variablerna och övriga endogena variabler som omfattas av modellen.

Syftet med strukturmodellen är att studera det ekvationssystem som ges för de latent exogena och endogena variablerna. Man försöker få en optimal estimering av de parametrar som ingår i modellen och ett mått på modellens anpassning till den modell som man utgått från. Det finns olika möjligheter för skattning av parametrarna, t ex ML (Maximum Likelihood) och ULS (Unweighted Least Squares). Den förstnämnda innebär

att man försöker estimerar de parametervärden som sannolikt är orsak till den observerade samvariationen mellan variablerna. ULS innebär att man studerar de värden för parametrarna som minimerar summan av de kvadrerade residualerna vilket är vanligt i varians- och regressionsanalys. I föreliggande framställning har ML-skattning utförts för samtliga modeller. (För en utförlig presentation av ML-tekniken hänvisas bl a till Hanushek & Jackson (1977).)

På detta stadium av bearbetningen - då modellen är specificerad och skattningsmetoden bestämd - får man överväga vilka ingångsdata som skall väljas. Jag har valt Pearson's korrelationsmatris. I LISREL V visar Jöreskog och Sörbom (1981) på möjligheten att använda andra ingångsdata, polychoriska och polyseriella korrelationer. De anses vara speciellt lämpliga om de variabler som ingår i analysen inte uppfyller kraven på intervallskalenivå (se t ex Olson 1979 och Olsson et al 1982). Flodin påvisar för sitt undersökningsmaterial att det förmodligen inte var av så stor praktisk betydelse vilken typ av korrelationsmatriser som låg till grund för hans LISREL-analyser (Flodin 1986).

Vid de tidigare beskrivna regressions- och variansanalyserna kunde konstateras att skillnaderna i resultat blev negligerbara om "listwise"- eller "pairwise"-deletion användes. För LISREL-analyserna har bådadera använts i syfte att se om de också här skulle vara negligerbara. I samtliga LISREL-analyser har "vet ej"-svar borttagits från variablernas svarsfördelningar.

LISREL-programmet i version VI har ett stort urval av statistiska mått som kan tillämpas vid analyserna (Jöreskog och Sörbom 1984). Vid analysen av en LISREL-modell är det enligt Jöreskog och Sörbom speciellt viktigt att studera "Squared Multiple Correlation" och "Coefficient of Determination" (Flodin 1986). Om ett av dem eller båda måtten får orimliga värden pekar det på att modellen är felvald för de data man vill analysera. Jöreskog och Sörbom beskriver måtten på följande sätt:

"The program gives squared multiple correlations for each observed variable separately and coefficients of determination for all the observed variables jointly. It also gives squared multiple correlations for each structural equation and coefficients of determination for all structural equations jointly. The squared multiple correlation is a measure of the strength of several relationships jointly."

(Jöreskog och Sörbom 1981)

För att ytterligare studera modellens anpassningsgrad ges i LISREL-programmet - om ML-värden används - ett X^2 -mått med frihetsgrader och signifikansnivå. Man får dock inte härigenom veta vilken del av modellen som är mindre bra (Jöreskog och Sörbom 1981). X^2 -mättet är ganska svårtolkat. Det påverkas både av samplestorleken och det antal parametrar som ingår i modellen. Om man använder sig av en mycket stor modell och ett ganska stort sample erhålles ett dåligt X^2 -värde. För stora sample kan det t o m medföra att modellen förkastas (Beardon 1982).

Andra mått som programmet ger för att studera den totala anpassningsgraden ("overall fit") är t ex "goodness of fit index" (GFI) och "root mean square residuals" (RMR). Båda måtten kan anta värden från 0 till 1, och ett högt värde indikerar en bra anpassning. Men dessa två mått ger lika litet som de tidigare nämnda någon information om modellens uppbyggnad i sin helhet är rimlig eller vilka delar som är mindre bra. Man får endast ett mått på hur bra anpassningen är till den modell man valt.

I senare versioner av LISREL-programmet finns en möjlighet att justera modellen med hjälp av "modification indices". Detta index visar på vilka parametrar som bör läggas till för att förbättra anpassningen. I LISREL VI finns t o m ett automatiskt sådant index, men det torde vara vanskligt att använda eftersom tillägg av parametrar bör ske i enlighet med begreppsmodellens hypoteser. T-värden ger besked om vilka parametrar som är insignifikanta och således bör tas bort för att förenkla modellen.

Då man nått så här långt och fått en modell som förefaller ha en god anpassning, kan man då vara säker på att det är en korrekt modell? Enligt Saris och Stronkhurst (1984) kännetecknas en bra modell av följande egenskaper:

- Modellen skall ha hög trovärdighet. Denna bedömning kan endast ske utifrån teoretiska överväganden.
- Den förklarande variansen hos den beroende variabeln måste vara tillräckligt hög.
- De kausala effekterna skall vara samma i olika urval och vid olika tidpunkter.

(Saris och Stronkhurst anger dock inte vilket värde de anser vara tillräckligt högt för den förklarade variansen.)

Den bild av LISREL-tekniken som ovan tecknats är av naturliga skäl förenklad. För mera detaljerad information hänvisas till de källor som nämndes i detta avsnitts inledning för att nå fördjupad kunskap om vad LISREL-analys innebär. När modeller-na skall redovisas i en fortsatt framställning kommer de olika möjligheter som LISREL-programmet ger att diskuteras i anslutning till frågan om och hur en bra modellenpassning kan nås.

6.3.2 Applicering av LISREL-tekniken på "Enkät år 2000"

I resultatredovisningen av "Enkät år 2000" har hittills konstatats, att den ursprungliga modellen har måst revideras något. Ursprungligen var attityderna till framtiden specificerade i nedanstående delhypoteser:

Försvarsviljan påverkas av:

- en allmän inställning till framtiden
- inställningen till framtida samhällsförhållanden
- inställningen till framtida produktionsförhållanden
- inställningen till den politiska utvecklingen
- inställningen till framtida krigsrisker
- tilltron till försvaret, och
- personliga förhållanden (bakgrundsdata).

Med hjälp av olika statistiska tekniker, korrelationsmatriser, faktoranalyser med reliabilitetstestningar mm, splittrades

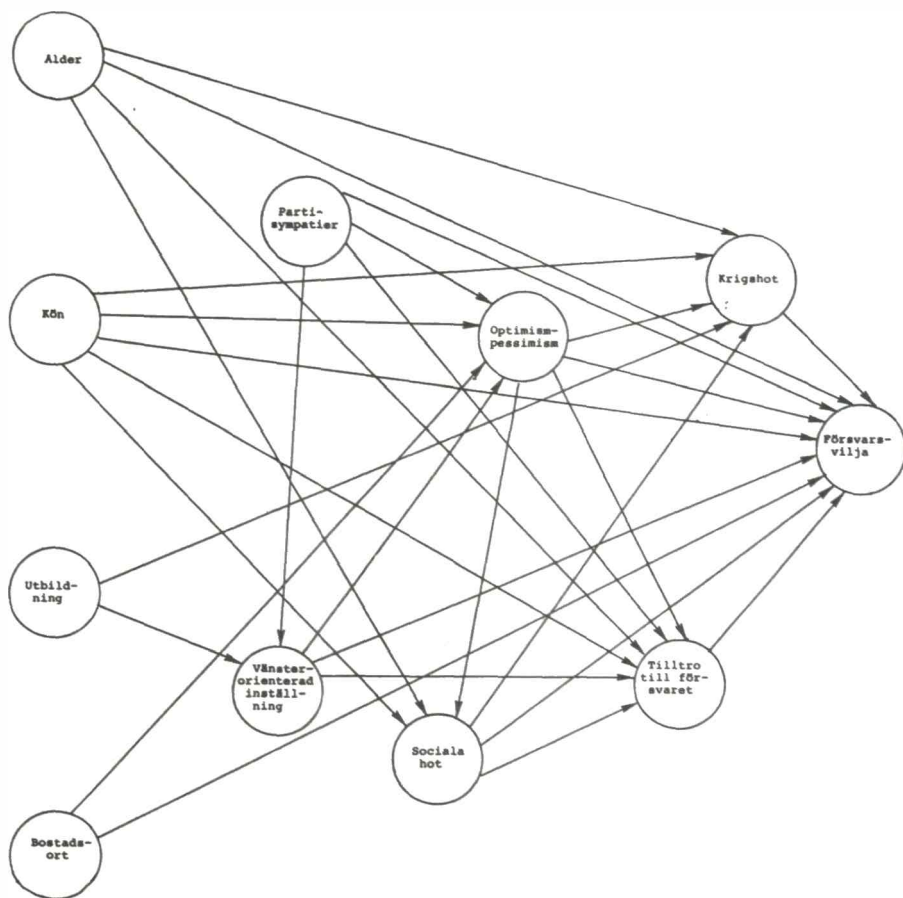
några av ovanstående delhypoteser upp, och ett antal delvis nya hypoteser ställdes upp och testades sedan med hjälp av varians- och regressionsanalyser. De delhypoteser som nu bygger upp huvudhypotesen att inställningen till framtiden påverkar försvarsviljan är således följande:

Försvarsviljan påverkas av:

- optimism inför framtiden ("optimism")
- inställningen till sociala hot i framtiden ("sociala hot")
- en vänsterorienterad inställning (samma benämning) (tron på mer styrning från samhällets sida i framtiden)
- inställningen till framtida krigsrisker ("krigshot")
- tilltron till försvaret (samma benämning)
- personliga förhållanden (bakgrundsdata).

De delhypoteser som tidigare undersökts i regressions- och variansanalyser skall nu samtidigt analyseras enligt LISREL-programmet. På grundval av resultaten från tidigare bearbetningar har indexet om tron på mer styrning från samhällets sida utelämnats ur LISREL-analyserna, eftersom dess alphavärde blev tämligen lågt. Krigshot har inte tidigare visat sig samvariera med försvarsviljan men tas med i LISREL-analyserna för att pröva om det kan ha en indirekt effekt på försvarsviljan. Vis-a bakgrundsdata har uteslutits och partisympatier har i modellerna placerats som mellanliggande endogen variabel (se figur 6.1). Man kan naturligtvis diskutera huruvida utbildning eller yrkestillhörighet skall ingå som bakgrundsvariabel. På grund av det tämligen starka sambandet mellan yrkestillhörighet och utbildning och ett visst bortfall i den förstnämnda variabeln har jag valt att låta utbildning ingå.

Det kan diskuteras vilka direkta pilar som skall sättas ut i hypotesmodellen. I figur 6.1 har jag markerat de samband jag förväntar mig skall föreligga mellan försvarsviljan å ena sidan och framtidsfrågorna jämte bakgrundsvariablerna å andra sidan - utifrån resultat från teoretiska överbåganden och tidigare bearbetningar. Riktningen på pilarna eller tidsföljden kan dock dessa bearbetningar inte ge svar på.

Figur 6.1 Försvarsviljans bestämningsfaktorer. Teoretisk modell

Innan LISREL-modellerna presenteras lämnas här en förteckning över dels de manifesta variabler som använts i olika modeller, dels det stegvisa förfaringssättet.

Tabell 6.3 Manifesta variabler i LISREL-modellerna

Exogena variabler

- X_1 Alder (1 = låg, 5 = hög)
 X_2 Kön (1 = man, 2 = kvinna)
 X_3 Utbildning (1 = låg, 5 = hög)
 X_4 Bostadsort (1 = storstad, 5 = landsbygd)

Endogena variabler

Y_1	Partisympatier (1 = moderaterna, 5 = vpk)	
Y_2	Önskan om större fackligt inflytande	} vänsterorienterad inställn (1=svag, 5=stark)
Y_3	Önskan om mer medinflytande i företagen	
Y_4	Önskan om mer socialisering	
Y_5	Önskan om republik	
Y_6	Tro på större livstillfredsställelse	
Y_7	Tro på bättre ekonomisk situation	
Y_8	Tro på bättre trivsel med arbetet	
Y_9	Optimism inför framtiden	
Y_{10}	Tro på ökat narkotikamissbruk	} sociala hot (1=små, 5=stora)
Y_{11}	Tro på ökat bruk av alkohol	
Y_{12}	Tro på ökad brottslighet	
Y_{13}	Tro på större utslagning	
Y_{14}	Tro på angrepp mot Sverige	} krigshot (1=små, 5=stora)
Y_{15}	Tro på kärnvapenanfall mot Sverige	
Y_{16}	Tro på tredje världskrig	
Y_{17}	Tro på storkonflikt som berör Europa	
Y_{18}	Tro på försvarets förmåga att minska krigsriskerna	} tilltro till försvaret (1=liten, 5=stor)
Y_{19}	Tro på möjligheterna till försvar i krig	

Effektvariabler

Y ₂₀	Önskan om värnplikt	Försvars-
Y ₂₁	Önskan om försvarsplikt	vilja
Y ₂₂	Önskan om väpnat motstånd vid angrepp	(1=svag, 5=stark)

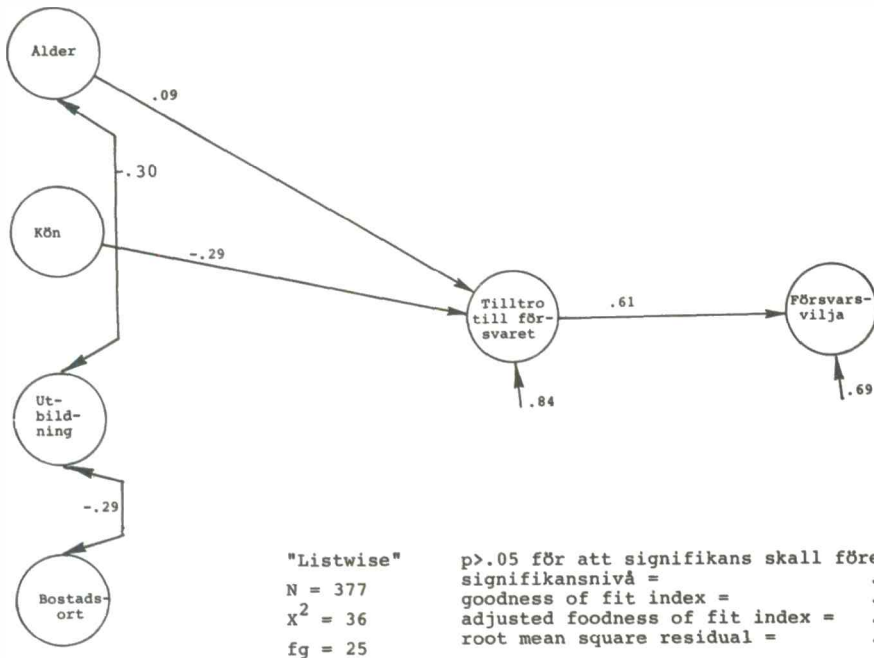
Endogena variabler i de olika stegen

- Steg 1 Tilltro till försvaret
- Steg 2 Partisympatier och tilltro till försvaret
- Steg 3 Krigshot, partisympatier och tilltro till försvaret
- Steg 4 Sociala hot, partisympatier och tilltro till försvaret
- Steg 5 Vänsterorienterad inställning, partisympatier och tilltro till försvaret
- Steg 6 Tilltron till försvaret uteslöts respektive bildade effektvariabel tillsammans med försvarsviljan
- Steg 7 Sociala hot och optimism utgjorde tillsammans en endogen variabel samt ingick var för sig i analysen
- Steg 8 Optimism, partisympatier och tilltron till försvaret = slutgiltig modell
- Steg 9 Den slutgiltiga modellen delades på kön och partisympatier

6.3.3 Prövning av olika endogena variabler i LISREL-modeller

Alla mätmodeller återfinns i appendices och är tillfredsställande om inte annat anges nedan i texten. I den första delmodellen ingick ovannämnda fyra exogena variabler och tilltron till försvaret som endogen variabel. Försvarsviljan var självfallet effektvariabel. Strukturmodellen kan studeras i figur 6.2. Det bör påpekas att endast signifikanta parametervärden medtas i modellerna. Såväl "pairwise"- som "listwise deletion" har använts. För de flesta modellerna redovisas "pairwise deletion", och när så ej sker är "listwise" angivet i respektive figur.

Innan figur 6.2 diskuteras skall pilarnas innebörd förklaras. Förhållandet mellan två latent variabler åskådliggörs med

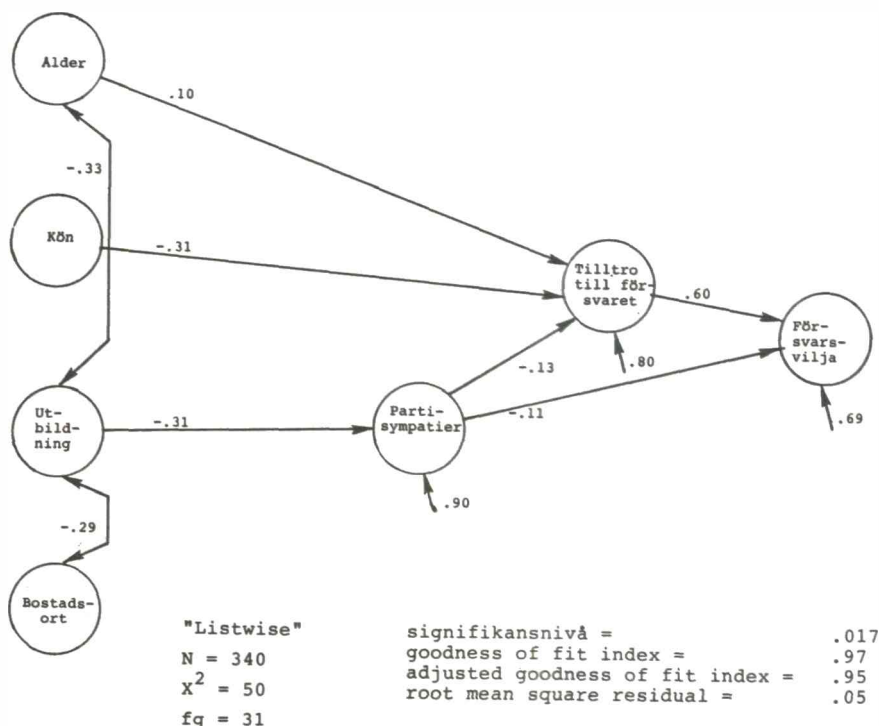
Figur 6.2 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

pilar som anger riktningen för sambandet. De kan benämnas direkta pilar. Om det inte föreligger någon pil mellan två latent variabler indikerar det, att det inte finns något signifikant samband dem emellan. Indirekta effekter kan studeras genom att följa pilarna. Varje endogen variabel har dessutom en kort pil riktad mot sig, och den står för variabelns residual. Ju mindre residualen är, desto större är den förklarade variansen för respektive variabel. (I föreliggande framställning kommer jag att använda mig av de tekniska termerna "effekt" och "förklarad varians". Jag är väl medveten om att t ex den senare inte innebär att kausalsamband verkligen föreligger men att det är en första fingervisning i rätt riktning.)

Av bakgrundsvariablerna visade sig ingen ha direkt effekt på försvarsviljan, när modellanpassningen var den bästa möjliga, dvs när parametrar lagts till eller tagits bort enligt erhållna "modification indices" respektive t-värden. Alder och kön hade däremot direkta effekter på tilltron till försvaret, som

i sin tur hade en mycket stor effekt på försvarsviljan. Den förklarade variansen hos försvarsviljan uppgick till 31 % i denna modell, vilket inte var ett oväntat resultat med hänsyn till den starka samvariation mellan tilltron till försvaret och försvarsviljan som tidigare konstaterats. En direkt pil från försvarsviljan till tilltron var inte rimlig enligt "modification indices".

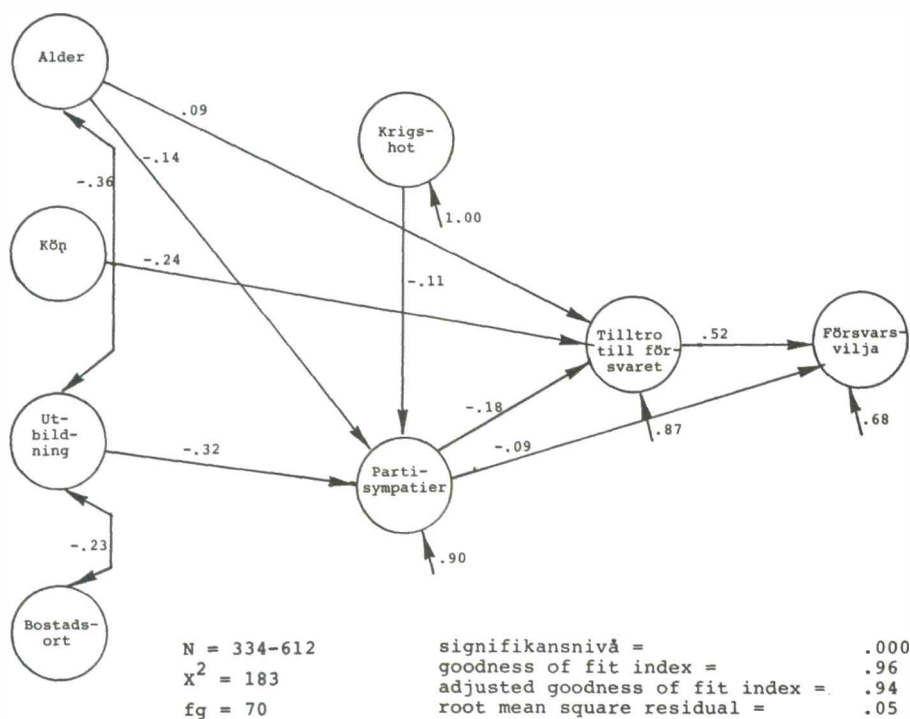
Nästa steg blev att föra in partisympatier, som tidigare visat sig vara en av de bästa förklaringsfaktorerna i regressions- och variansanalyser. De exogena variablerna var de ovannämnda i tabell 6.4. De endogena variablerna utgjordes av partisympatier och tilltro till försvaret. Strukturmodellen kan studeras i figur 6.3.

Figur 6.3 Försvarsviljans beroende av partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler

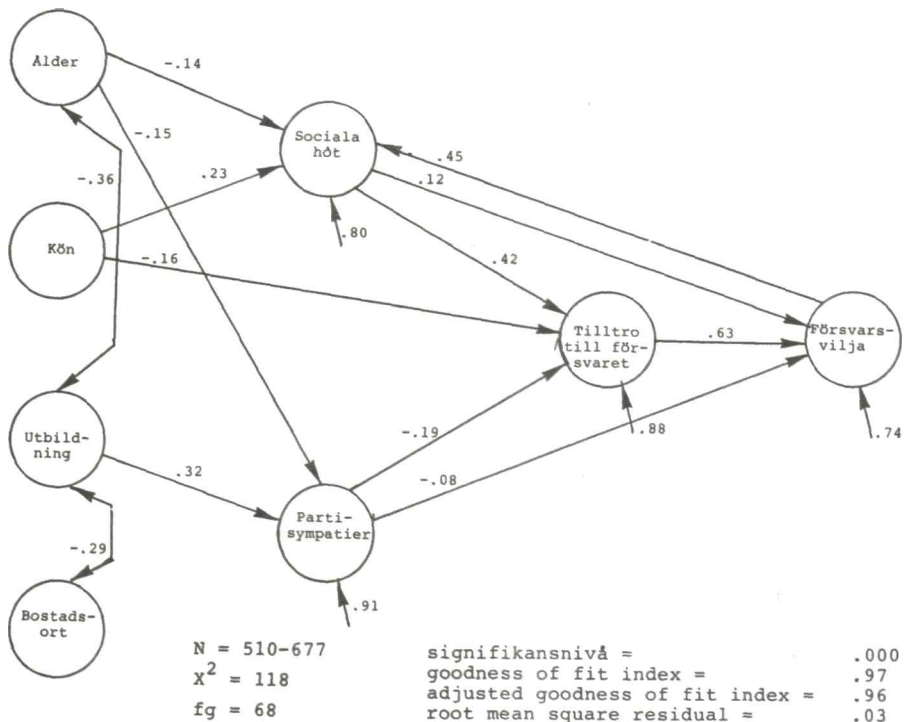
Då modellen förbättrats så mycket som möjligt erhöjls fortfarande inte någon direkt effekt från de exogena variablerna på försvarsviljan och det var inte heller att vänta. Tilltron påverkades av ålder och kön, vilket innebar att hög ålder och manligt kön var relaterade till stor tilltro till försvaret. Utbildning påverkade partisympatier, vilka i sin tur hade direkta effekter på såväl tilltron som försvarsviljan. Tilltron till försvaret hade fortfarande störst direkt effekt på försvarsviljan, vars förklarade varians uppgick till 31 %, vilket även var fallet i den första modellen.

Krigshot har inte i tidigare analyser kunnat bidra till förklaring av försvarsviljans variationer, men för att se om denna variabel hade någon indirekt effekt på försvarsviljan infördes den i den tredje delmodellen vars strukturmodell kan studeras i figur 6.4 (stora krigshot=1, små krigshot=5).

Figur 6.4 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av inställningen till krigshot, partisympatier, tilltron till försvaret samt bakgrundsvariabler

Vid studiet av residualerna kunde först konstateras att krigshot erhöill en residual på 1.00. Denna variabel måste alltså förklaras med helt andra variabler än de som ingår i föreliggande modell. Den förklarade variansen i försvarsviljan var ungefär densamma som i de två föregående modellerna (figur 6.2 och 6.3). Krigshot erhöill inga direkta samband med vare sig tilltron eller försvarsviljan men påverkade däremot direkt partisympatier, dvs icke borgerliga partisympatisörer bedömde krigsriskerna som större. Således kan krigshot ha en viss indirekt effekt på såväl tilltron som försvarsviljan. De exogena variablerna hade ingen effekt på krigshot men deras effekt på tilltron och partisympatier kvarstod. På grundval av resultatet för denna delmodell och de tidigare erhållna resultaten från regressions- och variansanalyser måste delhypotesen om att upplevelsen av krigshot påverkar försvarsviljan ifrågasättas.

Figur 6.5 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av inställningen till sociala hot, partisympatier, tilltron till försvaret samt bakgrundsvariabler

Tron på ökade sociala hot i framtiden förväntades enligt en av delhypoteserna påverka försvarsviljans fluktuationer. Detta index infördes i nästa delanalys. Strukturmodellen kan studeras i figur 6.5 (stora sociala hot=1, små sociala hot=5).

Då den optimala lösningen erhållits för modellen gav den anledning till flera frågetecken. De sociala hoten hade en stark direkt påverkan på tilltron, dvs hög fruktan för sociala hot i framtiden medförde låg tilltro till försvaret. Låg ålder och kvinnligt kön ökade fruktan för sociala hot i framtiden. Det visade sig att sociala hot inte påverkade partisympatier i någon riktning. De direkta och indirekta samband som funnits i de föregående modellerna kvarstod i princip. Den förklarade variansen för försvarsviljan uppgick till 26 %, vilket är ett något sämre resultat än för de tre tidigare redovisade modellerna.

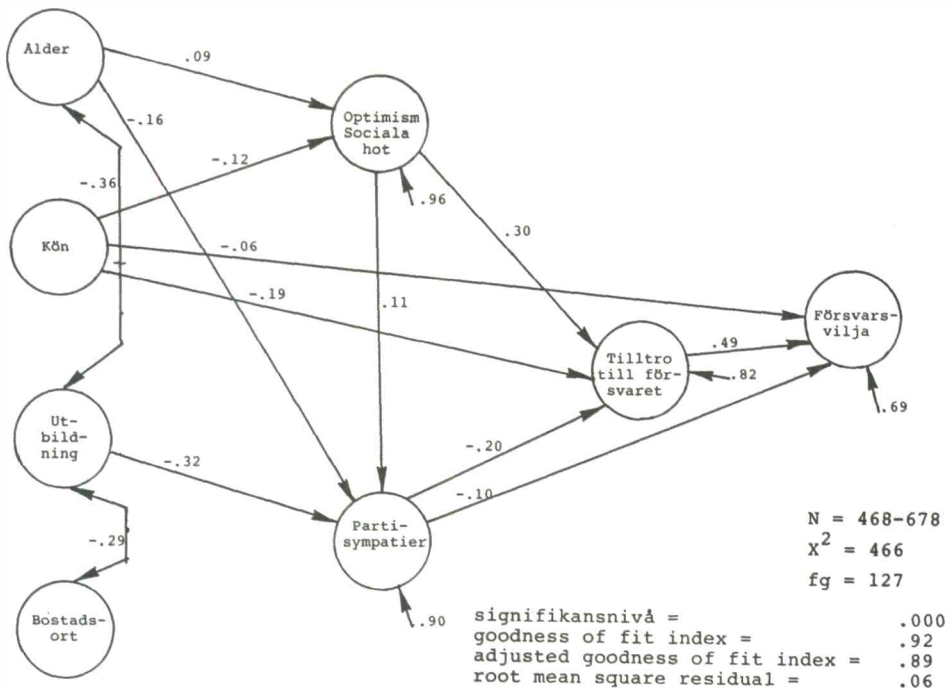
Det frågetecken som omnämndes ovan berörde samvariationen mellan sociala hot och försvarsviljan. Visserligen erhöll sociala hot en direkt effekt på försvarsviljan precis som tidigare konstaterats för tilltron, även om effekten inte var lika stark. Men sambandet mellan sociala hot och försvarsviljan var dubbelriktat, dvs försvarsviljan visade sig påverka inställningen till sociala hot i framtiden i större utsträckning än vad sociala hot påverkade försvarsviljan. Detta innebar i klartext att en hög försvarsvilja medförde låg fruktan för sociala hot i framtiden.

På denna punkt får således hypotesen revideras, och man kan tala om ett reciprokt samband mellan sociala hot och försvarsviljan. Hypotesen att sociala hot påverkar försvarsviljan behöver inte överges helt, eftersom modellen visade på att det också fanns en direkt effekt i den riktning jag förväntat mig. Generellt sett kan dubbelriktade pilar i en modell ge dåligt resultat vad beträffar den förklarade variansen i effektvariabeln, men så var inte fallet i denna modell, vilket tidigare påpekats. I kapitel 7 skall en möjlig teoretisk förklaring till modellen diskuteras.

En modell med direkt dålig anpassning erhöles när vänsterorienterad inställning infördes som endogen variabel. Den visade sig ha så stark effekt (.96) på partisympatier att modellen blev meningslös. Det var inte heller meningsfullt att slå samman partisympatier och vänsterorienterad inställning, även om de sannolikt tillhör samma dimension, eftersom svarsfördelningarna är tämligen sneda för de frågor som bildar indexet om vänsterorienterad inställning. LISREL-analyser har nämligen visat sig vara känsliga för alltför sneda fördelningar hos de manifesta variablerna.

I regressionsanalyserna och de hittills redovisade LISREL-modellerna har kunnat konstateras, att tilltron till försvaret har stor betydelse för variansen i försvarsviljan. Två LISREL-modeller prövades för att ytterligare studera detta faktum. (Mätmodellerna var här inte tillfredsställande.) I den första uteslöts tilltron. Modellen fick dålig anpassningsgrad och den förklarade variansen i försvarsviljan blev 18 %. Om tilltron och försvarsviljan tillsammans fick utgöra effektvariabeln blev modellen anpassningen heller inte bra, och den förklarade variansen i den sammanslagna variabeln blev endast 10 %, vilket i och för sig är intressant jämfört med förklaringsgraden 18 % tilltron uteslöts ur modellen. Dessa resultat understryker nödvändigheten att utreda förhållandet mellan tilltron och försvarsviljan. Tidigare har också konstaterats att det inte föreligger någon direkt effekt från försvarsviljan till tilltron. Detta resultat visade således också att försvarsviljan och tilltron till försvaret sannolikt inte utgör en dimension, vilket man annars kunnat misstänka i och med att tilltron har en så hög förklaringsgrad för försvarsviljan.

På detta stadium i modellutvecklingen kändes det fortfarande otillfredsställande med det reciproka sambandet mellan sociala hot och försvarsviljan. Jag beslöt mig för att pröva två nya modeller, varav den ena skulle innehålla en endogen variabel som utgjordes av sociala hot (1=stora hot, 5= små hot) och optimism, medan de andra indexen fick utgöra var sin endogena variabel. De vanliga exogena variablerna ingick i modellerna vid sidan av partisympatier och tilltron till försvaret. Enda

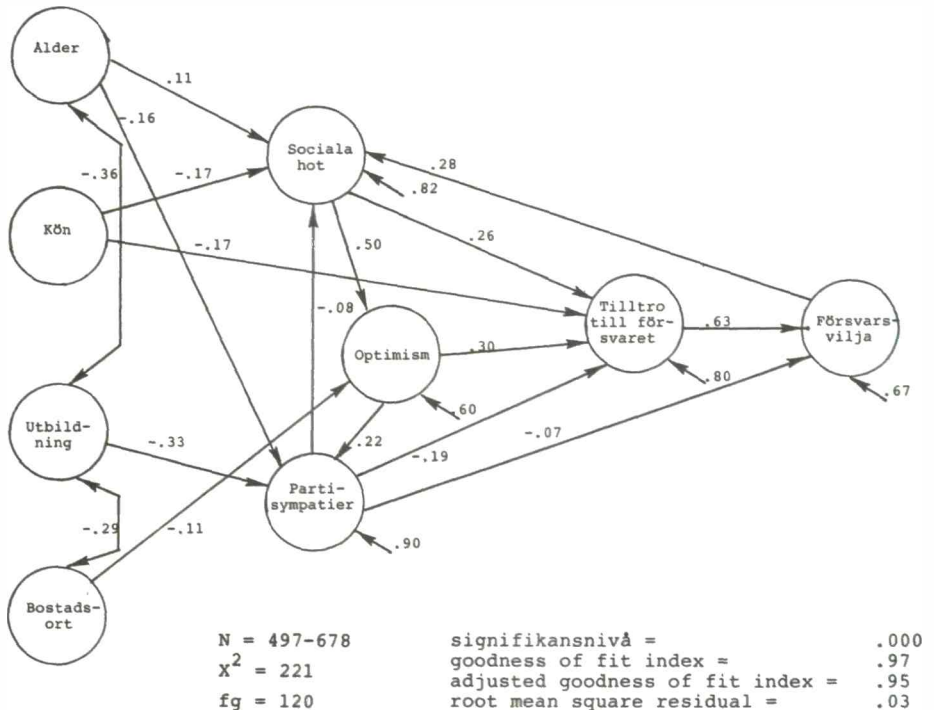
Figur 6.6 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, sociala hot, partisympatier, tilltron till försvaret samt bakgrundsvariabler

effektvariabel var försvarsviljan. Resultaten kan studeras i figurerna 6.6 och 6.7. Vid sammanslagningen av sociala hot och optimism-pessimism blev mätmodellen inte tillfredsställande, vilket den däremot blev då dessa variabler hölls isär.

Det kan noteras att om optimism och sociala hot tillsammans fick utgöra en endogen variabel, försvann den ömsesidiga relation mellan sociala hot och försvarsvilja, som tidigare konstaterats. Vidare framgår det att en optimistisk syn på framtiden, då låg fruktan för sociala hot var inkluderad, påverkade tilltron till försvaret i positiv riktning och då naturligtvis även försvarsviljan indirekt. Det sammanslagna indexet påverkade partisympatier på så sätt att en positiv syn på framtiden medförde en icke borgerlig inställning. Partisympatier påverkade i sin tur såväl tilltron som försvarsviljan så att en borgerlig inställning gav större tilltro till försvaret och en högre försvarsvilja.

Av de exogena variablerna påverkade manligt kön, optimism och sociala hot, tilltron och försvarsviljan direkt i positiv riktning. Den förklarade variansen i försvarsviljan uppgick till 31 %. Men modellenpassningen blev inte heller god, vilket framgår av χ^2 -värdet, antal frihetsgrader och signifikansnivån. "Goodness of fit index" och "adjusted goodness of fit" blev acceptabla liksom "root mean square residual". En del av orsaken till den dåliga modellenpassningen får sökas i att jag har ett stort sample för en LISREL-analys, och i att antalet parametrar som ingår i modellen är stort.

Figur 6.7 utgörs av en strukturmodell där optimism och sociala hot är två endogena variabler. För övrigt är modellupbyggnaden densamma som i figur 6.6.

Figur 6.7 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av sociala hot, optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler

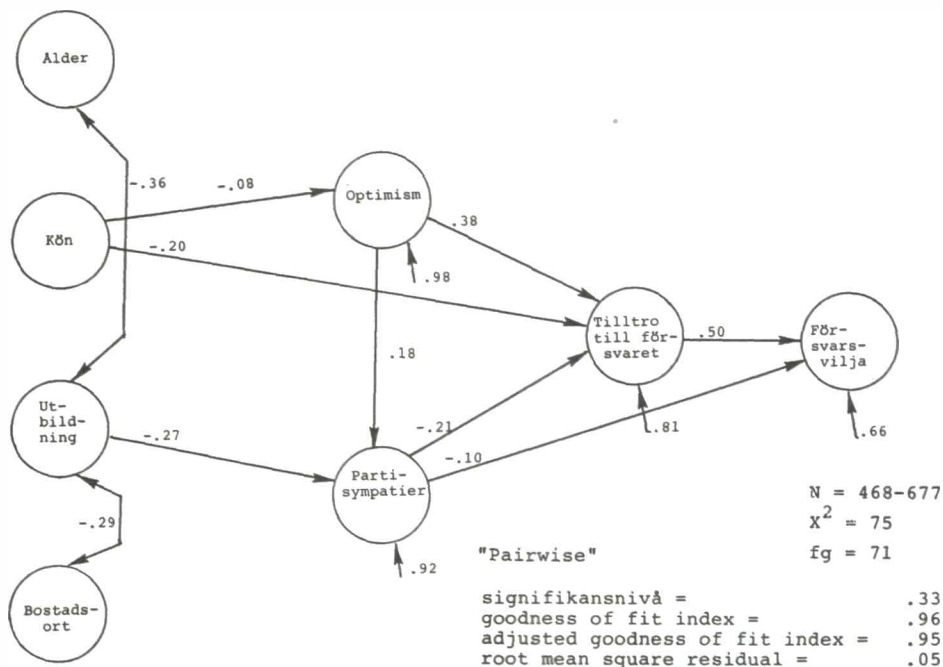
Figur 6.7 visar att i denna modell går det en direkt pil från försvarsviljan till sociala hot men ingen i motsatt riktning. Det innebar att optimism på något sätt försvagade sambandet mellan sociala hot och försvarsviljan, när optimism bildade en gemensam endogen variabel med sociala hot. I den analys där sociala hot och försvarsviljan fick dubbelriktade pilar utgjorde inte optimism en endogen variabel som i denna modell, och det kan utgöra en del av förklaringen till enkelriktningen i denna modell. (I kapitel 7 återfinns ett resonemang kring detta.)

Mellan de endogena variablerna går det pilar i olika riktningar. Sociala hot påverkade optimism och tilltron påverkades i sin tur svagt av partisympatier. Optimism fick en relation till partisympatier och tilltron till försvaret. Partisympatier fick i likhet med vad fallet varit i tidigare LISREL-analyser samband med såväl tilltron som försvarsviljan. Av de exogena variablerna påverkade kön sociala hot och tilltron till försvaret. Alder påverkade sociala hot och partisympatier, vilket även utbildning gjorde. Bostadsort visade sig ha en direkt effekt på optimism. Residualen för försvarsviljan blev .67, vilket är tillfredsställande, men enligt de andra anpassningsmått som redovisas i figuren var inte anpassningen särskilt god. En förklaring till detta kan vara den som omnämns för samma konstaterande i figur 6.6.

6.3.4 Slutgiltig LISREL-modell

De modeller som hittills erhållits genom ett explorativt användande av LISREL-tekniken ger ett visst stöd åt min begreppsmodell, fränsett krigshot och i viss mån de sociala hoten. För att pröva om de hypoteser som fått visst stöd i modellerna, dvs optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt vissa bakgrundsvariabler - främst kön - påverkar försvarsviljan prövades en ny modell med dessa variabler, vilken kan studeras i figurerna 6.8 och 6.9. Mätmodellen - som återfinns i appendices - är densamma för de båda figurerna, men för den förstnämnda har "pairwise deletion" använts och för den sistnämnda "listwise deletion", vilket som tidigare påpekats påverkar antalet individer som ingår i analysen.

Figurerna 6.8 och 6.9 bör lämpligen studeras parallellt. Båda modellerna fick identiskt lika direkta pilar men parametervärdena varierade något. Anpassningen blev tillfredsställande för båda modellerna beroende på vilket mått som väljes. I figur 6.8 fick försvarsviljan en förklaringsgrad på 34 % och i figur 6.9 uppgick den till 41 %. Signifikansnivån för χ^2 blev .33 respektive .02. Övriga mått på anpassningen blev ungefär desamma.

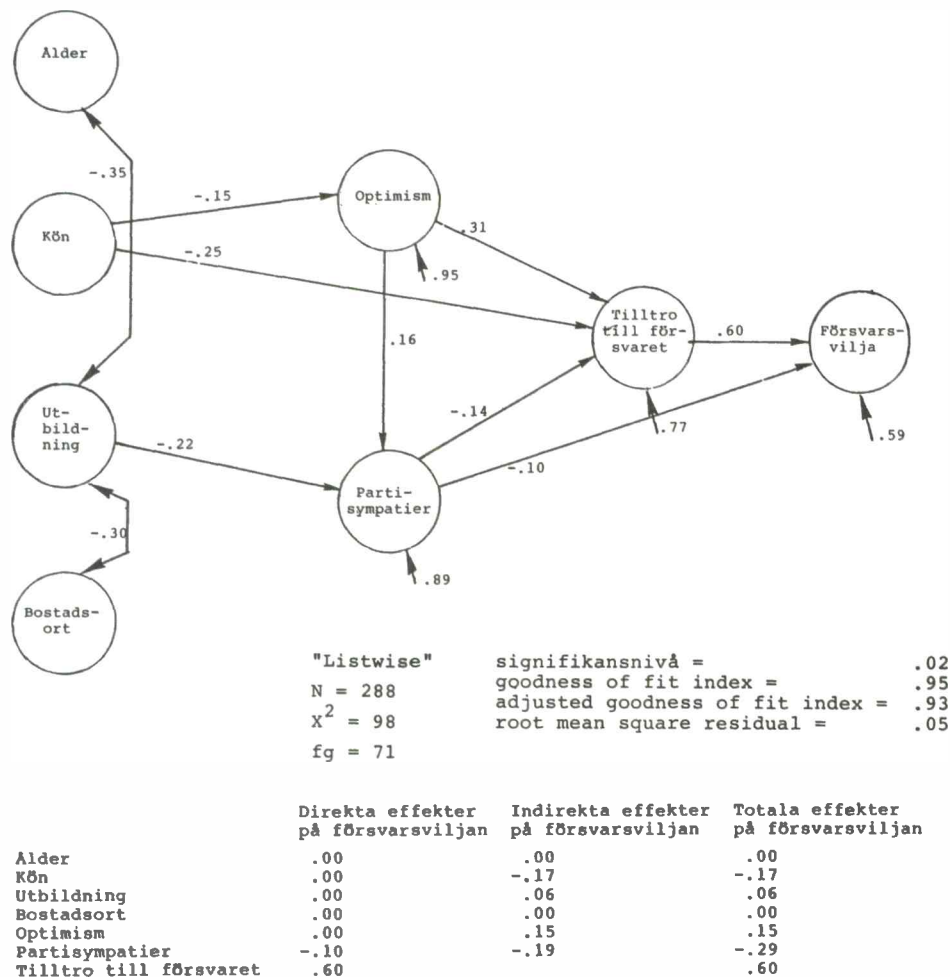

	Direkta effekter på försvarsviljan	Indirekta effekter på försvarsviljan	Totala effekter på försvarsviljan
Alder	.00	.00	.00
Kön	.00	-.11	-.11
Utbildning	.00	.05	.05
Bostadsort	.00	.00	.00
Optimism	.00	.16	.16
Partisympatier	-.10	-.20	-.30
Tilltro till försvaret	.50		.50

(Dessa värden för effekter erhålls enligt specificering i LISREL-programmet.)

Figur 6.8 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler

Försvarsviljan påverkades i båda modellerna direkt av tilltron till försvaret och partisympatier. Indirekta effekter gav optimism, kön och utbildning. De tre endogena variablerna påverkade även varandra.

Figur 6.9 Strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt bakgrundsvariabler

Liksom tidigare statistiska bearbetningar ger den strukturmodell som nu redovisats i två versioner ett visst empiriskt stöd åt min begreppsmodell med dess hypoteser. LISREL-analysernas resultat blev att försvarsviljan påverkades direkt eller indirekt av en optimistisk syn på framtiden och stor tilltro till försvaret. Av bakgrundsvariablerna påverkade kön, utbildning och partisympatier indirekt respektive direkt försvarsviljan. Inställningen till sociala hot i framtiden påverkade också försvarsviljan om den bildade en endogen variabel tillsammans med optimism.

Upplevt krigshot har inte i några analyser visat sig ha någon påverkan på försvarsviljan. På den punkten får jag således förkasta min hypotes. Anledningen till att krigshot medtogs från början som delhypotes var, som tidigare påpekats, Beredskapsnämndens konstaterande att upplevd krigsrisk samvarierade med försvarsviljan. Mot detta konstaterande kan naturligtvis den kritiken riktas mot mig att i indexet krigshot ingår förutom Beredskapsnämndens fråga om upplevd krigsrisk även tre andra krigsriskfrågor. Vid korrelationsberäkningar och faktoranalyser med reliabilitetstestningar noterades, som tidigare nämnts, att frågan om upplevd krigsrisk hörde nära samman med de tre andra krigshotfrågorna, varför jag ansåg det lämpligt att pröva frågorna tillsammans i ett index i stället för att endast ta med Beredskapsnämndens fråga.

6.3.5 Den slutgiltiga modellen fördelad på kön respektive partisympatier

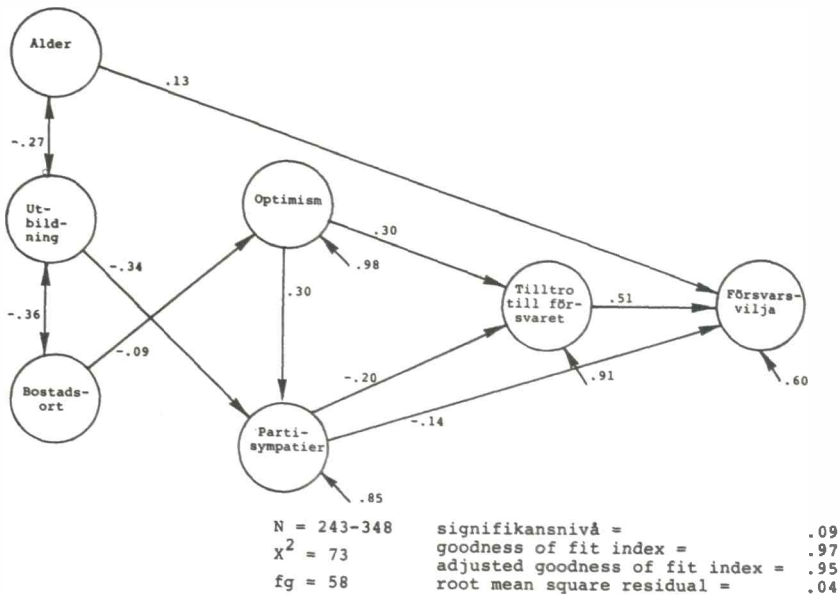
Eftersom kön och partisympatier i LISREL-modellerna visat sig ha indirekt respektive direkt effekt på försvarsviljan, har jag utfört två av varandra oberoende analyser för dessa två variabler. Den slutgiltiga modellen är i figurerna 6.10 och 6.11 uppdelad på män och kvinnor, och i figurerna 6.12 och 6.13 på borgerliga respektive icke borgerliga partisympatier.

Strukturmodellerna för mäns respektive kvinnors försvarsvilja uppvisade vissa skillnader sig emellan, men de förklarade varianserna blev olika stora för mäns och kvinnors försvarsvilja: 40 % och 31 %. I figur 6.10 kan noteras att ålder, partisympatier och tilltron till försvaret fick direkta effekter på försvarsviljan, och bland de indirekta effekterna återfanns utbildning, bostadsort och optimism. Detta innebar att hög försvarsvilja hos män kan påverkas direkt av ålder och tilltro till försvaret och indirekt av bostadsort och optimism inför framtiden. En låg försvarsvilja är en följd av bl a icke-borgerliga partisympatier och liten tilltro till försvaret.

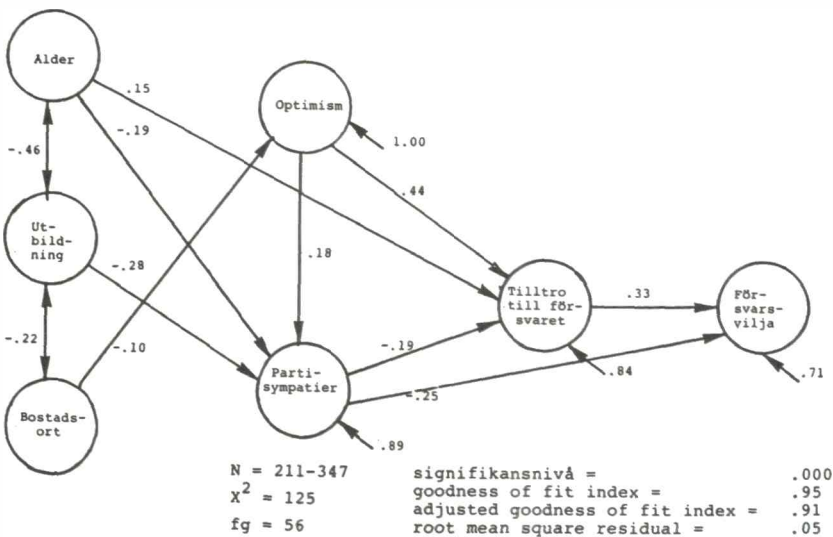
För kvinnornas del kan i figur 6.11 konstateras, att det direkta sambandet mellan tilltro till försvaret och försvarsviljan blev avsevärt svagare än för männen. De kvinnor som var optimistiska inför framtiden hade en större tilltro till försvaret än männen men hade inte socialistiska partisympatier i samma utsträckning. Däremot påverkade socialistiska sympatier försvarsviljan i negativ riktning. För övrigt förelåg inga större skillnader mellan de båda modellerna för män respektive kvinnor. Modellanpassningen enligt x^2 blev inte signifikant.

I figurerna 6.12 och 6.13 kan strukturmodellerna för försvarsviljan uppdelad på partisympatier studeras. För icke-borgerliga sympatisörers försvarsvilja kan noteras, att utbildning och tilltro till försvaret gav direkta effekter. Indirekta effekter fick kön, bostadsort och optimism. Den senare variabeln tycks ha stor effekt på tilltron till försvaret och indirekt på försvarsviljan för denna del av de intervjuade. Försvarsviljans förklarade varians uppgick till 41 %. x^2 blev ej signifikant.

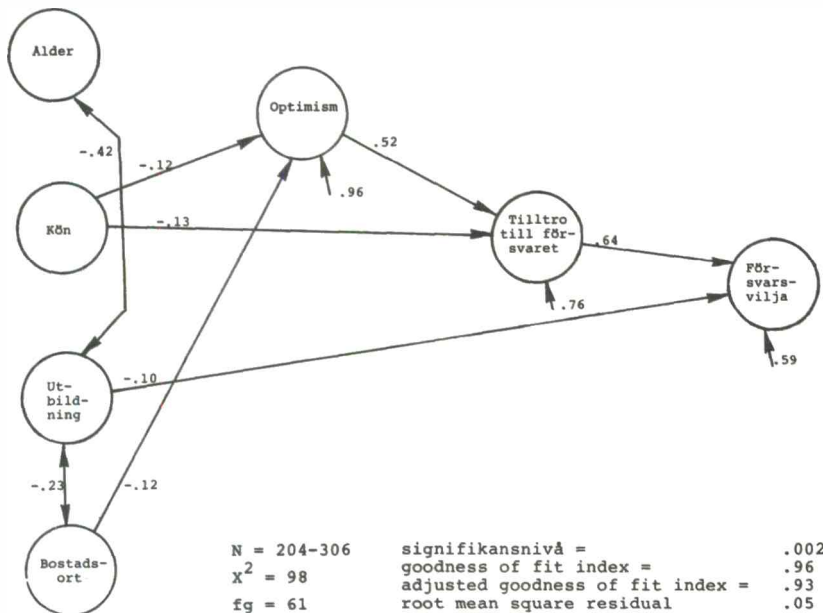
Figur 6.13 för de borgerliga partisympatisörerna ser något anorlunda ut. Den förklarade variansen i försvarsviljan blev avsevärt lägre - 31 % - än för icke borgerliga sympatisörer. Optimism inför framtiden spelar inte alls samma roll för de borgerliga sympatisörernas tilltro till försvaret och försvarsvilja. Kön påverkade däremot försvarsviljan direkt och hade även en starkare effekt på tilltron än hos icke-borgerliga partisympatisörer. Modellanpassningen enligt x^2 blev inte sär-

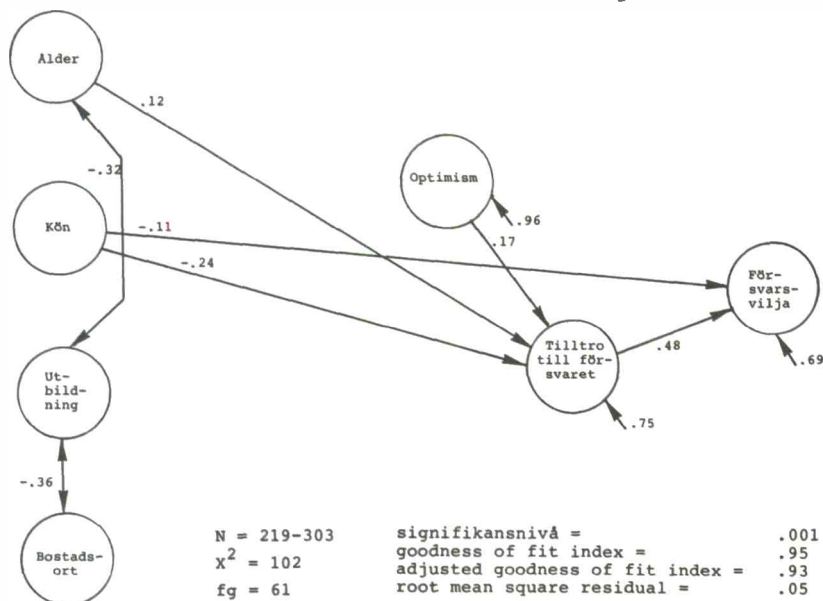
Figur 6.10 Strukturmodell för mäns försvarsvilja påverkad av optimism, partisympatier, tilltro till försvaret samt ålder, utbildning och bostadsort

Figur 6.11 Strukturmodell för kvinnors försvarsvilja påverkad av optimism, partisympatier, tilltron till försvaret samt ålder, utbildning och bostadsort

Figur 6.12 Strukturmodell för icke-borgerliga partisympatisörers försvarsvilja och dess relationer till optimism, tilltro till försvaret och bakgrundsdata

Figur 6.13 Strukturmodell för borgerliga partisympatisörers försvarsvilja och dess relationer till optimism, tilltro till försvaret och bakgrundsdata

skilt bra för någondera modellen, trots att den förklarade variansen hos de icke-borgerligas försvarsvilja var god.

Sammanfattningsvis kan sägas att LISREL-analyserna gav modeller som stödde flera av mina delhypoteser. Optimism inför framtiden, tilltro till försvaret, kön och partisympatier visade sig påverka försvarsviljan direkt eller indirekt.

6.4 Sammanfattning

I detta kapitel har bearbetningen med olika multivariata tekniker för "Enkät år 2000" kunnat följas. Syftet har varit att utröna vilken relation som kan tänkas föreligga mellan människors syn på framtiden å ena sidan och försvarsviljan å andra sidan. Generellt torde man kunna säga att huvuddelen av min teoretiska modell har fått stöd.

Då multipel regression användes visade det sig att de index som bäst förklarade försvarsviljan var vänsterorienterad inställning och optimism inför framtiden. Då bakgrundsvariabler ingick i analyserna framkom att kön och partisympatier var variabler som kunde bidra till försvarsviljans variationer. För samtliga regressionsanalyser erhöles inte någon gång ett R^2 -värde som var högre än .11, och det var i den analys där både index (dock ej tilltron till försvaret) och bakgrundsvariablerna var oberoende variabler till försvarsviljan.

Bearbetningar med ANOVA/MCA gav ungefär samma resultat som regressionsanalyserna. R^2 -värdet var obetydligt högre än vid regressionsanalyserna, .12. De oberoende variabler (tilltron till försvaret ingick inte) som medverkade till försvarsviljans varians var bl a optimism inför framtiden, sociala hot, vänsterorienterad inställning, partisympatier och kön. För såväl regressionsanalyser som ANOVA/MCA-analyser gäller att tilltron till försvaret höjde R^2 -värdet.

Det bör påpekas att av främst utrymmesskäl redovisas endast en tabell för multipel regression respektive ANOVA/MCA. Det har inte framkommit några skillnader mellan de olika analyserna som är av så stort intresse att beakta att de måste redovisas i tabeller.

LISREL-analyserna visade på vilka variabler som direkt eller indirekt medverkade till att förklara försvarsviljans varians. LISREL bekräftade att optimism inför framtiden, partisympatier, tilltro till försvaret samt kön är de bästa förklaringsfaktorerna. Upplevt krigshot visade sig inte vara något förklarande faktor. Sociala hot komplicerade LISREL-modellen såvida de inte fick utgöra en endogen variabel tillsammans med optimism.

I avsnitt 2.3, där några av Beredskapsnämndens förklaringar till variationerna i försvarsviljan redovisades, kunde konstateras att kön och partisympatier utgjorde två av förklaringsfaktorerna för variationerna i försvarsviljan över tiden. Jag pekade på två tänkbara förklaringar till att män och kvinnor uppvisar olika försvarsvilja, nämligen värnpliktens betydelse för männen och skillnader i mans- respektive kvinnokulturen. Jag avslutade dock resonemanget kring dessa båda förklaringar med att säga att det torde vara mera rimligt att anta att könsskillnader betyder lika mycket eller mer än värnplikten för olikheterna i mäns och kvinnors försvarsvilja.

Ett resonemang fördes också om partisympatiers betydelse för variationerna i försvarsviljan. I avsnitt 2.3.4 framhölls att det förelåg skillnader mellan försvarsviljan hos borgerliga respektive icke-borgerliga partisympatisörer. Jag framhöll att sambandets riktning kunde vara vanskligt att avgöra. Om en individ har allmänt konservativa värderingar i grunden kan det medföra en stark försvarsvilja, men det kan också vara så att en stark försvarsvilja påverkat valet av politiskt parti. LISREL-analyserna stöder dock den första hypotesen.

I de multivariata analyser som redovisats i detta kapitel har kunnat konstateras att såväl kön som partisympatier utgjort två tänkbara förklaringsfaktorer till variationerna i försvarsviljan. I LISREL-analyserna hade de direkta eller indirekta effekter på försvarsviljan i samtliga modeller. Med hänsyn härtill och det teoretiska resonemang som förts i avsnitt 2.3 fann jag det meningsfullt att pröva LISREL-modeller där urvalet var delat på kön respektive partisympatier. Skillnader i köns och partisympatiers effekter på försvarsviljan gav

ytterligare stöd åt den del av min hypotes som innefattar kön och partisympatier som två möjliga bestämningsfaktorer till försvarsviljans variationer.

Det bör till sist påpekas att förklaringsvärdet för försvarsviljan blir högre i LISREL-analyserna än i regressions- och ANOVA-analyserna. Det beror på flera faktorer varav jag skall nämna några. LISREL-tekniken är en metod som ger bättre anpassning. Fler omständigheter beaktas i analysen, t ex sker korrigerigering för mätfel och förklaringsvärdena innefattar både direkt och indirekt inflytande. Dessutom sker det en iterativ prövning av skattningen i och med att man kan förbättra modellen efter hand med hjälp av olika statistiska mått i LISREL VI. Slutligen bör framhållas att tilltron till försvaret ingår i alla analyser utom en.

7. Slutord

7.1 Inledning

Syftet med studien är att studera försvarsviljans bestämningsfaktorer. Beredskapsnämndens årliga opinionsundersökningar, vars resultatredovisningar återfinns i nämndens forskningsrapporter, har varit utgångspunkten.

Först presenteras de teoretiska begrepp som jag utgick ifrån, och därefter följer i komprimerad form några av de viktigaste undersökningsresultaten. Kapitlet avslutas med förslag till framtida forskningsansatser.

7.2 Allmän bakgrund

Beredskapsnämnden påbörjade sina årliga mätningar av försvarsviljan år 1965. Nämnden fick tillgång till tidigare opinionsmätningar och den kan redovisa försvarsviljemätningar från 1952 och framöver. I nämndens forskningsrapport från 1966 diskuteras för första gången orsakerna till de variationer i försvarsviljan som då noterats vid olika mättillfällen. Utrikes- och inrikespolitiska händelser angavs som troliga orsaker. Sedan 1966 har nämnden vid upprepade tillfällen återkommit till betydelsen av olika politiska händelsers samvariation med försvarsviljan.

Vad beträffar den internationella politiska situationens betydelse för försvarsviljans nivå pekar Beredskapsnämnden på såväl enstaka händelsers betydelse som mera långsiktiga pro-

cessers inverkan på försvarsviljan. I avsnitt 2.3.1 diskuterar jag enstaka händelsers betydelse och konstaterar där att om en händelse antagits som orsak till en ökning eller minskning av försvarsviljan vid något måttillfälle, har denna effekt varit kortvarig. Det torde dock vara viktigt att studera arten av och intensiteten i en händelse för att kunna dra några eventuella slutsatser om dess påverkan på försvarsviljan. Då index som konstruerats för att mäta den politiska spänningen jämfördes med utvecklingen av försvarsviljan (figur 2.1) kunde konstateras, att detta index endast under enstaka perioder följde försvarsviljans variationer. En ekologisk korrelationsberäkning visade på ett tämligen lågt samband mellan de båda kurvorna. Om den politiska situationen - mätt med variablerna upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen i världen (avsnitt 1.5.2 och 1.5.3) - jämfördes över tiden med försvarsviljan kunde dock ett avsevärt starkare samband noteras.

Beredskapsnämnden har i sina opinionsundersökningar också intresserat sig för inställningen till samhället. Vid några måttillfällen erhöles en samvariation mellan försvarsviljan och inställningen till samhället på individnivå och nämnden hävdade t ex i en forskningsrapport 1974, att "ju mer positiv man är till det svenska samhället, desto mer positiv är man till försvaret" (Törnqvist 1974). I resultatredovisningarna av de årliga mätningarna har nämnden sedan dess tagit upp antingen upplevd krigsrisk eller inställningen till samhället som en förklaringsfaktor till försvarsviljans variationer. De ekologiska korrelationsberäkningar som presenterades i avsnitt 1.5.4 för försvarsviljan och inställningen till samhället tyder däremot inte på att sambandet dem emellan är särskilt starkt på makronivå. Om endast frågan om förtroendet för Sveriges framtid jämfördes över tiden med försvarsviljan kunde ett något starkare samband noteras.

Även om bakgrundsvariablerna genomgående har redovisats i forskningsrapporterna har Beredskapsnämnden inte analyserat deras betydelse för variationerna i försvarsviljan på mikronivå. I avsnitt 1.6 kunde konstateras att dessa samvarierade med försvarsviljan i olika utsträckning. Detta gällde före-

trädesvis kön och partisympatier, dvs män och borgerliga partisympatisörer uppvisade en högre försvarsvilja än kvinnor och icke-borgerliga partisympatisörer. I avsnitt 2.3.4 analyserades dessa variablers betydelse för variationerna i försvarsviljan.

Ovanstående tre förklaringsfaktorer - den internationella politiska situationens betydelse (inklusive upplevd krigsrisk och oro för den politiska spänningen i världen), inställningen till samhället samt bakgrundsvariablerna - fann jag vara intressanta för min egen studie. Det borde emellertid även vara möjligt att försöka finna flera förklaringsfaktorer. Vid ett studium av olika utländska och svenska opinionsundersökningar, där bl a försvarsattityder ingick, fann jag vissa samband på individnivå mellan dessa attityder och människors syn på framtiden när det gäller områden som t ex ekonomi, politik, kultur, teknik etc. Om vi utgår ifrån att försvarsviljan är ett mått på hur villiga vi är att bekämpa ett utifrån kommande militärt hot, kan det inte också då finnas andra hot som påverkar försvarsviljan? Kan inte t ex olika ekonomiska, sociala och tekniska hot utöva en sådan påverkan? Dessa tankar födde idén att göra en undersökning som omfattade såväl försvarsfrågor som frågor som behandlade människors förhoppningar och förväntningar om framtiden.

Därefter skisserar jag en möjlig hypotesbildning och med den som tyngdpunkt skapade jag en begreppsmodell. Beredskapsnämndens antagande att upplevd krigsrisk kan vara en förklaringsfaktor till variationerna i försvarsviljan beaktades. Därefter valde jag efter det resonemang som förts i avsnitt 3.4 att sätta in människornas inställning till samhället i ett framtidsperspektiv. De traditionella bakgrundsvariablerna bedömdes också som intressanta och fick därför ingå i studiet av de variabler som direkt eller indirekt påverkade försvarsviljan.

Med begreppsmodellen som utgångspunkt konstruerades efter två pilotstudier ett enkätformulär, där ett stort antal frågor täckte de olika delhypoteserna. Bearbetningen utfördes stegvis, och jämförelser företogs med Beredskapsnämndens resultat,

där så var möjligt. Efter studiet av procentuella svarsfördelningar för materialet utfördes en mängd korstabuleringar med gamma eller Pearsons'r som statistiskt mått.

7.3 Sammanfattning av resultaten

På det deskriptiva stadiet konstaterades vid jämförelse av olika bivariata fördelningar att försvarsviljan i hög grad samvarierade med tilltron till försvaret. Kön och partisympatier uppvisade också samband med försvarsviljan. För framtidsfrågorna visade de univariata bearbetningarna att enkättagarna inte hade en alltför ljus syn på framtiden. Även här förelåg samvariation med bakgrundsvariablerna kön och partisympatier. Frågorna för försvar respektive framtid uppvisade mer eller mindre starka samband sinsemellan.

Därefter utfördes ett antal faktoranalyser för att reducera antalet variabler. För att testa reliabiliteten för erhållna meningsfulla faktorer genomfördes alphatestning. På grundval härav skapades sedan ett antal index som skulle utgöra underlag för multivariata bearbetningar av enkätmaterialen. För försvars- och krigshotfrågorna erhöles tre index: försvarsvilja, tilltro till försvaret samt krigshot. För framtidsfrågorna erhöles likaledes tre index: optimism inför framtiden, en vänsterorienterad inställning samt inställningen till sociala hot i framtiden. Knappt godtagbart alphavärde erhöles ett index som skulle kunna betecknas som "tron på mer styrning från samhällets sida i framtiden".

Nästa steg blev att samtidigt pröva flera variabler, vilket innebar en övergång till multivariata metoder som multipel regressions- och variansanalys med MCA. Resultatet av dessa analyser gick i samma riktning men förklaringsvärdena blev inte särskilt höga, såvida inte tilltron till försvaret ingick i analyserna. Vid sidan av denna variabel visade sig optimism inför framtiden, en vänsterorienterad inställning, kön och partisympatier vara möjliga förklaringsfaktorer till variationerna i försvarsviljan.

Därefter studerades direkta och indirekta samband mellan modellens variabler med hjälp av LISREL-teknik. Generellt torde man kunna säga att huvuddelen av min begreppsmodell med dess olika delhypoteser fick stöd vid denna analys. LISREL-modellerna bekräftade att optimism inför framtiden, partisympatier, tilltro till försvaret samt kön var de bästa förklaringsfaktorerna till försvarsviljan. Eftersom såväl kön som partisympatier visade sig ha direkta eller indirekta effekter på försvarsviljan i alla LISREL-modeller, utfördes separata analyser där det underliggande materialet delades på kön respektive borgerliga och icke-borgerliga partisympatisörer. Dessa analyser gav ytterligare stöd åt den del av min hypotes som angav kön och partisympatier som två möjliga bestämningsfaktorer till försvarsviljans variationer.

Slutligen kan sägas att föreliggande framställning har gett resultat som pekar på att människors optimism inför framtiden samvarierar med deras försvarsvilja, och att tilltron till försvaret är en variabel som är av stor betydelse för försvarsviljenivån. Beredskapsnämndens antaganden om köns och partisympatiers samband med försvarsviljan har också kunnat bekräftas. Dock måste föreliggande resultat tolkas med viss försiktighet. Mina hypoteser har visserligen fått stöd, men det torde inte kunna betraktas som alltför starkt. Det ger dock en fingervisning i rätt riktning om några möjliga förklaringsfaktorer till försvarsviljans variationer.

7.4 Några framtida forskningsansatser

Ett par aspekter bör tas i beaktande vid framtida försök att fastställa försvarsviljans bestämningsfaktorer. För det första är den ursprungligen en traditionell, common-sense variabel som ännu inte är helt klart definierad i teoretiska termer av Beredskapsnämnden eller andra forskare. Ännu återstår alltså ett teoretiskt arbete, som genom här gjorda insatser bör ha avsevärt underlättats.

Beredskapsnämnden har i sina forskningsrapporter inte pekat på de årliga mätningarnas beroende av den svenska försvars- och säkerhetspolitiken. Det har ändå skett stora förändring-

är inom denna under 1950-talet och trettio år framöver (se t ex Agrell 1985 och Andrén 1984). Dessa förändringar bör rimligen ha påverkat försvarsviljenivån på olika sätt och borde vara lika viktiga att beakta som t ex utrikespolitiska händelsers inverkan på försvarsviljan.

Enligt vad jag för någon tid sedan erfarit har SIFO arkiverat resultaten från samtliga opinionsundersökningar, som institutet genomfört för Beredskapsnämndens räkning. Mot bakgrund av här företagna analyser vore det ytterst intressant att vidarebearbeta detta material med olika multivariata tekniker för ytterligare klarläggande av försvarsviljans bestämningsfaktorer.

Vidare vore det naturligtvis intressant att göra en longitudinell studie av försvarsviljan, där man även prövade nya frågeställningar och andra svarsalternativ - det sistnämnda med tanke på att erhålla kontinuerliga skalor, vilket ökar såväl reliabiliteten som validiteten för mätningarna. Med hjälp av en panelstudie skulle man förmodligen bli bättre kunna belysa sambandets riktning för försvarsviljan och tilltron till försvaret. Kohortanalyser är också ett intressant forskningsområde, som är väl värt att beakta.

Summary

Introduction

The purpose of this study is to analyse the determinants of the willingness to defend Sweden, henceforth called "the will to defend". The National Board for Psychological Defence's* yearly measurements of opinion, the results of which are to be found in the Board's research reports, have provided the basic material for this work. Below are first presented the theoretical considerations that I based my work on and then follows a short resumé of the most important research results.

Theoretical background

The Board started its yearly measurements of "the will to defend" in 1965. It obtained access to earlier studies and has therefore measures of "the will to defend" from 1952 onwards. In the Board's research report from 1966, the reasons for the variations in "the will to defend" were discussed for the first time. In this case, the period under consideration was 1952 to 1965. Political events, both domestic and foreign, were given as probable reasons. Since 1966, the Board has returned many times to the theme of the importance of the co-variations of various political events with "the will to defend".

* Henceforth called the Board.

Concerning the importance of the international political situation for the fluctuations in "the will to defend", the Board pointed out that single events as well as more long term processes had important effects on "the will to defend". In section 2.3.1, the importance of occasional events is discussed. My finding here is that when one incident is taken to be the cause of an increase or decrease in "the will to defend", this influence has only been short. It seemed however to be important to study the sort, and the intensity of the incident to be able to draw conclusions for the effects on "the will to defend". When an index of tension was plotted against the development of "the will to defend" (figure 2.1), it was found that this index only followed variations in "the will to defend" during short periods. An ecological correlation coefficient showed a fairly low correlation between the two curves. When, however, the political situation, measured by using the variables "felt risk of war" and "worry about the political tension in the world" (sections 1.5.2 and 1.5.3), was compared over time with "the will to defend", a considerably greater correlation was found.

The Board has also been interested in the respondent's attitude to society in their opinion polls. In some years a correlation has been obtained between "the will to defend" and "attitude to the society" at the level of the individual. The Board claimed, in a research report in 1974, that "the more positive one is to the Swedish society, the more positive one is to Defence" (Törnqvist 1974; my translation). Subsequently, in its reporting of the yearly measurements, the Board has either taken up the "felt risk of war" or "attitude to society" as explanatory variables to variations in "the will to defend". The ecological correlation coefficients, presented in section 1.5.4, for "the will to defend" and "attitude to society" do not, however, indicate that the correlation between them is particularly strong at the macro level. It is only when the question on confidence in Sweden's future is compared over time with "the will to defend" that any stronger ecological link can be found.

Even if the background variables have consistently been accounted for in the research reports, the Board has not analysed their importance for the variations in "the will to defend" at the microlevel. In section 1.7, it was found that the background variables correlated with "the will to defend" to varying degrees. It was especially gender and adherence to political parties that influenced "the will to defend". The importance of these variables for "the will to defend" is discussed further in section 2.3.4.

The above three kinds of explanatory variables:

- the importance of the international political situation (including "the felt risk of war" and "worry over the political tension in the world"),
- the attitude to society and
- the background variables;

I found to be of great interest and I further pursued these issues. Other explanatory factors must exist. By studying various other foreign and Swedish measurements of opinion, in which "attitude to defence" was included, I found a certain connection, at the level of the individual, between "the attitude to defence" and "people's view of the future", where future could include the economy, politics, culture, technology etc. If we assume that "the will to defend" is a measure of how willing we are to fight an external military threat, cannot there be other threats which influence "the will to defend"? Cannot eg. different economic, social and technological threats have a similar effect? These thoughts lead to the idea of carrying out an investigation using new questions about people's hopes and expectations about the future as well as the Board's usual questions.

My next step was to draft a possible hypothesis and, using that as a basis, create an analytical framework. The Board's assumption that "the felt risk of war" and "attitude to society" can be explanatory variables to "the will to defend" were taken into consideration. It was also thought to be appropriate to bring in a question about "the general attitude to the future" in the analytical framework. The tradi-

tional background variables were also deemed to be of interest and were therefore included in the study to test whether they directly or indirectly influenced "the will to defend".

With the analytical framework as a basis and two pilot studies, a questionnaire was formulated in which a large number of questions covered the various sub-hypothesis. The treatment of the results was carried out in steps, and comparisons were made with the Board's results, when this was possible. After a study of the percentage distribution of the answers in the material, a number of cross tabulations was carried out with gamma or Pearsons' r as the statistical measures.

The Results

At the descriptive stage, it was noticed, that "the will to defend" had a high correlation with "trust in defence". Gender and party political leanings also showed a connection with "the will to defend". As regards the questions about the future, those questioned did not have a very bright view. When the questions about the future were compared with the background data, approximately the same picture was found as for the questions about defence and background data i.e. that gender and party political sympathies influenced attitudes about the future. There was also a fairly strong correlation between "the will to defend" and an optimistic view of the future.

After these tests, a number of factor analyses were undertaken. In order to test the reliability of factors obtained, a number of analyses were carried out. Using this as a basis, a number of indices were created to form the foundation for the multivariate testing of the questionnaire material. For the defence and "the threat of war" questions, three indices were obtained:

- "the will to defend",
- "trust in defence" and
- "the threat of war".

For the questions on the future, three indices were also obtained:

- "optimism for the future",
- "left-wing leanings" and
- "the attitude to social threat in the future".

Another index which could be called "belief in more control from society in the future" almost obtained an acceptable alpha-value.

The next step was to test several variables simultaneously. This meant a transition to multivariate methods such as multiple regression analysis and analysis of variance with MCA. The result of these analysis pointed in the same direction even though the explanatory value (R^2) was not particularly high (when "the trust in defence" was not included in the analysis). "Optimism for the future", "left-wing leanings", gender and party political sympathy were other possible explanatory factors behind the variations in "the will to defend".

In addition to this I used LISREL-technique. In general, one may say that the greater part of my analytical framework with its various hypothesis received support when tested by this technique. LISREL-models confirmed that "optimism for the future", party political sympathy, "trust in defence" and gender were the best explanatory factors.

As party political sympathy as well as gender were shown to have direct or indirect effects on "the will to defend" in all of the LISREL models, separate analyses were carried out in which the data was divided up according to gender and left-wing / right-wing party political sympathy. These analyses gave additional support to the part of my hypothesis which included gender and party political sympathy as two possible determinants to variations in "the will to defend".

Appendices

Bakgrundsvariabler

Hur gammal är Du?	18 - 24 år	1
	25 - 29 "	2
	30 - 39 "	3
	40 - 49 "	4
	50 - 64 "	5
	65 - 70 "	6
Kön?	man	1
	kvinnna	2
Vilket civilstånd har Du?	ogift	1
	sammanboende	2
	gift	3
	frånskild	4
	änka eller änklng	5
Har Du hemmavarande barn under 16 år?	ja	1
	nej	2
Vilken <u>högsta</u> skolutbildning har Du genomgått?	folkskola	1
	grundskola, yrkes-skola, folkhögskola, realskola utan examen	2
	realexamen, tekniskt institut, handelsinstitut, gymnasie-skola utan examen	3
	gymnasieskola med examen, seminarium, tekniskt gymnasium, handelsgymnasium	4
	studentexamen, univer-sitet och högskola, akademiska studier och examina	5

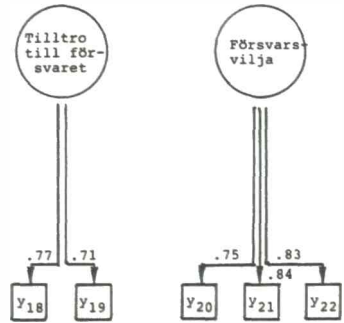
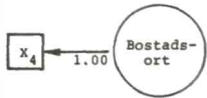
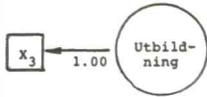
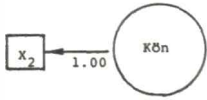
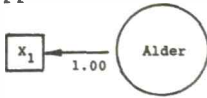
Vilket yrke har Du? (Om Du är pensionerad eller inte arbetar f n sätt ut Ditt tidigare yrke)	högre tjänsteman, akademiskt yrke, egen företagare med flera anställda	1
	lägre tjänsteman, egen företagare utan anställda	2
	arbetare	3
	studerande	4
	hemarbetande	5
Vilket politiskt parti sympati- serar Du mest med?	Moderaterna	1
	Folkpartiet	2
	Centern	3
	Socialdemokraterna	4
	Vänsterpartiet kommunisterna	5
	Annat parti	6
I vilken ort är Du bosatt?	"Storstad" (Stock- holm, Göteborg, Malmö med förorter)	1
	ort med minst 50 000 invånare	2
	ort med 25 000 till 50 000 invånare	3
	ort med 5 000 till 25 000 invånare	4
	landsbygd, ort med mindre än 5 000 in- vånare	5

Appendix 2

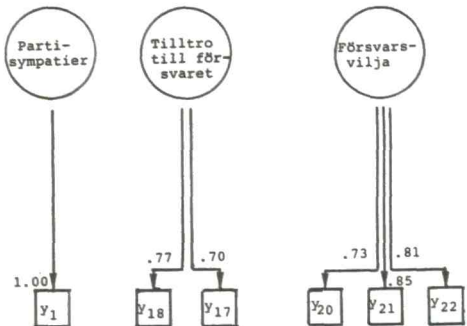
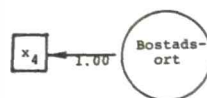
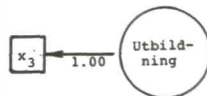
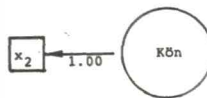
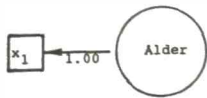
Faktoranalys för samtliga framtidsfrågor		Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
Hopp inför den personliga framtiden:	tryggt arbete	0.14	-0.25	0.63	0.12	0.15
" -	god ekonomi	-0.01	0.09	0.31	-0.44	-0.20
" -	trygghad ålderdom	-0.08	-0.17	-0.57	-0.02	-0.10
" -	goda familje- förhållanden	0.03	0.28	-0.11	0.22	0.10
" -	god hälsa	-0.00	0.01	-0.40	0.08	0.08
Oro inför den personliga framtiden:	sjukdom	0.03	-0.02	-0.49	0.03	0.07
" -	Ålderdom	-0.02	-0.02	-0.49	0.03	-0.10
" -	arbetslöshet	0.11	-0.22	0.67	0.13	0.08
" -	ensamhet	-0.07	0.12	-0.25	0.14	0.07
" -	ekonomi	-0.07	0.12	0.41	-0.39	-0.16
Hopp inför världens framtid:	renare miljö	-0.02	-0.04	-0.14	-0.19	0.43
" -	minskad befolknings- tillväxt	0.02	0.35	0.06	0.16	-0.54
" -	rättsvis ekonomisk världsordning	0.08	-0.19	0.11	0.43	-0.07
" -	energifrågan löst	-0.10	-0.10	0.11	-0.46	0.26
Oro inför världens framtid:	miljöförstöring	-0.06	0.05	-0.17	-0.03	0.49
" -	överbefolkning och svält	-0.05	0.14	-0.06	0.36	-0.47
" -	ekonomisk depression, allmän arbetslöshet, energibrist	0.16	-0.10	0.32	0.18	-0.09
" -		-0.03	-0.01	0.13	-0.52	0.07
Nöjd med nuvarande livssituation		0.16	0.09	-0.29	0.04	-0.01
Tro på större tillfredsställelse		0.59	0.04	-0.10	0.01	-0.10
Tro på framtida robotisering		-0.28	-0.19	-0.15	-0.03	-0.16
Önskan om framtida robotisering		0.10	0.04	0.07	-0.21	-0.35
Tro på större vikt för framgångar i yrkeslivet		-0.02	-0.43	-0.03	-0.11	-0.03
Önskan om större vikt för framgångar i yrkeslivet		0.06	-0.23	-0.10	-0.28	-0.21
Tro på minskad arbetstid		-0.02	-0.06	-0.26	0.03	-0.29
Önskan om minskad arbetstid		0.20	-0.37	0.05	0.07	-0.21
Tro på familjens betydelse		0.29	-0.26	-0.11	-0.13	0.06
Önskan om familjens betydelse		0.01	-0.15	-0.16	0.06	0.12
Tro på större politikerakt		-0.17	-0.01	-0.17	-0.27	-0.06
Önskan om större politikerakt		-0.00	-0.28	-0.03	-0.25	0.00

Tro på större byråkratmakt	-0.35	0.12	-0.07	-0.14	-0.09
Önskan om större byråkratmakt	0.03	-0.32	0.03	-0.33	0.06
Tro på större fackligt inflytande	-0.04	-0.12	-0.21	-0.01	-0.22
Önskan om större fackligt inflytande	0.01	-0.71	0.11	0.20	-0.02
Tro på mer medinflytande i företagen	0.18	-0.19	-0.26	0.02	-0.26
Önskan om mer medinflytande i företagen	0.06	-0.64	0.14	0.32	-0.04
Tro på mera demokrati	0.33	-0.40	-0.17	-0.06	0.02
Önskan om mera demokrati	-0.01	-0.25	0.01	0.32	0.12
Tro på större solidaritet med tredje världen	0.06	-0.21	-0.26	0.03	-0.02
Önskan om större solidaritet med tredje världen	-0.01	-0.19	-0.19	0.49	0.17
Tro på mer socialisering	-0.30	-0.28	-0.11	-0.10	-0.01
Önskan om mer socialisering	-0.02	-0.63	0.05	0.23	-0.11
Tro på republik	-0.11	-0.13	-0.02	0.09	-0.04
Önskan om republik	-0.04	-0.23	0.14	0.34	-0.19
Tro på mer kärnkraftverk	-0.29	-0.14	0.13	0.04	-0.26
Önskan om mer kärnkraftverk	0.05	-0.06	0.11	-0.11	-0.54
Tro på större FN-inflytande	0.16	-0.40	-0.19	-0.18	0.07
Önskan om större FN-inflytande	-0.03	-0.24	-0.02	0.04	0.02
Tro på Sveriges konkurrenskraft	0.29	-0.25	-0.10	-0.00	-0.11
Tro på ökade klyftor mellan u- och i-länder	-0.27	-0.02	0.08	-0.03	-0.02
Tro på mer stressjukdomar	-0.60	-0.09	-0.04	0.04	0.05
Tro på mer lättillgängliga vårdplatser	0.50	-0.13	0.08	-0.07	-0.06
Tro på större förtroende för politiker	0.42	-0.25	-0.05	-0.13	-0.03
Tro på ökad politisk förföljelse	-0.36	-0.08	-0.09	-0.06	-0.00
Tro på bättre ekonomisk situation	0.51	-0.24	-0.02	-0.11	-0.09
Tro på bättre trivsel med arbetet	0.60	-0.10	0.06	0.01	-0.07
Tro på ökade hälsorisker i arbetet	-0.44	-0.16	-0.03	-0.05	0.31
Tro på ökat narkotikabruk	-0.68	-0.06	0.03	-0.01	0.02
Tro på ökat bruk av alkohol	-0.61	-0.05	0.05	0.00	-0.04
Tro på ökad brottslighet	-0.70	-0.01	-0.06	0.01	-0.05
Tro på större utslagning	-0.68	0.04	-0.05	-0.02	0.00
Tro på större rasproblem	-0.49	-0.04	-0.07	-0.22	-0.12
Tro på ökad miljöförstöring	-0.52	-0.18	0.05	-0.10	0.26
Rangordning av katastrofer:	-0.04	0.11	0.13	0.11	0.28
" - kärnkraftskatastrofer	0.02	0.01	0.05	0.03	0.37
" - läkemedelskatastrofer	-0.03	0.00	-0.01	0.18	0.01
" - naturkatastrofer	-0.00	-0.19	-0.09	-0.26	-0.27
" - förhärjande epidemier	0.04	0.05	-0.09	-0.05	-0.35
Optimism inför framtiden	0.57	-0.16	-0.06	-0.05	-0.04

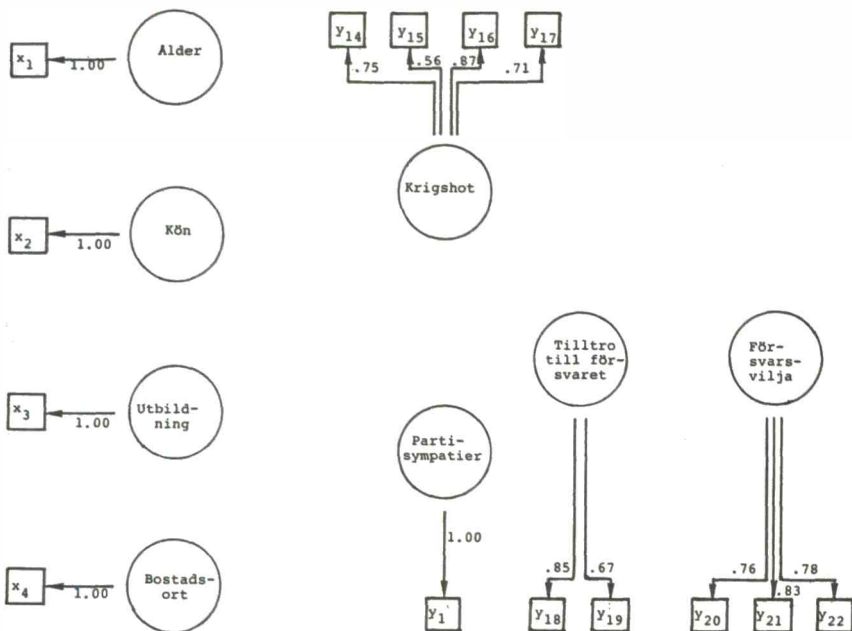
Appendix 3

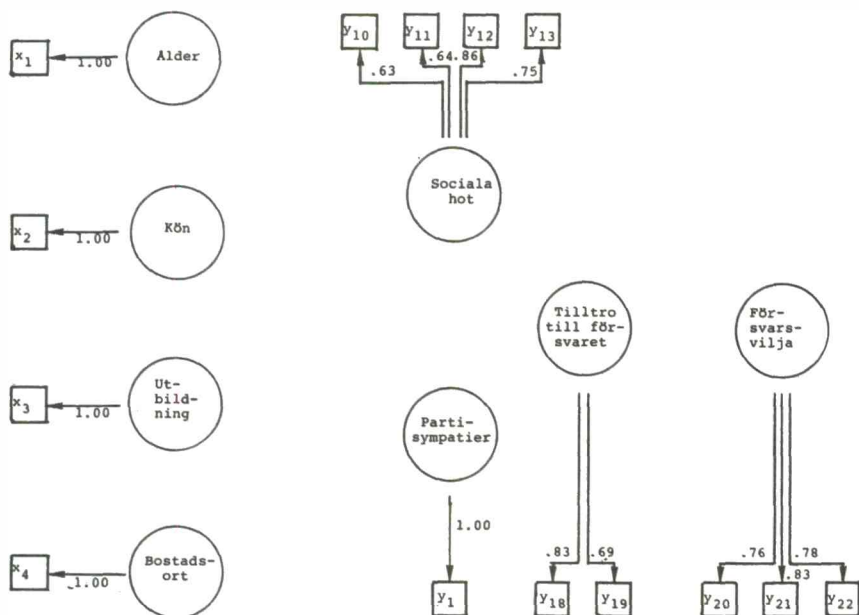
Mätmodell till figur 6.2 för försvarsviljans beroende av tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

Mätmodell till figur 6.3 för försvarsviljans beroende av partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

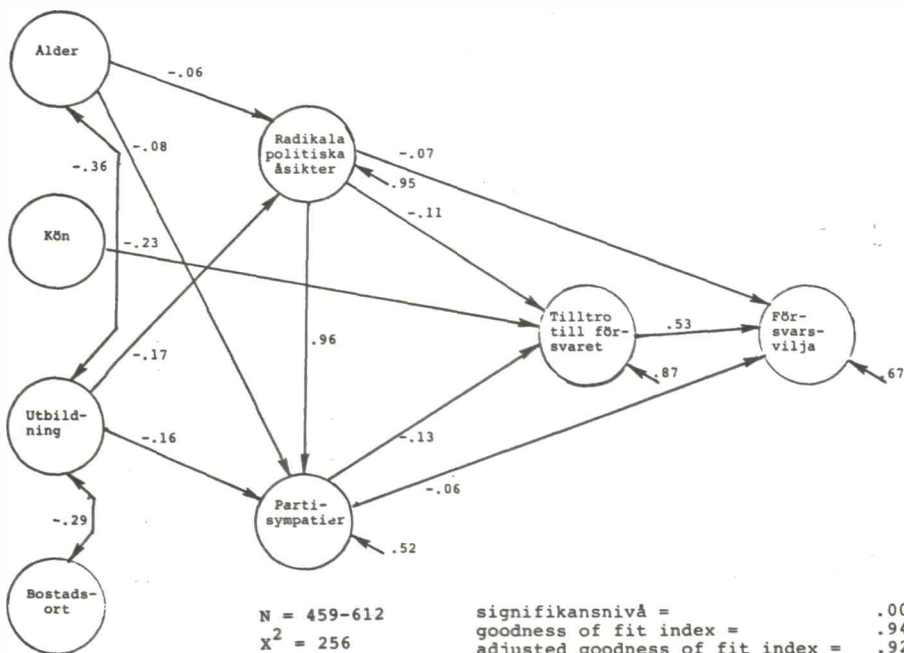
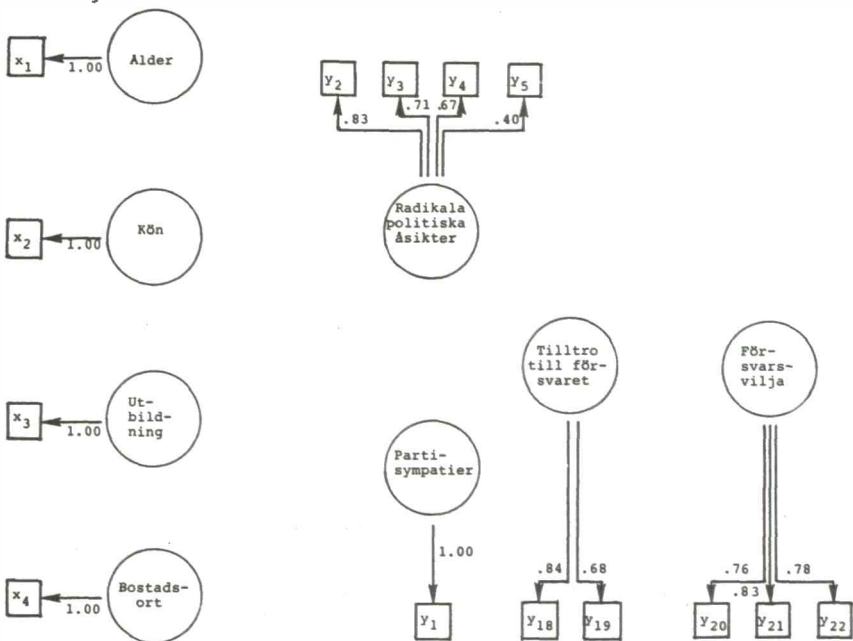

Mätmodell till figur 6.4 för försvarsviljans beroende av krigshot, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

Mätmodell till figur 6.5 för försvarsviljans beroende av sociala hot, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

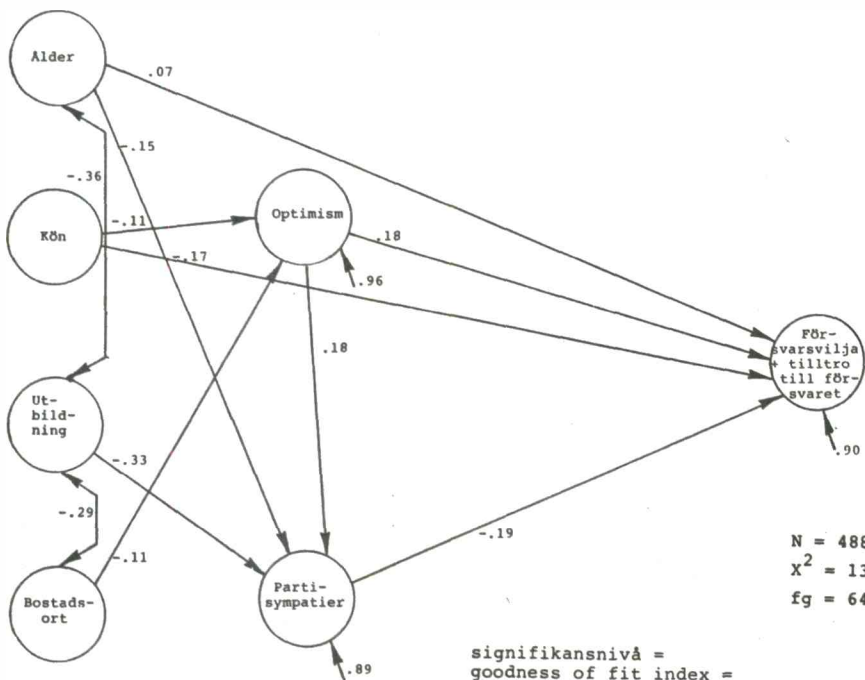
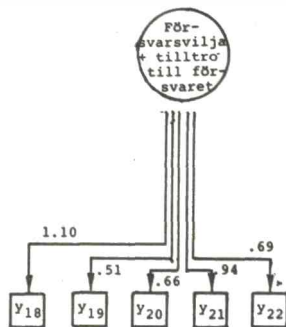
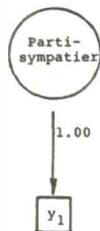
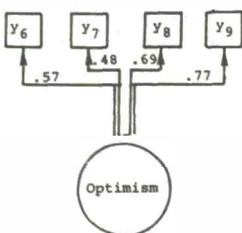
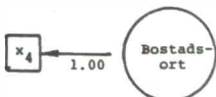
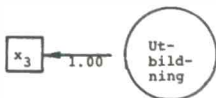
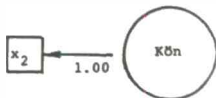
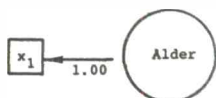
Mät- och strukturmodell för försvarsviljans beroende av vänsterorienterad inställning, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

N = 459-612
 $\chi^2 = 256$
 fg = 69

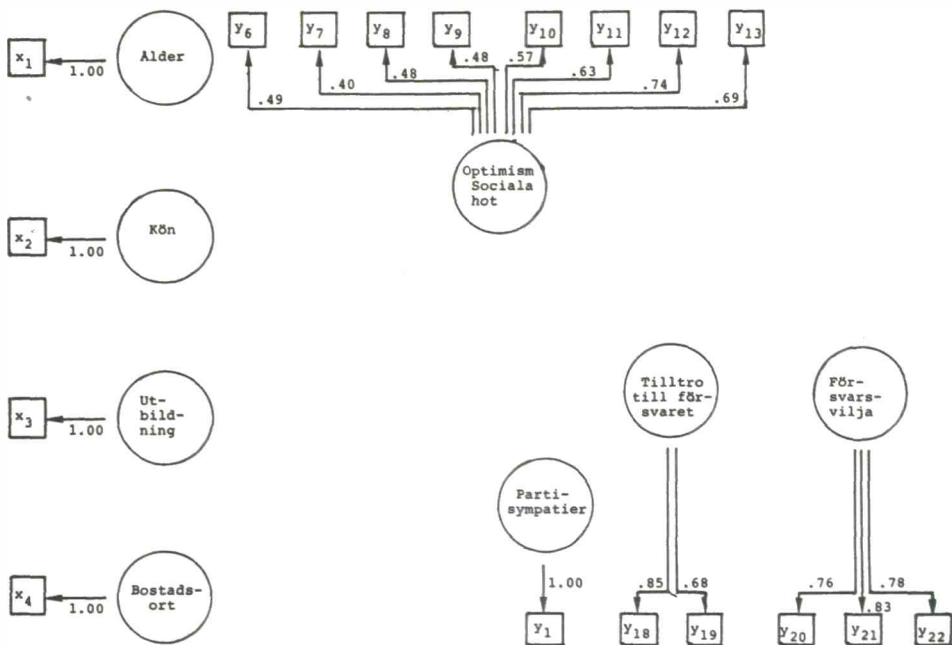
signifikansnivå = .000
 goodness of fit index = .94
 adjusted goodness of fit index = .92
 root mean square residual = .05

Mät- och strukturmodell för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier och bakgrundsvariablerna då tilltron till försvaret ingår i effektvariabeln

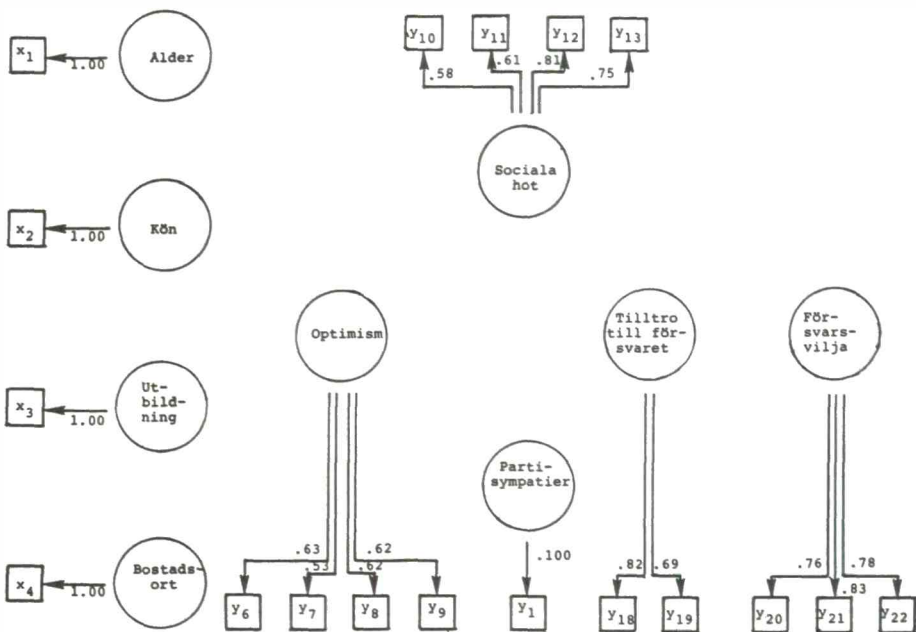

N = 488-680
 $\chi^2 = 132$
 fg = 64

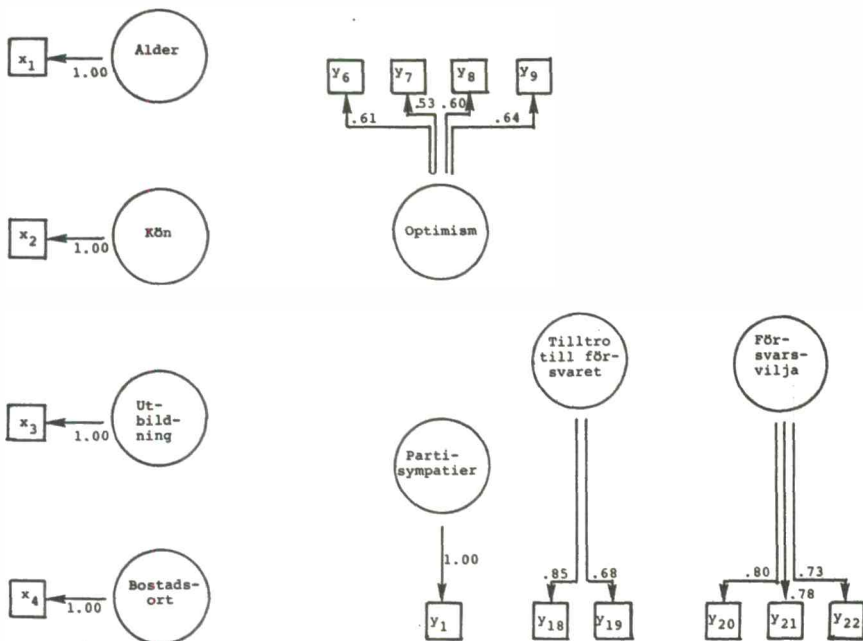
signifikansnivå = .000
 goodness of fit index = .97
 adjusted goodness of fit index = .96
 root mean square residual = .04

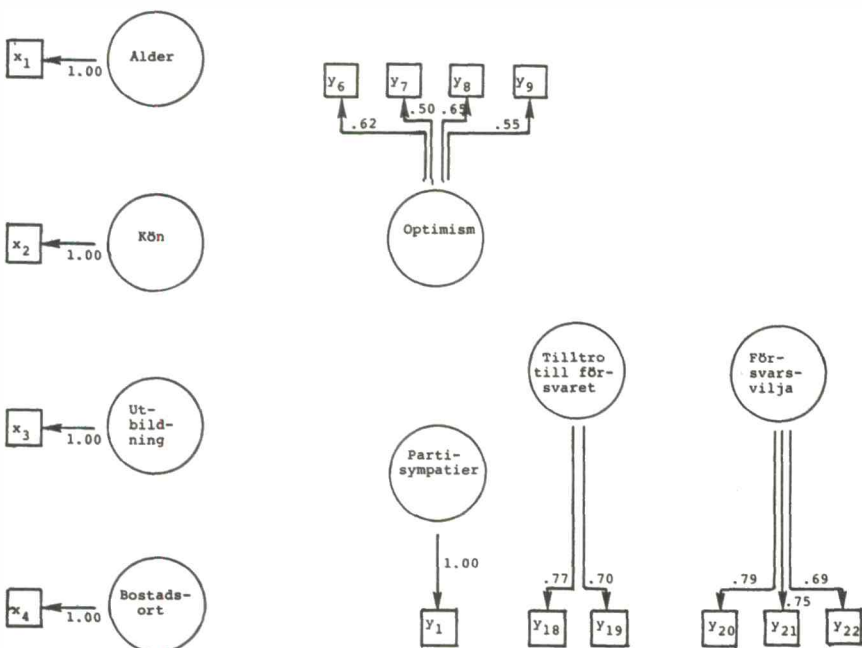
Mätmodell till figur 6.6 för försvarsviljans beroende av optimism, sociala hot, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

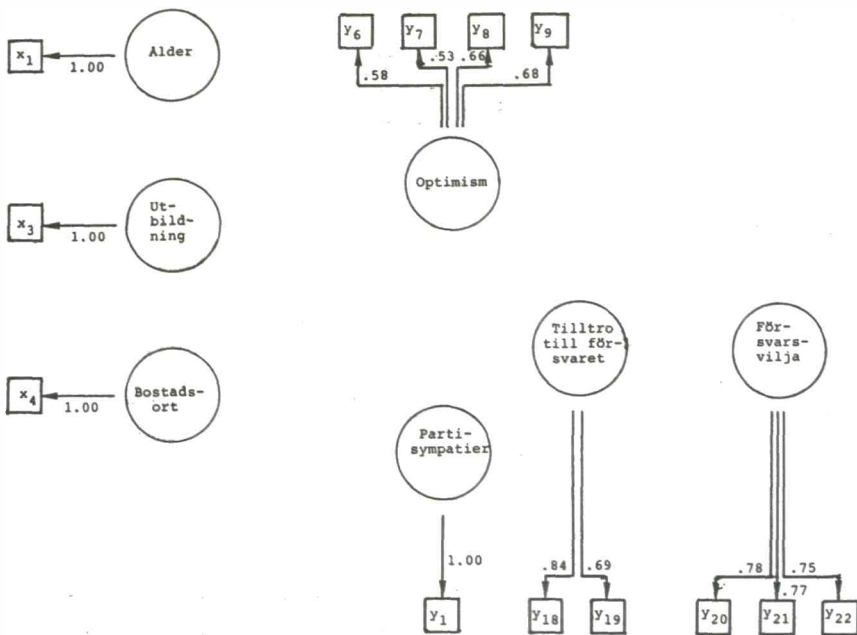
Mätmodell till figur 6.7 för försvarsviljans beroende av sociala hot, optimism, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

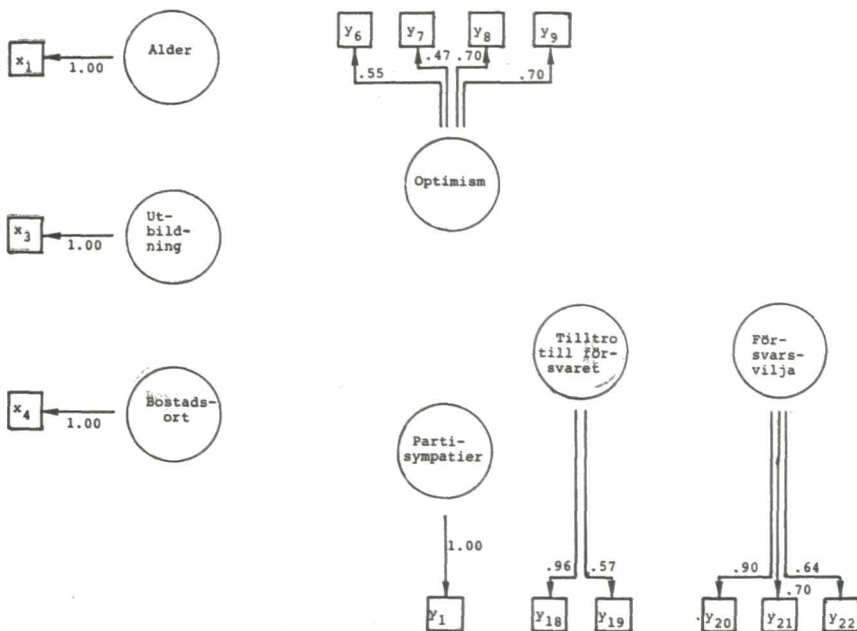
Mätmodell till figur 6.8 f r försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna ("pairwise deletion")

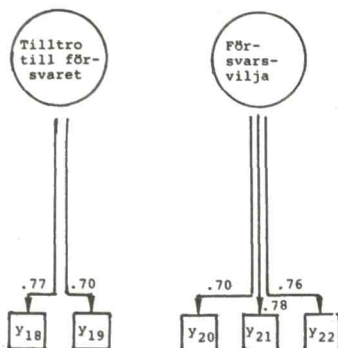
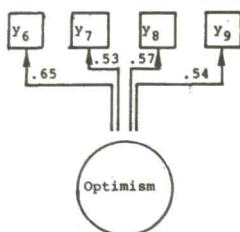
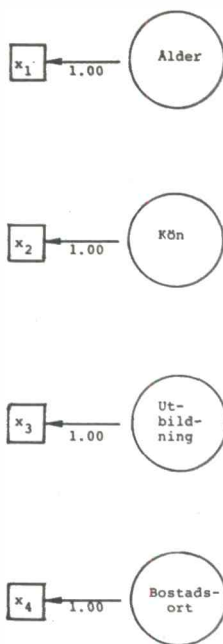
Mätmodell till figur 6.9 f r försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna ("listwise deletion")

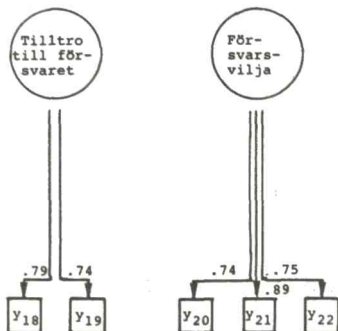
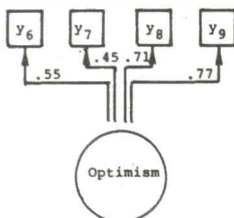
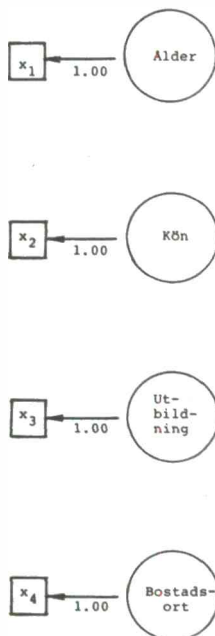
Män: Mätmodell till figur 6.10 för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

Kvinnor: Mätmodell till figur 6.11 för försvarsviljans beroende av optimism, partisympatier, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

Icke-borgerliga partisympatisörer: Mätmodell till figur 6.12 för försvarsviljans beroende av optimism, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

Borgerliga partisympatisörer: Mätmodell till figur 6.13 för försvarsviljans beroende av optimism, tilltron till försvaret och bakgrundsvariablerna

Referenser

- Abelson, R P (1972) Are Attitudes Necessary? In King, B T and McGinnies, E (eds), Attitudes, Conflict, and Social Change. New York: Academic Press, s 19-32
- Agrell, J (1968) Försvarsvilja och försvarsmotivation. Kungl Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift, nr 6. Stockholm
- Agrell, J (1974) Inställningar och förhållanden som påverkat gängse mått på "försvarsvilja". MPI A-rapport nr 25. Stockholm
- Agrell, J (1978) Analys av problem rörande människors inställning till hot, katastrof och framtid intill sekelskiftet år 2000. FOA rapport C60002-H1
- Agrell, W (1985) Alliansfrihet och atombomber. Kontinuitet och förändring i den svenska försvarsdoktrinen 1945-1982. Stockholm: Liber
- Ajzen, I and Fishbein, M (1980) Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall
- Aldemark, L och Weibull, L (1971) Information, kommunikation och motivation. MPI B-rapport nr 66. Stockholm
- Allport, G W (1935) Attitudes. In Murchinson, C (ed), A Handbook of modern social psychology, 2 uppl, volym 1. Reading, Mass.: Addison-Wesley, s 1-80
- Andrén, N (1984) Säkerhetspolitik. Stockholm: Utrikespolitiska institutet
- Asp, K (1974) Försvarsviljan och dess betingelser. Stencil. Göteborg
- Beardon, W O, Sharma, S and Teel, J E (1982) Sample Size Effects on Chi Square and Other Statistics Used in Evaluating Causal Models. Journal of Marketing Research, XIX (Nov):425-430
- Bjurwill, Ch (1986) Framtidsföreställningar. Analys och tolkning av 900 elevers uppsatser och semantiska skattningar. Malmö: CWK Gleerups
- Berkowitz, L (1980) A Survey of Social Psychology. New York: Holt, Rinehart and Winston

- Blalock, H M (1964) Causal Inference in Nonexperimental Research. Chapel Hill: Univ of North Carolina Press
- Blalock, H M (1971) Causal Models in the Social Sciences. Chicago: Aldine-Atherton
- Blomgren, E (1978) Information om försvaret. FOA 55, stencil
- Borell, K (1983) Försvarsvilja. Psykologiskt Försvar nr 119. Stockholm
- Boudon, R (1965) A Method of Linear Causal Analysis: Dependence Analysis. American Sociological Review 30:365-371
- Brock-Utne, B (1985) Educating for peace. A feminist perspective. New York: Pergamon Press
- Cantril, H (1944) Gauging Public Opinion. Princeton, New Jersey
- Cantril, H (1965) The Pattern of Human Concerns. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press
- Capitanchik, D and Eichenberg, R (1983) Defence and Public Opinion. London: Chatham House Papers nr 20
- Coser, L A (1956) Social konflikt. Stockholm: Aldus/Bonniers
- DeFleur, M L and Westie, F R (1963) Attitude as a Scientific Concept. Social Forces 42:17-31
- Deutscher, I (1966) Words and Deeds: Social Science and Social Policy. Social Problems 13:235-254
- Duncan, O D (1966) Path Analysis: Sociological Examples. American Journal of Sociology 72:1-16
- Elklit, J, Noack, J P och Tonsgaard, O (1972) Om måling af nationalt tilhørsforhold i Nordslesvig. I Økonomi og politik
- Elsässer, G (1980) Värnpliktigas försvarsattityder och framtidstro. FOA rapport C 60009-H1
- Europakommissionen (1983) Undersökningen omnämns i Sydsvenska Dagbladet 1984-01-09
- Fazio, R H and Zanna, M (1978) Attitudinal Qualities Relating to the Strength of the Attitude-Behavior Relationship. Journal of Experimental Social Psychology 14:398-408
- Fishbein, M and Ajzen, I (1980) Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory and Research. Reading, Mass.: Addison-Wesley

- Flodin, B (1986) TV och yrkesförväntan. Lund: Studentlitteratur
- Folk of forsvar (1983) Kontaktbulletin nr 1, Oslo
- Fridberg, B (1982) Framtidens värld i nuets föreställning. Lund: Studentlitteratur
- Gallup, G H (1976-77) Human Needs and Satisfaction: A Global Survey. Public Opinion Quarterly, Winter:459-467
- Galtung, J (1976) On the future, future studies and future attitudes. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the year 2000. A Comparative ten nation study. Haag and Paris: Mouton, s 3-21
- Galtung, J (1976) The future: A forgotten dimension. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 45-120
- Galtung, J (1976) Social position and the image of the future. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 381-400
- Galtung, J, Ornauer, H and Wiberg, H (1976) History and Organization of the Year 2000 project. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 589-599
- Galtung, J, Sicinski, A, Wiberg, H (forthcoming) The Year 2000 Revisited: A Mid-Term Review
- Gerner, K (1982) History as Quasi-Laboratory: Reflections on the Stanford Studies of the Crisis of 1914. In Zitomersky, J (ed), On Making Use of History, Research and Reflections from Lund. Lund: Esselte Studium
- Goldmann, K (1974) Tension and Détente in Bipolar Europe. Stockholm
- Goldmann, K and Lagerkranz, J (1977) Neither Tension nor Détente: East-West Relations in Europe 1971-75. Cooperation and Conflict XII: 251-264
- Goldmann, K (1978) Det internationella systemet. En teori och dess begränsningar. Stockholm: Bonniers
- Gustafsson, G (1974) Partistyrka och partistyrkeförskjutningar. Lund: Studentlitteratur

- Hanushek, E A and Jackson, J E (1977) Statistical methods for social scientists. New York
- Harris Institute (1982) Undersökningen refereras i International Herald Tribune 1982-10-25
- Hartmann, J och Jenner, B (1973) Studenter och försvar. Psykologiskt försvar nr 58. Stockholm
- Hedinsson, E (1981) TV, Family and Society. The Social Origins and Effects of Adolescents' TV Use. Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Hermerén, G (1974) Mätning av försvarsviljan. Psykologiskt försvar nr 68. Stockholm
- Holmberg, S och Peterson, O (1980) Inom felmarginalen. Stockholm: Liber
- Hull, C H and Nie, N H (1981) SPSS Update 7-9. New Procedures and Facilities for Releases 7-9. New York: McGraw-Hill
- Jackson, D J and Borgatta, E F (eds) (1981) Factor Analysis and Measurement in Sociological Research. London och Beverly Hills, Calif.: Sage Studies in International Sociology:21
- Jonsson, A och Månsson, P (1972) Försvarsvilja som attityd och kulturfenomen. Forskningsrapport nr 22, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet
- Johnsson-Smaragdi, U (1983) TV Use and Social Interaction in Adolescence. A Longitudinal Study. Stockholm; Almqvist & Wiksell
- Jung, L (1980) Ungdomens attityder till försvaret 1965-1979. Psykologiskt försvar nr 104. Stockholm
- Jung, L (1985) Värnpliktiga tankar. Stockholm: Liber
- Jöreskog, K G (1973) A General Method for Estimating a Linear Structural Equation System. In Goldberger, A S and Duncan, O D (eds), Structural Equation Models in the Social Sciences. New York: Seminar Press, s 85-112
- Jöreskog, K G (1977) Structural Equation Models in the Social Sciences: Specification, Estimation and Testing. In Krishnaiah, P R (ed), Application of Statistics. Amsterdam: North-Holland, s 265-287
- Jöreskog, K G (1981a) Basic Issues in the Application of LISREL. DATA, Communications in Computer Data Analysis 1 (1)
- Jöreskog, K G (1981b) Introduction to LISREL V. DATA, Communications in Computer Data Analysis 1(2)

- Jöreskog, K G och Sörbom, D (1984) LISREL VI. Analysis of Linear Structural Relationships by Maximum Likelihood and Least Square Methods. University of Uppsala: Department of Statistics
- Kleinbaum, D G and Kupper, L L (1978) Applied Regression Analysis and Other Multivariable Methods. North Scituate, Mass.: Duxbury Press
- Konwicka, T (1976) Homology of predictions and wishes. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the World in the Year 2000. Haag och Paris: Mouton, s 403-419
- Krech, D and Crutchfield, R S (1948) Theory and Problems in Social Psychology. New York: McGraw-Hill
- Krech, D, Crutchfield, R S and Ballachey, E L (1962) Individual in Society. New York: McGraw-Hill
- Kärkkäinen, K och Kansil, P (1972) Mätning av försvarsviljan. (Stencil). Helsingfors
- Lange, A (1983) Utveckling av en flerfaktorteori om etniska relationer i Sverige. Delrapport 2. Teoretisk bakgrund. Rapport nr 2, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet
- Larsen, K S (1976) The powerful, the powerless and the future. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the World in the Year 2000. Haag och Paris: Mouton, s 421-440
- Likert, R (1932) A Technique for the Measurement of Attitudes. Archives of Psychology nr 140
- Lindqvist, E (1972) Värnpliktigas uppfattning om effektiviteten i utbildningen. MPI-rapport nr 75
- Listhaug, O (1983) Norske verdier i et komparativt perspektiv: En sammanligning av Norge, Vest-Europa, USA och Japan. Institutt for sosiologi of samfunnskunnskap, rapport nr 12. Universitetet i Trondheim
- Malmberg, T (1983) Räkna med revir. Stockholm: Liber
- Matthews, D and Ornauer, H (1976) The Year 2000 Questionnaire and the Marginals of 11 Nations. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the World in the Year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 637-701

- McKenna, A C (1970) Attitude Measurements: Use of Coefficient Alpha with Cluster or Factor Analysis, Sociology 4:227-245
- Militaerpsykologisk tjeneste (1980) Befolkningens holdning til forsvarstanken maj 75 til maj 80. København
- Modéer, B (1974) Definitioner av begreppet försvarsvilja. Psykologiskt försvar nr 67. Stockholm
- Moskos, C C (1976) The Military. Annual Review of Sociology, vol 2:55-77
- Munck af Rosenschöld, G (1973a) Försvarsmotivation - försvarsdisposition. Psykologiskt försvar nr 60. Stockholm
- Munck af Rosenschöld, G (1973b) 1971 års KFÖ-undersökning. MPI 03:26:5
- Newcomb, I M et al (1967) Social Psychology. London: Tavistock
- Nie, N H et al (1975) SPSS. Statistical Package for the Social Science. Second edition. New York: McGraw-Hill
- Olsson, U (1979) Maximum Likelihood Estimation of the Polychoric Correlation Coefficient. Psychometrika 44:443-460
- Olsson, U, Drasgow, F and Dorans, N J (1982) The Polyserial Correlation Coefficient. Psychometrika 47:337-347
- Ornauer, H and Wiberg, H (1976) History and organization of the Year 2000 project. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the Year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 589-599
- Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds) (1976) Images of the World in the Year 2000: A Comparative Ten Nation Study. Haag och Paris: Mouton
- Oskamp, S (1977) Attitudes and Opinions. New Jersey: Prentice Hall
- Pedhazur, E (1982) Multiple Regression in Behavioral Research. New York: Holt, Rinehart and Winston
- Peterson, A (1980) Försvarsattityder. En jämförande undersökning bland G-värnpliktiga vid arméförband inom Södra militärområdet 1977-78. Sociologiska institutionen, Lund, stencilrad uppsats
- Petersson, O (1982) Väljarna och världspolitiken. Stockholm: Norstedts

- Peterson, A H och Wadstein, J (1981) Försvarsattityder 1977-80. En jämförande undersökning bland G-värnplikliga vid arméförbanden inom Södra militärområdet 1977 resp 1980. Sociologiska institutionen, Lund, stencilerad uppsats
- Regan, D T and Fazio, R H (1977) On the Consistency Between Attitudes and Behavior: Look to the Method of Attitude Formation. Journal of Experimental Social Psychology 53:367-372
- Roe, K (1983) Mass Media and Adolescent Schooling: Conflict or Coexistence? Stockholm: Almqvist & Wiksell
- Rokeach, M (1960) The Open and Closed Mind. New York: Basic Books
- Rosengren, K E (1981) Mass Media and Social Change: Some Current Approaches. In Katz, E and Szecskö, T (eds), Mass Media and Social Change. Beverly Hills/London: Sage Publications
- Samuelsson, G (1981) Dagens pensionärer - sekelskiftets barn. Lund: Studentlitteratur
- Saris, W and Stronkhurst, H (1984) Causal Modelling in Non-experimental Research. Amsterdam: Sociometric Research Foundation
- SCB, (1982) Välfärdsbulletinen nr 4
- Schuman, H and Johnson, M P (1976) Attitudes and Behavior. Annual Review of Sociology, vol 2:161-207
- Schönborn, M (1981) Public Opinion and Security Policy Stability and Change in Public Perceptions in the Federal Republic of Germany and the United States. München: SOWI Berichte nr 26
- Sicinsky, A (1976) Optimism versus pessimism. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the Year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 23-42
- Sicinsky, A (1976) The future: A dimension being discovered. In Ornauer, H, Wiberg, H, Sicinsky, A and Galtung, J (eds), Images of the world in the Year 2000. Haag and Paris: Mouton, s 121-159
- SIFO Indikator (1982)
- SIFO Indikator (1985)
- Simmel, G (1908) Kamp. Stockholm: Argos
- SOU (1953:29) Psykologiskt försvar. Betänkande avgivet av Kommittén för utredning om det psykologiska försvaret. Stockholm

- Swedner, H, Törnqvist, K, Arnman, G och Rehle, A (1974) Samhället, invandrarna och försvaret. Psykologiskt försvar nr 61. Stockholm
- Sörbom, D and Jöreskog, K G (1981) The Use of LISREL in Sociological Model Building. In Jackson, D J and Borgatta, E F (eds), Factor Analysis and Measurement. Beverly Hills/London: Sage Publications
- Thurstone, L L (1931) The Measurement of Attitudes. Journal of Abnormal and Social Psychology 26:249-269
- Tubin, E (1978) Vad kan vi lära av Schweiz? Försvar i nutid nr 5. Folk och försvar. Stockholm
- Tägil, S et al (1977) Studying Boundary Conflicts. Lund: Esselte Studium
- Törnqvist, K (1965a) Vad är motståndsvilja? Stencil. Stockholm
- Törnqvist, K (1965b) Motståndssanda, motståndsvilja och försvarsvilja. Stencil. Stockholm
- Törnqvist, K (1966) Försvarsvilja och bedömning av krigsrisker. Psykologiskt försvar nr 28.*Stockholm
- Törnqvist, K (1967a) Försvarsviljan hösten 1966. Stockholm:32
- Törnqvist, K (1967b) Försvarsdebatt och försvarsvilja våren 1967. Stockholm :35
- Törnqvist, K (1967c) Försvarsvilja och försvarskostnader hösten 1967. Stockholm :37
- Törnqvist, K (1968) Försvarsattityder och försvarskunskaper hösten 1968. Stockholm:40
- Törnqvist, K (1969) Försvarsvilja och försvarsattityder hösten 1969. Stockholm :46
- Törnqvist, K (1971a) Försvarsattityder hos vuxna vintern 1971. Stockholm:52
- Törnqvist, K (1971b) Försvarsattityder hos ungdom våren 1971. Stockholm :56
- Törnqvist, K (1973) Folket och försvaret. Stockholm :59
- Törnqvist, K (1974a) Samhälle och försvar. Stockholm:62
- Törnqvist, K (1974b) Angrepp, försvar, samhälle. Stockholm:69
- Törnqvist, K (1975a) Försvarsvilja och närbesläktade begrepp. Stockholm:70
- Törnqvist, K (1975b) Svenskarna och försvaret. Stockholm:71
- Törnqvist, K (1976a) Sverige och världen. Stockholm:72

* Nedan anges endast rapportnummer (efter tryckort)

- Törnqvist, K och Aggefors, K (1976) Ungdom och försvar. Stockholm :75
- Törnqvist, K (1976b) Försvar och samhälle. Stockholm:77
- Törnqvist, K (1977) Attityder till försvar och samhälle. Stockholm :82
- Törnqvist, K och Pragsten, L (1978) Opinion 77. Stockholm:84
- Törnqvist, K (1978) Opinion 78. Stockholm:92
- Törnqvist, K (1979a) Ungdom och säkerhetspolitik. Stockholm:96
- Törnqvist, K (1979b) Psykologiskt försvar i Österrike. Bulletin 1979:1. Stockholm
- Törnqvist, K (1979c) Opinion 79. Stockholm:97
- Törnqvist, K (1980a) Attityder till internationella förhållanden och försvar. Stockholm:102
- Törnqvist, K (1980b) Opinion 80. Stockholm:106
- Törnqvist, K (1981a) Attityder till samhälle, omvärld och försvar. Stockholm:108
- Törnqvist, K (1981b) Den sovjetiska ubåten och svensk opinion. Stockholm:110
- Törnqvist, K (1981c) Opinion 81. Stockholm:111
- Törnqvist, K (1982a) Attityder till samhälle, säkerhet och försvar. Stockholm:114
- Törnqvist, K (1982b) Opinion 82. Stockholm:116
- Törnqvist, K (1983a) Ubåtshotet och svensk opinion. Stockholm:118
- Törnqvist, K (1983b) Opinion 83. Stockholm:121
- Törnqvist, K (1984a) Ubåtjakten i Karlskrona och svensk opinion. Stockholm:124
- Törnqvist, K (1984b) Opinion 84. Stockholm:128
- Törnqvist, K (1985) Opinion 85. Stockholm:132
- Wahlbin, C (1978) Analys av data. Andra upplagan. Göteborg: BAS
- Wiberg, H (1975) Recension av Goldmann, K: Tension and Détente in Bipolar Europe, Arbetet 3/8
- Wiberg, H (1978) Recension av Goldmann, K: Det internationella systemet, Arbetet 12/6

- Wicker, A W (1969) Attitudes vs Actions: The Relationship of Verbal and Overt Behavioral Responses to Attitude Objects. Journal of Social Issues 25:41-78
- Wright, S (1934) The Method of Path Coefficients. Annals of Mathematical Statistics V:161-215
- Zetterberg, H L, Busch, K and Frankel, G (1979) The Disenchanted Voice of Neutrality. Public Opinion, april:6

Lund studies in sociology

1. Kurt Törnqvist Studieintressen och studiemotiv hos vuxna. En sociologisk-pedagogisk undersökning av vuxnas fritidsstudier inom Folkuniversitetet. 1954
2. Gösta Carlsson Social Mobility and Class Structure. 1958
3. Harald Swedner Ecological Differentiation of Habits and Attitudes. 1060
4. Karl Erik Rosengren Sociological Aspects of the Literary System. 1968
5. Rosmari Eliasson Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexualitet. 1971
6. Ann-Mari Sellerberg Kvinnorna på den svenska arbetsmarknaden under 1900-talet. En sociologisk analys av kvinnornas underordnade position i arbetslivet. 1973
7. Paul Conlon The Historical Genesis and Material Basis of Racial Endogamy in Racist Society. 1974
8. Göran Therborn Science, class and society. On the formation of sociology and historical materialism. 1974
9. Ulla Bondeson Fången i fångsamhället. 1974
10. Göran Gustafsson Partistyrka och partistyrkeförskjutningar. Förändringar i svenskt väljarbeteende under 1960-talet belysta genom data på kommunnivå. 1974
11. Sten Tellenback The Social Structure of Socialist Society - The Polish Interpretation. 1975
12. Ndidi Chibogu The institutional processes of the approved schools in southern Nigeria and Sweden. A comparative approach. 1975
13. Sven Windahl Professionella kommunikatörer - en explorativ studie. 1975
14. Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg Behind Poverty. The Social Formation in a Tamil Village. 1976
15. Göran Djurfeldt och Staffan Lindberg Pills against Poverty. A Study of the Introduction of Western Medicine in a Tamil Village. 1976
16. Jan-Erik Nordlund Mediaumgänge - en explorativ studie. 1976
17. Jan Larsson Ungdom i industrin. En studie av arbetsanpassning mot bakgrund av statusbalans-teori och referensgruppsteori. 1976
18. Bengt Furåker Stat och arbetsmarknad. Studier i svensk rörlighetspolitik. 1976
19. Håkan Wiberg Visions of the Future. 1977

20. Håkan Hvitfelt Verklighetsförträngning. 1977
21. Anita Dahlgren Två världar. 1977
22. Anders Järnegren & Fosco Ventura Tre samhällens förändringshistoria. 1977
23. Mordechai Blanche Alienation, socialism and selfmanagement. 1977
24. Margareta Bertilsson Towards a Social Reconstruction of Science Theory. 1978
25. Gert Nilsson Oordning, ordning. Sociodramer. 1978
26. Göran Jense The Swedish Academic Marketplace. 1979
27. Gunnar Olofsson Mellan klass och stat. 1979
28. Inga Sonesson Förskolebarn och TV. 1979
29. Eva Öresjö Fritiden i bostadsplaneringen - resurs eller räddningsplanka? 1979
30. Osman Yildirim Marx's Polarization Theory and Class and Class Struggle in Advanced Industrial Capitalist Society. 1979
31. Conny och Marianne Svenning Daghemmen, jämlikheten och klassamhället. 1980
32. Michael Pfister Hausfrauenarbeit und Entfremdung. 1980
33. Eva Fasth Aspekter på utlokalisering av högre utbildning. 1980
34. Thomas Nordström Företagsdemokrati. Försök till teori-konstruktion. 1980
35. Richard Stankiewicz Organization and Effectivity of Academic Research Groups. 1980
36. Staf Callewaert och Bengt Nilsson Skolklassen som socialt system. 1980
37. Staf Callewaert och Bengt Nilsson Samhället, skolan och skolans inre arbete. 1980
38. Thomas Brante Vetenskapens struktur och förändring. 1980
39. Lars Gunnarsson Att förändra arbetsprocessen. Volvo i Olofström och svensk industrisociologi. 1980
40. Jan Øberg Myter om vor sikkerhed. En kritik af dansk forsvarspolitik i et udviklingsperspektiv. 1981
41. Boel Berner Teknikens värld. 1981
42. Ron Eyerman False Consciousness and Ideology in Marxist Theory. 1981
43. Roy Persson Jakt och jägare. 1981
44. Elias Hedinsson Television, Family and Society. 1981
45. Peter Arvidson Massmediernas trovärdighet. 1981
46. Gillis Samuelsson Dagens pensionär - sekelskiftets barn. 1981

47. Sven-Axel Månsson Könshandelns främjare och profitörer. Om förhållandet mellan hallick och prostituerad. 1981
48. Björn Fryklund och Tomas Peterson Populism och missnöjespartier i Norden. 1981
49. Alf Ronnby Socialstaten. Till kritiken av socialteknokratien. 1982
50. Brynte Fridberg Framtidens värld i nuets föreställning. Elever och lärare vid folkhögskolor om samhällets utveckling. 1982
51. Stig Larsson Könshandeln. Om prostituerades villkor. 1983
52. Katrin Fridjonsdottir Vetenskap och politik. En kunskapssociologisk studie. 1983
53. Malin Akerström Crooks and Squares: Lifestyles of Thieves and Addicts in Comparison to Conventional People. 1983
54. Per Gahrton Riksdagen inifrån. En studie av parlamentarisk handfallenhet inför ett samhälle i kris. 1983
55. Pétur Pétursson Church and Social Change. A Study of the Secularization Process in Iceland 1830-1930. 1983
56. Anders Kjellberg Facklig organisation i tolv länder. 1983
57. Göran Arnman och Ingrid Jönsson Segregation och svensk skola. En studie av utbildning, klass och boende. 1983
58. Keith Roe Mass Media and Adolescent Schooling: Conflict or Co-Existence. 1983
59. Ulla Johnson-Smaragdi TV Use in Adolescence: A Longitudinal Study. 1983
60. Carl-Göran Heidegren Vetenskap och revolution. Hegels väg till visdom. 1983
61. Charles Brown The Goat is mine the Lord is yours - Morthogenetic Analysis of Bhotiya-Shauka, U.P. India. 1984
62. Charlotte Nilsson Vandalism in Urban Environments. An Ecological Study. 1984
63. Miriam Spielman If Peace comes. 1984
64. Anders Gullberg Det fängslande planeringstänkandet och sökandet efter en verklighetsutväg. 1984
65. Lennart Svensson Arbetarkollektivet och facket - en lokal kamp för företagsdemokrati. 1984
66. Rune Dahlgren Unga arbetare. En sociologisk studie av 100 unga män i mellansvensk industri-miljö. 1985
67. Bo Schelin Den ojämlika idrotten. Om idrottsstratifiering, idrottspreferens och val av idrott. 1985

68. Christian Andersson Peasant of Proletarian. Wage Labour and Peasant Economy during Industrialization. The Algerian Experience. 1985
69. Nicolas Demertzis Cultural Theory and Political Culture. - New Directions and Proposals. 1986
70. Tommy Nilsson Från kamratföreningar till facklig rörelse. De svenska tjänstemännens organisationsutveckling 1900-1980. 1986
71. Göran Dahl Begär och kritik. 1986
72. Hans Edvard Roos Vandalism i storstad och glesbygd. 1986
73. Bertil Flodin TV och yrkesförväntan. En longitudinell studie av ungdomars yrkessocialisation. 1986
74. Kaire Mbuende Namibia, the Broken Shield: Anatomy of Imperialism and Revolution. 1986
75. Mats Beronius Den disciplinära maktens organisering. Om makt och arbetsorganisation. 1986
76. Maja Naur Political Mobilization and Industry in Libya. 1986
77. Gertie Elsässer Försvarsvilja och framtidstro. 1987

SPFs senaste rapporter

131. Hvitfelt, Håkan: På första sidan.
(230 s) Stockholm 1985. Pris 90 kr.
132. Törnqvist, Kurt: Opinion 85.
(46 s) Stockholm 1985. Pris 36 kr.
133. Nordström, Gert: Påverkan genom bilder.
(156 s) Stockholm 1986. Pris 75 kr.
134. Weibull, Lennart: Nyhetsspridningen vid mordet på Olof
Palme.
(51 s) Stockholm 1986. Pris 45 kr.
135. Hvitfelt, Håkan: Difteri i pressen.
(166 s) Stockholm 1986. Pris 75 kr.
136. Stütz, Göran: Opinion 86.
(71 s) Stockholm 1986. Pris 50 kr.
137. Amnå, Erik, Nohrstedt, Stig Arne: Att administrera det
oförutsedda. Om samspelet mellan svenska myndigheter,
media och medborgare i samband med Tjernobyli-katastro-
fen år 1986.
Stockholm 1987. Pris 100 kr.
138. Nohrstedt, Stig Arne, Lekare, Kerstin: Att rapportera
det oförutsedda. En studie av lokaltidningarnas Tjerno-
bylnyheter i Uppsala och Gävleborgs län under maj och
juni 1986.
Stockholm 1987. Pris 80 kr.
139. Engholm, Monica: När det osannolika blev sant. En studie
av fyra lokaltidningars rapportering efter Tjernobyli
12-24 maj 1986.
Stockholm 1987. Pris 60 kr.
140. Anderberg, Thomas: Att värdera det oförutsedda. En be-
dömning av ledarartiklar om Tjernobyli-syndromet sådant
det tedde sig i nedfallscentrum, våren 1986.
Stockholm 1987. Pris 70 kr.
141. Nordlund, Roland: "Ovanligt hög lokal radioaktivitet".
En studie av Radio Upplands Tjernobyli-bevakning i ett
"otydligt" nyhetsläge 29 april - 30 juni 1986.
Stockholm 1987. Pris 80 kr.
142. Westerståhl, Jörgen, Johansson, Folke: Tjernobyliolyckan
och Sverige. En undersökning av lokala etermedier.
Stockholm 1987. Pris 40 kr.
143. Stütz, Göran: Att informera om det osynliga. En studie
med anledning av broschyren "Efter Tjernobyli".
Stockholm 1987. Pris 70 kr.
144. Vakant.
145. Elsässer, Gertie: Försvarsvilja och framtidstro.
Pris 100 kr.

RÄDDNINGSVÄRKET

L250/Biblioteket
Idnr 3681.1.1

Karlstad

~~230~~ | 0 |

Försvarsvilja och framtidstro

**STYRELSEN FÖR
PSYKOLOGISKT
FÖRSVAR**

ADRESS

BIRGER JARLS TORG 5, 1 TR
111 28 STOCKHOLM

TELEFON

08-23 02 60